Coperta de : DUMITRU ȘMALENIC

ISBN 973-9067-02-6

IOAN SCURTU

MONARHIA ÎN ROMÂNIA 1866-1947

EDITURA DANUBIUS
BUCUREȘTI 1991

1.

INSTAURAREA DINASTIEI STRĂINE

Odată cu modernizarea societății, oamenii politici și cărturarii români au manifestat o preocupare tot mai susținută privind forma de guvernămînt *. Exista, desigur, o anumită tradiție și o experiență seculară, care și-au pus amprenta asupra evoluției societății românești în epoca modernă. Avem în vedere instituția domniei, care a reprezentat — secole de-a rîndul — autoritatea de stat în relațiile interne și internaționale. Au existat domni prestigioși, care s-au identificat cu aspirațiile poporului român — amintim doar pe Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul —, după cum au existat și domni nevolnici care (mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea) n-au onorat demnitatea pe care o ocupau.

Modernizarea structurilor statale a adus în prim plan, pe de o parte, problema modului în care domnul (suveranul, monarhul) își exercită puterea, iar de cealaltă parte schimbarea radicală a formei de guvernămînt, prin instaurarea unui regim republican.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea au apărut proiecte de organizare a statului sub forma unei republici. Astfel, proiectul de

---

* În elaborarea acestei lucrări am folosit cartea *Contribuții privind viața politică din România: Evoluția formei de guvernămînt în istoria modernă și contemporană,* pe care am publicat-o în 1988 la Editura Științifică și Enciclopedică (668 pagini).

Constituție elaborat în jurul anului 1786 preconiza o „republică aristo-democraticească"[1]; în 1802 un grup de „șase moldoveni și valahi" a plecat la Napoleon Bonaparte „pentru a obține permisiunea de a constitui țările lor în republici"[2]. În 1834 era semnalată, la Sibiu, o societate care urmărea întemeierea unei republici prin unirea celor trei țări române[3]. În Țara Românească activa în 1840 societatea secretă condusă de Dimitrie Filipescu, în programul căreia figura și „oblăduirea țării într-o cîrmuire republicană"[4].

Ideile republicane au fost promovate și de cărturarii aparținînd Școlii Ardelene. Astfel, Ion Budai-Deleanu, în opera sa fundamentală, „Țiganiada", scrisă într-o primă formă în 1800, și definitivată în 1812, pleda pentru un regim republican: „În republică omul se ridică / La vrednicia sa cea deplină, / Fie de viță mare sau mică, / Aibă avuție multă sau puțină, / Totuși asemenea drepturi are / Cu acela care este mai mare /.../ În republică-s toți cetățenii/Frați și fii ai unei maice bune; / Ei sînt a țării deobște moștenii, / Legea pe toți asemenea-i pune; / Și de are careșvași osăbire / E singur cel cu îmbunătățire / Care-i mai vrednic dregătorește / Ales fiind cu deobște voință; / Însă nu dă porunci volnicește / După a sa părere și putință, / Ci fieșcare dregătoriu / E numa de legi împlinitoriu"[5].

Revoluția din 1848 a prilejuit o puternică manifestare a concepțiilor republicane. În *Proclamația de la Izlaz* din 9/21 iunie 1848 se cerea ca domnul să fie ales din „toate stratele societății" pe termen de cinci ani, după care el „rămîne iară cetățean, fiu al patriei"[6]. În programul intitulat *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, elaborat de Mihail Kogălniceanu, se cerea: „Domn ales din toate stările societății"[7].

Cel care a sintetizat cel mai bine concepția republicană a revoluționarilor de la 1848 a fost Nicolae Bălcescu. În *Manualul bunului român*, marele democrat-revoluționar și cărturar arăta: „Cuvîntul republică este o vorbă veche, care va să zică lucru al tuturor. Republica este un stat în care oameni adunați îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-și pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor

drept regulă dreptatea şi drept ţintă frăţia. Într-o republică poporul nu ascultă decît de slujbaşi aleşi de dînsul chiar cu treabă hotărîtă şi pe vreme hotărîtă. Aceşti slujbaşi sînt deopotrivă cu toţi ceilalţi oameni. Ei poruncesc numai în numele poporului şi sînt datori a lucra numai pentru dînsul, ascultînd legea făcută de dînşii, supunîndu-se la privegherea necurmată a cetăţenilor şi stînd totdeauna gata de a da înapoi slujba cu care au fost însărcinaţi cînd s-a sfîrşit vremea pentru care a primit-o". Şi Nicolae Bălcescu continua : „Aşadar, de nevoie e ca românii să se întocmească în republică democratică şi într-un stat întocmit astfel ca în vîrsta legiuită tot românul să aibă glas la alegerea deputaţilor, la adunarea obştească a ţării, care adunare să fie a face legile trebuincioase ţării şi a alege un om cinstit şi vrednic care să poarte grija de cîrmuirea trebilor ţării şi, cîtă vreme se va purta bine, să-l ţie în loc, iar de nu să-l depărteze de îndată" [8].

Pe de altă parte, unii oameni politici români, avînd în vedere situaţia internaţională a Principatelor, au emis ideea aducerii pe tron a unui principe străin, dintr-o dinastie europeană. Principele străin avea semnificaţia asigurării unui sprijin extern pentru existenţa statelor româneşti, grav ameninţate de cele trei imperii vecine : ţarist, otoman şi habsburgic. În intervalul 1710-1812 pe teritoriile Moldovei şi Munteniei au avut loc numeroase războaie între marile puteri, cele două ţări române trăind efectiv 23 de ani de război [9], cu toate consecinţele decurgînd de aici (rechiziţii, distrugeri, nesocotirea drepturilor lor istorice etc.). Deosebit de grav este faptul că marile puteri vecine au trecut la ocuparea şi chiar anexarea unor teritorii româneşti : Imperiul habsburgic a ocupat între 1718-1739 Oltenia şi a anexat partea de nord a Moldovei (Bucovina) în 1775, Imperiul ţarist a rupt în 1812 din trupul Moldovei partea dintre Prut şi Nistru (Basarabia).

Revoluţiile române din 1821 şi din 1848 — care exprimau voinţa de dreptate socială, libertate şi unitate a poporului nostru — au fost înfrînte tot prin intervenţia militară a marilor imperii vecine.

În aceste împrejurări este de înţeles că opţiunea oa-

menilor politici români pentru un domnitor dintr-o dinastie străină — cu specificarea expresă și repetată ca aceasta să nu aparțină Rusiei, Turciei sau Austriei — avea în vedere salvgardarea existenței statului român, afirmarea lui ca entitate distinctă în rîndul statelor europene și, în perspectivă, obținerea independenței patriei.

Adunările ad-hoc — convocate pe baza tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 — au hotărît unirea Moldovei și Munteniei sub conducerea unui „principe străin ereditar, ales dintr-o dinastie domnitoare de-ale Europei, ai cărei moștenitori născuți în țară am dori să fie crescuți în religia țării“ [10]. Se urmărea ,în fond, desprinderea Principatelor din aria de dominație a Imperiului Otoman și, în perspectivă, dobîndirea independenței lor. Marile puteri au sesizat această intenție și au respins ideea principelui străin, cerînd alegerea cîte unui domn în fiecare Principat, care să fie „fiu din tată născut în Moldova sau în Țara Românească“ [11]. Dînd dovadă de ingeniozitate politică, românii au ales ca domn în cele două Principate una și aceeași persoană : Alexandru Ioan Cuza.

Pentru spiritul nou care se inaugura în sistemul de guvernămînt este semnificativ jurămîntul depus de Alexandru Ioan Cuza în fața Adunării elective : „Jur, în numele prea Sfintei Treimi și în fața țării, că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesele Principatelor Unite ; că în toată domnia mea voi veghea la respectarea legilor pentru toți și în toate și că nu voi avea înaintea ochilor mei decît binele și fericirea nației române. Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor“ [12]. Așadar, domnitorul se angaja față de țară, față de popor, ceea ce însemna materializarea concepției revoluționarilor de la 1848.

Domnia lui Alexandru Ioan Cuza a marcat o etapă importantă în evoluția istorică a poporului român. Principalul obiectiv urmărit de Cuza la începutul domniei sale a fost recunoașterea Unirii de către marile puteri. După o amplă acțiune diplomatică, acest obiectiv a fost atins ; rînd pe rînd, Franța, Rusia, Marea Britanie, Sardinia, Prusia, apoi și Austria și Imperiul Otoman re-

cunoscînd pe Alexandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Unite pe timpul vieții sale.

Pe plan intern s-a acționat pentru unificarea și centralizarea aparatului de conducere a statului, a serviciilor de vamă și telegraf, administrative, a cursului monetar, a forțelor armate. În ziua de 22 ianuarie 1862 s-a constituit la București primul guvern unic al țării, sub conducerea lui Barbu Catargiu, iar două zile mai tîrziu, la 24 ianuarie, se deschidea ședința comună a Adunării Moldovei și a Adunării Munteniei, în cadrul căreia Cuza a proclamat unirea definitivă a Principatelor sub numele de România, avînd capitala la București.

Dintre reformele adoptate din inițiativa lui Alexandru Ioan Cuza se remarcă cea agrară, din august 1864, în urma căreia au fost împroprietărite 463 554 de familii cu 1 810 311 ha [13], fapt ce i-a creat domnitorului o mare popularitate în rîndurile țărănimii.

Treptat, politica lui Alexandru Ioan Cuza a provocat împotrivirea tot mai energică, atît a conservatorilor, afectați mai ales de reforma agrară, cît și a burgheziei radicale („roșii") care-l acuza pe domnitor de tendințe autocratice. La începutul anului 1863 s-a repus în circulație ideea aducerii unui domn străin [14]. În iunie 1865 I. C. Brătianu, C.A. Rosetti, Ion Ghica, Grigore Brîncoveanu, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Anastasie Panu și Gh. Știrbey au semnat un act prin care se legau „ca la caz de vacanță a tronului să susținem prin toate mijloacele alegerea unui principe străin, dintr-una din familiile domnitoare din Occident. Astfel dar, ne legăm pe onoare să votăm un principe străin și să stăruim în acest vot pînă îl vom dobîndi" [15]. În acest scop, I. C. Brătianu și I. Ghica au plecat în țările occidentale cu misiunea de a sonda terenul pentru un eventual candidat.

În cursul anului 1865 îndemnurile la detronarea lui Cuza deveniseră tot mai frecvente. În acest context, Alexandru Ioan Cuza, în Mesajul de deschidere adresat parlamentului la 5/17 decembrie 1865, a ținut să afirme : „Eu voiesc să fie bine știut că niciodată persoana mea nu va fi nici o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui așezare am fost

fericit a contribui. În Alexandru Ioan I, domn al românilor, românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel care a proclamat în Adunarea ad-hoc și Camera electivă a Moldovei marile principii ale regenerației României și care, fiind domn al Moldovei, declara oficialmente Înaltelor Puteri Garante, cînd primea și coroana Valahiei, că el primește această îndoită alegere ca expresiunea neîndoielnică și statornică a voinței naționale pentru Unire — însă numai ca un depozit sacru" [16].

Avertizat că s-ar pregăti un complot împotriva sa, Cuza nu și-a luat măsuri de apărare. În noaptea de 11/12 februarie 1866 a avut loc, după expresia lui N. Iorga, o „murdară conspirație de politicieni" [17]. Trupe din Regimentul 7 de linie și două baterii de artilerie s-au îndreptat spre palat. Aici, garda comandată de maiorul Lecca era alături de complotiști. Un grup de ofițeri și civili a pătruns în clădire, forțînd ușa camerei în care dormea Cuza. Ofițerii, cu revolverele în mîini, îi cer să abdice, prezentîndu-i decretul deja redactat : „Noi, Alexandru Ioan I, conform dorinței națiunii, depun astăzi 11/23 februarie 1866 cîrma guvernului în mîna Locotenenței Domnești și ministerului ales de popor" [18]. Deși avea pistoale la îndemînă, Cuza n-a opus nici o rezistență și a iscălit foaia ce i-a fost prezentată, pe spatele unuia dintre complotiști, căpitanul Pilat. Apoi Cuza a fost scos din palat ,trecînd printre două rînduri de soldați întorși cu spatele spre a nu-l vedea pe fostul domn — așa de mare era teama de o eventuală reacție a ostașilor —, suit într-o trăsură cu coșul ridicat și dus în casa unui devotat al lui C. A. Rosetti. În noaptea de 14/15 februarie este expediat din țară. Ultimele lui cuvinte la părăsirea Bucureștiului au fost : „Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine, decît cu mine. Să trăiască România !" [19].

Așa cum aprecia istoricul Constantin C. Giurescu, decretul semnat de Cuza, potrivit căruia actul era conform dorinței întregii națiuni și că ministerul era „ales de popor" erau „de circumstanță, spre a face impresie asupra opiniei publice ; în realitate, nu era de loc dorința «na-

țiunii întregi», căci țăranii care formau peste optzeci la sută din populație, ca și muncitorimea din orașe și chiar o bună parte din burghezia mică și mijlocie erau *pentru* Cuza; nici guvernul — în care maiorul trădător Lecca era acum ministru de război — nu fusese «ales de popor», ci numit de Locotenența Domnească, adică de trei dintre complotiști"[20].

Fără a intra în detalii, este limpede că domnia de 7 ani a lui Alexandru Ioan Cuza a reprezentat o perioadă luminoasă din istoria poporului român și că, fără a idealiza personalitatea domnitorului, rămîne pe de-a-ntregul valabilă aprecierea lui Mihail Kogălniceanu că „nu greșelile l-au răsturnat, ci faptele lui cele bune"[21].

Este semnificativ faptul că prima grijă a complotiștilor a fost aceea de a pune mîna pe arhiva lui Cuza, care — în loc să fie depusă la Arhivele Statului — a intrat în posesia lui D. A. Sturdza (unul dintre complotiști), iar acesta a păstrat-o pînă în 1912, cînd a predat-o lui Ion Bianu, bibliotecarul Academiei Române, cu recomandarea de a fi pusă la dispoziția publicului mai tîrziu. Abia în 1928 — după încetarea din viață atît a lui D. A. Sturdza, cît și a lui I. I. C. Brătianu, fiul celui care luase parte la răsturnarea lui Cuza — arhiva a devenit accesibilă[22].

*

Noua conducere, într-o proclamație adresată țării, se angaja să mențină „cele patru puncte votate de națiune și de Divanurile ad-hoc: unirea, autonomia, principele străin, guvernămînt constituțional"[23], ceea ce însemna reluarea firului politic convenit în 1857-1858.

La propunerea lui Ion Ghica, președintele Consiliului de Miniștri, parlamentul a aclamat ca domn al României pe principele Filip de Flandra, fratele regelui Leopold II al Belgiei; s-a depus jurămînt de credință față de noul domnitor și s-a numit o delegație care să meargă în Belgia pentru a-i oferi tronul României[24].

Alegerea lui Filip de Flandra se datora faptului că Belgia avea cea mai avansată Constituție din Europa și o monarhie recunoscută pentru respectul său față de regimul constituțional. Dar Napoleon al III-lea nu putea primi favorabil această alegere, întrucît Filip de Flandra

aparținea familiei de Orléans, pretendentă la tronul Franței. Din această cauză — anticipînd opoziția lui Napoleon al III-lea — ministrul de externe al Belgiei a făcut cunoscut că comitele de Flandra nu acceptă calitatea de principe al României [25].

După eșuarea acestei acțiuni, Ion C. Brătianu a făcut tatonări la Paris — unde se desfășura Conferința Puterilor Garante — iar în ziua de 14/26 martie transmitea la București : „Aici dispozițiuni bune. Anglia are de asemenea convingerea că un principe străin este posibil. Candidatul Angliei este Hohenzollern“ [26]. Primind încuviințarea guvernului, Brătianu s-a deplasat la Düsseldorf, unde la 19/31 martie a avut o discuție cu principele Carol Anton de Hohenzollern, guvernatorul Rhenaniei, precum și cu cel de-al doilea fiu al său, Carol, în vîrstă de 27 de ani *, locotenent în regimentul al II-lea de dragoni al gărzii prusiene. Ion C. Brătianu i-a propus tînărului ofițer să primească tronul României. „Prințul răspunse că nu se simțea destoinic pentru o astfel de misiune, deși curajul nu i-ar fi lipsit, de aceea nu putea să dea acum un răspuns hotărît ; afară de aceasta, nu cunoștea încă deloc intențiile regelui Prusiei, șeful familiei, și fără învoirea lui nu putea să facă un pas atît de important“ [27]. Răspunsul a fost considerat de Brătianu ca pozitiv, drept care a transmis în ziua de 20 martie / 1 aprilie la București : „Carol de Hohenzollern primește Coroana fără condițiuni. S-a pus imediat în relațiune cu Napoleon III“ [28].

Pentru a pune marile puteri în fața faptului împlinit, la 30 martie / 11 aprilie Locotenența Domnească a publicat o proclamație către popor, recomandînd alegerea prin plebiscit a principelui Carol-Ludovic de Hohenzollern ca domn al României, sub numele de Carol I [29]. Plebiscitul s-a desfășurat între 2/14 — 8/20 aprilie 1866. Pentru asigurarea

---

* Carol s-a născut la 8/20 aprilie 1839. Absolvise Școala de cadeți din Münster (1856), Școala de artilerie și geniu din Berlin (1857), audiase cursuri de literatură franceză la Universitatea din Bonn (1863). A participat ca voluntar în războiul purtat de Prusia împotriva Danemarcei (1864).

succesului, guvernul a folosit întregul aparat de stat (prefecți, subprefecți, comisari extraordinari, primari, notari, ș.a.), a apelat la preoți să-și dea „concursul moral“ și a insufla locuitorilor „spiritul faptului împlinit“[30]. În unele localități a existat o stare de rezistență față de plebiscit. Astfel, într-un raport al comisarilor extraordinari pentru județul Dîmbovița se arăta că sătenii „se sfiau a semna plebiscitul“ sub motiv că „domnitorul străin le va schimba religia și că, nevoind legea rurală, le va lua înapoi moșiile“[31]. Radu Rosetti nota că țăranii din comuna Căiuți (jud. Bacău) au declarat că ei „nu au avut nici un temei de nemulțumire împotriva lui Cuza care le-a dat pămînturile și i-a scăpat de boieresc și nu vor să aleagă pe Hopînțol, un neamț pe care nu-l cunoaște nimenea“[32]. Același Radu Rosetti aprecia că rezultatul oficial (689 969 voturi pentru 124 837 abțineri și 224 contra[33]) nu reflecta situația reală, întrucît voturile împotriva s-au ridicat „la multe zeci de mii“[34].

Carol a avut, la 7/19 aprilie, o discuție cu Otto von Bismark, cancelarul Prusiei, care l-a sfătuit „să ia hotărîrea indrăzneață de a pleca direct spre România“[35]. La rîndul său, regele Wilhelm I i-a recomandat lui Carol să fie prudent și a conchis : „Dumnezeu să te aibă în paza sa“[36].

Încurajat de aceste cuvinte, principele Carol a plecat la 29 aprilie/11mai în Elveția, la Zürich, unde a obținut un pașaport fals, pe numele Karl Hettingen „călătorind la Odesa în afaceri“.Apoi s-a deplasat, între 3/15 — 6/18 mai, pe traseul Augsburg — München — Salzburg — Viena — Pesta — Timișoara — Baziaș (ultima stație a căilor ferate austriece). Călătoria pe teritoriul Imperiului Habsburgic nu era lipsită de riscuri, deoarece izbucnirea războiului dintre Austria și Prusia era iminentă, iar Carol, ofițer în armata prusacă, putea fi arestat și împușcat. Acesta a fost motivul pentru care el a călătorit cu pașaport fals, punîndu-și ochelari fumurii, pentru a nu fi identificat.

După două zile de așteptare a vaporului la Baziaș, în ziua de 8/20 mai, Carol a urcat pe vas într-o cabină de clasa a II-a. Aici s-a întîlnit cu I.C. Brătianu, care venea

de la Paris[37]. Carol și Brătianu n-au schimbat nici o vorbă între ei, prefăcîndu-se că nu se cunosc, pentru a evita orice complicație (vaporul era austriac). După o transbordare la Orșova, pe un vapor mai mic, deoarece nivelul Dunării era scăzut, Carol a ajuns cu bine la Turnu Severin, pe pămîntul României, în ziua de 8/20 mai, ora 16[38]. Abia în acel moment, scoțîndu-și pălăria, I. C. Brătianu l-a salutat pe cel ce venea în calitate de domnitor al României.

Guvernul a organizat o primire fastuoasă proaspătului domnitor. Pe de altă parte, aflînd de sosirea lui Carol, grănicerii — de fapt țărani care apărau linia Dunării — s-au răsculat[39], temîndu-se că vor pierde pămîntul primit prin reforma agrară din 1864. Primarul orașului Calafat informa că grănicerii au refuzat să-l întîmpine pe noul domnitor, strigînd : „Nu mergem ! că noi am jurat credință lui Cuza, cerem să ni se dea Ioan I și nu vrem pe Carol, pe care l-au pus ciocoii"[40]. Prefectul județului informa că grănicerii din Dăbuleni „mi-au răspuns că nu cunosc decît ordinele comandantului și că au jurat credință numai fostului domn și că nu cunosc pe altul"[41].

Sosind în Capitală, la 10/22 mai 1866, Carol s-a prezentat în fața parlamentului unde a depus jurămîntul : „Jur a fi credincios legilor țării, a păzi religiunea românilor, precum și integritatea teritoriului ei, și a domni ca domn constituțional" * [42] Intr-o scurtă alocuțiune, noul domnitor își exprima devotamentul „fără margini către noua mea patrie și acel neînvins respect către lege, pe care l-am cules în exemplul alor mei. Cetățean azi, mîine, de va fi nevoie, soldat, eu voi împărtăși cu d-voastre soarta cea bună ca și pe cea rea"[43].

În aceeași zi, Adunarea Deputaților, pentru a da o anumită satisfacție Puterilor Garante, care cereau domn pămîntean, a adoptat în unanimitate, legea prin care se acorda naturalizarea (împămîntenirea) familiei princiare de Ho-

---

* Textul a fost citit de locotenentul domnesc Nicolae Haralambie, iar principele Carol a spus în limba română : „Jur !"

henzollern[44]. Comentînd această decizie, Cezar Bolliac întreba pe deputaţi „care sînt serviciile ce a adus României principele de Hohenzollern" şi aprecia că el nu cunoştea „nici datinile, nici natura, nici religiunea, nici legile ţării noastre care, după ce aţi vîndut opinca iarăşi privilegiilor, arvuniţi şi ţara întreagă străinului" [45]

NOTE

1. *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, Edit. Academiei, 1964, p. 604.
2. E. Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte şi proiectul unei „republici aristocraticeşti" în Moldova la 1802*, Bucureşti, 1947, p. 14.
3. *Istoria României*, vol. III, p. 1022.
4. Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 162.
5. Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, în *Opere*, vol. I, Bucureşti, Edit. Minerva, 1974, p. 290—291.
6. Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 535—536.
7. *Ibidem*, p. 654.
8. Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei, 1953, p. 350.
9. Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, Bucureşti, Edit. Sport-Turism, 1981, p. 166.
10. *Gîndirea social-politică despre Unire (1859). Culegere*, Bucureşti, Edit. Politică, 1966, p. 152.
11. Constantin Nuţu şi Maria Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848—1878)*, Bucureşti, Tip. Universităţii, 1978, p. 335.
12. *Documente ale Unirii. 1600—1918*, Bucureşti, Edit. Militară, 1984, p. 246.
13. Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Bucureşt, Edit. Ştiinţifică, 1966, p. 276.
14. Vezi pe larg Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930 ; Grigore Chiriţă, *Preludiile şi cauzele detronării lui Cuza-Vodă*, în „Revista de istorie", nr. 3/1976 ; Dan Berindei, *Les antécédents de l'abdication du prince Cuza*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 4/1979 ; V. Russu, *„Monstruoasa coaliţie" şi detronarea lui Cuza*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, Iaşi, Edit. Junimea, 1973.
15. *Domnia regelui Carol I. Fapte. Cuvîntări. Documente.* Adnotate de Dimitrie A. Sturdza, Tomul I, 1866—1876, Bucureşti, 1906, p. XIX.

16. „Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite", nr. 269 din 4 decembrie 1865.
17. N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedită, 1985, p. 407.
18. „Monitorul", nr. 33 din 12/24 februarie 1866.
19. General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viaţă-mi*, vol. I, Bucureşti, 1944, p. 111.
20. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 376.
21. Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Bucureşti, Edit. Politică, 1967, p. 289.
22. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 6.
23. „Monitorul", nr. 33 din 12/24 februarie 1866.
24. *Ibidem.*
25. Arh. ist., centr., fond Casa Regală, dosar nr. 11/1866, f. 34.
26. *Domnia regelui Carol I. Fapte. Cuvîntări. Documente*, p. 36.
27. *Memorile regelui Carol I. De un martor ocular*, vol. I, Bucureşti, Tip. Univrrsul, 1909, p. 19.
28. *Domnia regelui Carol I*, p. 50.
29. *Ibidem*, p. 65—66.
30. Gh. Cristea, *Manifestări antimonarhice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie—mai 1866)*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 6/1967, p. 1075.
31. *Ibidem*, p. 1078.
32. Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinereţe*, Bucureşti, 1927, p. 5.
33. „Românul" din 16 aprilie 1866.
34. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 6.
35. *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 25.
36. *Ibidem*, p. 28.
37. Vezi pe larg Paul Henry, *L'abdication du Prince Cuza*; Marcel Emerit, *Madame Cornu et Napoleon III*, Paris, 1937.
38. P. P. Panaitescu, *Urcarea pe scaun a Principelui Carol de Hohenzollern*, în „Revista fundaţiilor', nr. 5/1939, p. 249—251.
39. Vezi, pe larg, V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1958.
40. Constantin Corbu, *Rolul ţărănimii în istoria României (sec. XIX)*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 317.
41. *Ibidem.*
42. „Monitorul Oficial", nr. 102 din 10/22 mai 1866.
43. *Ibidem.*
44. *Domnia regelui Carol I*, p. 252—253.
45. *Împămîntenirea principelui de Hohenzollern*, în „Trompeta Carpaţilor", IV, nr. 419 din 10 mai 1866.

2.

DOMNIA LUI CAROL I DE HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN

Curînd după venirea lui Carol în țară, parlamentul a votat, în ziua de 29 iunie / 11 iulie 1866, o nouă Constituție, pe care domnitorul a depus următorul jurămînt: „Jur a păzi Constituțiunea și legile poporului român, a menținea drepturile lui naționale și integritatea teritoriului“ [1].

Legea fundamentală din 1866 a constituit baza juridică a instaurării regimului monarhiei constituționale. Ea avea la bază principiul democratic al separării puterilor în stat. Puterea legislativă se exercita în colectiv de domn și de Reprezentanța Națională (alcătuită din Adunarea Deputaților și Senat); nici o lege nu putea fi supusă sancțiunii domnului decît după ce s-a discutat și votat liber de majoritatea ambelor Adunări; inițiativa legilor este dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative. Puterea executivă era încredințată domnului „care o exercita în mod regulat prin Constituțiune“ (art. 35). Puterea judecătorească se execută de curți și tribunale; hotărîrile și sentințele se pronunță în virtutea legii și se execută în numele domnului.

Constituția avea la bază principiul potrivit căruia suveranul „domnește dar nu guvernează“. În acest spirit art. 92 prevedea: „Persoana regelui este neviolabilă. Miniștrii lui sînt răspunzători. *Nici un act al regelui nu*

poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru, care prin aceasta chiar devine răspunzător de acel act".

În litera ei, Constituția din 1866 a fost printre cele mai avansate din Europa acelor ani, oferind o bază temeinică pentru dezvoltarea democratică a statului român. De asemenea, se cuvine subliniat că România era primul stat constituțional liberal din sud-estul Europei, oferind un exemplu demn de urmat de popoarele aflate în această arie geografică.

Art. 82 stabilea : „Puterile constituționale ale domnului sînt ereditare, în linie coborîtoare directă și legitimă a măriei sale principelui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu excluderea perpetuă a femeilor și coborîtorilor lor. Coborîtorii măriei sale vor fi crescuți în religiunea ortodoxă a Răsăritului".

O semnificație deosebită avea faptul că legea fundamentală a fost promulgată fără aprobarea Puterilor Garante, nu menționa dependența față de Imperiul Otoman, iar denumirea oficială de Principatele Unite a fost înlocuită cu cea de România, ceea ce vădește limpede aspirația spre independență a națiunii române [2].

Prin urcarea lui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen pe tronul României marile puteri au fost puse în fața faptului împlinit ; rezistența lor s-a diminuat treptat. Cea mai importantă stavilă a fost înlăturată în octombrie 1866, cînd principele Carol a făcut o vizită la Istanbul, în timpul căreia a primit firmanul de numire din partea sultanului. Este de remarcat că domnitorul nu s-a conformat tuturor normelor stabilite de Poartă, afirmînd prin atitudinea sa aspirația României spre independență. Iată comportarea în acea zi hotărîtoare de 12/24 octombrie 1866 : „Lîngă sofaua pe care se așezase sultanul s-a pregătit un scaun pentru prinț ; prințul Carol însă face uz de privilegiul său de prinț de sînge, dă scaunul la o parte, ceea ce produce o clipă de confuzie și se așează lîngă suveranul său (...) În convorbire nu se atinge politica ; se schimbă numai asigurări de prietenie. În sfîrșit, sultanul

întinde cu un gest cam încurcat tînărului prinț o hîrtie, firmanul ; acesta, fără a-l desface, îl puse pe masă înaintea sa și cere voie să prezinte pe miniștrii săi rămași în camera de alături și care, după programul stabilit, trebuia să rămînă acolo, dimpreună cu cealaltă suită, pînă avea să se arate sultanul. Fără a aștepta încvuiințarea, prințul Carol deschide el însuși ușa și cheamă înăuntru pe cei doi miniștri ai săi. După ce îi prezintă, însărcinează pe ministrul său de externe, prințul Stirbey, să ia cu dînsul «hîrtia»"[3]. În capitala Turciei, domnitorul Carol s-a întreținut cu reprezentanții corpului diplomatic, a fost decorat de sultan cu ordinul „Osmanie" în smaralde și diamante, a primit defilarea gărzii imperiale, acte ce nu fuseseră îngăduite pînă atunci nici unui domnitor român. Era limpede că apartenența lui Carol la o familie domnitoare europeană „impunea Porții otomane acordarea respectului politic cerut de uzanțele diplomatice"[4].

Primii ani de domnie a lui Carol I s-au caracterizat printr-o agitată viață politică, printr-o mare instabilitate guvernamentală (în perioada mai 1866 — martie 1871 s-au succedat 10 guverne și s-au efectuat peste 30 de remanieri), prin ample mișcări antimonarhice și republicane. Cauzele acestei situații sînt multiple, ele ținînd, în principal, de lupta pentru imprimarea unui anumit ritm al evoluției României și, mai ales, al regimului politic. Înțelegerea dintre liberali și conservatori în acțiunea de înlăturare a lui Cuza și aducerea pe tron a unui principe străin nu putea, în mod obiectiv, să dureze, astfel că lupta între cele două fracțiuni s-a declanșat chiar în cursul anului 1866. Fiecare grupare urmărea să influențeze în sensul intereselor ei pe noul domnitor, folosind în acest scop o gamă largă de metode și mijloace, de la supralicitarea calităților personale ale lui Carol, la amenințarea cu detronarea.

Deosebit de semnificativă este — pentru starea de spirit din țară — alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în ianuarie 1870 ca deputat la colegiul IV (al țăranilor) din județul Mehedinți, vot repetat, cu același rezultat, în apri-

lie 1870, precum și alegerea fostului domnitor ca senator la colegiul al II-lea din Tr. Severin, tot în 1870.

În ianuarie 1870 s-a declanșat o criză guvernamentală în momentul în care s-a prezentat în parlament un proiect de lege, subscris de mai mulți deputați, prin care se acorda un „apanaj" de 300 000 lei pe an principesei Elisabeta, soția lui Carol I. Acest act a provocat o puternică reacție în opinia publică, „dota" fiind considerată un „furt pentru națiune". În fața acestei situații, Dimitrie Ghica a trebuit să declare că guvernul nu putea primi acea dotație, întrucît situația finaciară a țării era grea, iar Vasile Boierescu — care întocmise proiectul de lege — a trebuit să-și prezinte demisia. Peste cîteva zile, la 27 ianuarie, Dimitrie Ghica a fost nevoit să depună mandatul guvernului, locul său fiind luat, la 3 februarie 1870, de Al. G. Golescu [5].

Liberalii-radicali desfășurau o susținută agitație antimonarhică și republicană. Ei au organizat o conspirație, avînd rețele în șapte orașe, între care București, Ploiești, Craiova, Pitești, Buzău, precum și în tabăra de la Furceni. În fruntea conspiratorilor se afla Eugeniu Carada, prim-redactor al ziarului „Românul", ajutat de Constantin Ciocîrlan, fost prefect al Poliției Capitalei, de maiorul C. Pilat (ginerele lui C. A. Rosetti) și de dr. Sergiu. Mișcarea trebuia să se declanșeze în noaptea de 7/19—8/20 august, dar ofițerii conspiratori de la Furceni au cerut amînarea ei, pentru a vedea rezultatul războiului dintre Franța și Prusia. Totuși, Alexandru Candiano-Popescu, șeful grupului din Ploiești, n-a acceptat propunerea de amînare [6]. În noaptea de 7/19—8/20 august el, împreună cu un grup de susținători, între care Matache Nicolau, fost deputat și primar, au reușit să ocupe prefectura și telegraful. Clopotele bisericilor au început să sune, iar populația s-a adunat în centrul orașului. Aici, în fața mulțimii, Al. Candiano-Popescu a anunțat căderea domnitorului, numirea unei regențe în frunte cu generalul N. Golescu și a unui nou guvern, avînd la Ministerul de Război pe I. C. Brătianu. El însuși s-a proclamat prefect al județului Pra-

hova. Vestea a fost primită cu entuziasm : „cetățenii din mulțime, nemaiputînd înăbuși acest sentiment de bucurie în inima lor, începură să strige : «Ura ! am scăpat de nemți !» Un steag tricolor s-a ridicat din mulțime și Candiano-Popescu, împreună cu membrii consiliului comunal și un preot îmbrăcat în odăjdii, în fruntea a „trei mii de oameni" s-a îndreptat spre cazarma dorobanților, unde sergentul de la depozitul de munițíe a primit ordin să împartă arme „la popor". Pe la ora 6 dimineața, Candiano-Popescu s-a deplasat la unitatea militară, prezentînd maiorului Polizu, comandantul unității, următoarea telegramă : „Vă fac cunoscut că prințul Carol s-a detronat astă noapte de către popor. În numele guvernului provizoriu vă ordon a lua comanda garnizoanei și pe dată a supune armata la jurămînt pentru noul guvern. Totodată vă veți pune la ordinele prefectului Alexandru Candiano-Popescu, veți menține ordinea, iar de urmare veți raporta pe dată". Telegrama era „semnată" de I.C. Brătianu — ministru de război ad-interim, și de M. Costache Epureanu — ministru de interne. Dar maiorul Polizu n-a dat crezare telegramei și a declarat că va apăra cazarma.

În fața acestei situații, Al. Candiano-Popescu a mers la închisoarea orașului, unde a eliberat „un număr de arestați", apoi, în calitate de prefect, a dat ordin de concentrare a tuturor dorobanților și grănicerilor din județ

Pe la ora 10 a expediat căpitanului Georgescu, comandantul grănicerilor din Predeal, o telegramă, prin care anunța : „Principele Carol răsturnat, guvernul provizoriu instalat, avînd de cap pe generalul N. Golescu ca regent ; sînt prefectul districtului, numit de guvernul provizoriu ; concentrați imediat grănicerii și în 24 de ore, dacă se poate, să fiți la Ploiești. Aștept de la patriotismul d-voastră și de la energia d-voastră acest serviciu". Totodată, el a expediat ziarului „Albina" din Pesta o telegramă cu următorul conținut : „Principele Carol răsturnat, guvernul provizoriu înființat sub titlul de regență. În Ploiești mare entuziasm". Circumspect, Iuliu Filipescu, șeful stației telegrafice din Predeal, a anunțat guvernul din București și a oprit cele două telegrame, fără a le mai transmite.

Guvernul a trecut la arestarea celor bănuiţi de participare la complot — între care Eugeniu Carada, I.C. Brătianu, general N. Golescu, B.P. Hasdeu, Anastasie Stolojan. Nedispunînd de forţele militare necesare, fără a fi asigurat acţiunii sale o pregătire temeinică, Al. Candiano-Popescu n-a putut organiza rezistenţa, astfel încît a trebuit să abandoneze lupta. „Conspiratorii" au fost trimişi în faţa Curţii de Juraţi din Tîrgovişte, dar la 17/29 octombrie 1870 toţi cei 41 de acuzaţi au fost achitaţi.

Profund nemulţumit de această situaţie, Carol I s-a adresat la 27 noiembrie / 7 decembrie 1870 Puterilor Garante, exprimîndu-şi „temerea de a nu mai putea stăpîni patima partidelor politice ce domnesc în România" şi propunerea ca — „soarta ţării să fie regulată de Congresul în perspectivă. Numai un regim stabil şi tare ar putea lucra cu folos împotriva pagubelor ce suferă înlăuntru şi în afară ţara, care, cu toată bogăţia resurselor ei, se află acum în cea mai tristă situaţie" [7].

Concomitent cu aceste demersuri, Carol a pregătit un memoriu, cuprinzînd modificările ce trebuiau aduse Constituţiei şi sistemului de conducere a ţării [8]. El preconiza înfiinţarea unui Consiliu de Stat, cu atribuţii largi, restrîngerea prerogativelor Adunării Deputaţilor şi a dreptului de vot, crearea unui Senat permanent cu membri numiţi, limitarea libertăţii presei, desfiinţarea gărzii civice ş.a. În acest fel, se urmărea întărirea puterii domnului, întronarea unui regim de ordine şi autoritate ; evident, pentru aceasta se impunea modificarea Constituţiei, socotită de Carol prea liberală.

Atitudinea lui Carol a suscitat vii discuţii în parlament. Solicitat să-şi spună părerea în legătură cu situaţia creată, primul ministru Ion Ghica a declarat lui Carol I : „dacă ţara este pusă în necesitatea de a opta între prinţ şi Constituţie, Constituţia va fi preferată" [9].

Nici răspunsurile Puterilor Garante la scrisoarea sa nu au fost încurajatoare. La 8/18 ianuarie 1871, cancelarul Otto von Bismark îi scria că „Alteţa Voastră nu poate să se aştepte din partea străinătăţii la nici un ajutor, ci mai curînd la rea voinţă ; aşa încît ea e nevoită a nu lua rezoluţiuni decît bizuindu-se numai şi numai pe resursele

de care dispune în propria sa țară", precizînd că „îmi este penibil a nu putea da Alteței Voastre alte sfaturi și speranțe mai bune"[10].

Carol însă era decis să nu cedeze și să-și impună punctul de vedere, amenințînd cu abdicarea. De aceea, „după o îndelungată chibzuință"[11], el a redactat o scrisoare către un prieten fictiv, Auerbach, care a apărut în ziarul „Augsburger Allgemeine Zeitung" la 15/27 ianuarie 1871, fiind reprodusă și în presa românească. În scrisoare, Carol aprecia că după cinci ani de domnie n-a putut aduce „decît puține servicii acestei frumoase țări. Mă întreb adesea a cui e vina? A mea care n-am cunoscut firea acestui popor sau chiar a acestui popor care nu vrea să se lase să fie condus și nu știe să se călăuzească el însuși?" Concluzia era că imputarea nu-l putea atinge pe el, ci pe cei „care s-au erijat ei înșiși în diriguitorii acestei țări"; aceștia au transplantat în România ideile occidentale, astfel încît țara trecea brusc de la „un regim despotic la o Constituție atît de liberală încît nici un popor din Europa nu are alta la fel". Carol își exprima voința de a se întoarce „în scumpa mea patrie, al cărei puternic magnet n-a încetat o clipă să m-atragă din nou în orele grele ce am trebuit să le petrec. Regret doar din tot sufletul că buna mea voință a fost atît de mult nesocotită și răsplătită cu nerecunoștință"[12].

La 30 ianuarie / 11 februarie 1871 deputatul N. Blarenberg a interpelat guvernul asupra scrisorii lui Carol, întrebînd de ce acesta nu o declara falsă, întrucît prin ea se aduceau jigniri poporului român[13]. El a calificat amenințarea domnitorului cu părăsirea țării ca „un act de dezertare, un act de înaltă trădare"[14].

Această agitație se desfășura pe un fond internațional dominat de războiul franco-prusac declanșat în iulie 1870. După o suită de bătălii, care a culminat cu cea de la Sedan (1—2 septembrie), împăratul Napoleon al III-lea era silit să capituleze, pierzîndu-și tronul. La 23 august / 4 septembrie 1870 a fost proclamată Republica a III-a și s-a constituit un guvern al „apărării naționale". Trupele prusace au trecut la asedierea Parisului, iar la 6/18 ianuarie

1871 regele Prusiei, Wilhelm, s-a încoronat, în sala oglinzilor din Versailles, ca împărat al Germaniei. La 15/28 ianuarie Parisul a capitulat.

Opinia publică românească a primit cu consternare vestea înfrîngerii Franței : umilințele la care era supus poporul francez de către invadatori a sporit și mai mult indignarea împotriva imperialismului german și a „neamțului" aflat pe tronul României, mai ales după ce s-a aflat că domnitorul a trimis împăratului Wilhelm I o telegramă de felicitare „pentru victoriile obținute în realizarea unității imperiului german"[15]. La rîndul ei, colonia germană din București a găsit de cuviință să sărbătorească cu mult fast și în plin centrul Capitalei (sala Slătineanu, ulterior Capșa) ziua de naștere a împăratului Wilhelm I. Participarea consulului prusac von Radovitz la festivitățile din 10/22 martie 1871 imprima acestora un caracter oficial.

Dar, abia începuse banchetul, cînd, pe la orele 8 seara, o ploaie de pietre s-a abătut asupra geamurilor sălii Slătineanu. Era reacția populației Capitalei, care nu putea tolera un asemenea afront[16]. Manifestanții au început să scandeze lozinci antidinastice și republicane. Clopotele bisericilor sunau în semn de alarmă, felinarele au fost stinse, iar din mulțime se auzeau strigăte : „Trăiască republica ! La palat !" Calea Mogoșoaiei era tixită de lume, care se îndrepta amenințătoare spre palatul domnesc.

Alertat, Carol și-a trimis aghiotantul la președintele Consiliului de Miniștri și la prefectul poliției Capitalei, cerîndu-le să ia măsuri pentru restabilirea ordinei. Întrucît autoritățile păreau paralizate, generalul Alexandru Solomon, comandantul diviziei București, a intervenit, scoțînd armata în stradă. Cînd președintele Consiliului de Miniștri, Ion Ghica, sosit la fața locului, i-a cerut să retragă trupele spre a nu da naștere la o ciocnire sîngeroasă, generalul a replicat : „Demoralizați trupa prin șovăiala d-voastră !" și a dat ordin ca soldații să ocupe toate străzile ce duceau spre palat și chiar palatul pentru a-l proteja pe monarh. Mulțimea a fost somată sa se împrăștie, dar masele au continuat toată noaptea de 10/22—11/23 martie să ocupe străzile din centrul Capitalei.

Primul ministru Ion Ghica s-a prezentat la palat după ora unu noaptea, unde Carol I i-a cerut, pe un ton imperativ, să demisioneze. Totodată, i-a făcut cunoscut că va convoca în dimineața zilei respective Locotenența Domnească pentru a-i preda puterea, el fiind hotărît să abdice.

Carol era mai decis ca oricînd să joace totul pe o carte. Sfaturile ce-i veneau din afară mergeau în aceeași direcție. La 1/12 ianuarie 1871, regele Wilhelm al Prusiei îi scria : „Alteța voastră singură știe de ce elemente dispune țara spre a înlătura o anarhie amenințătoare și de a întemeia o stare de lucruri mai durabilă și mai bună"[17]. Țarul Rusiei îi sugerase : „În România există elemente conservatoare ; teama de ce ar urma după retragerea voastră va contribui poate să le grupeze în jurul vostru"[18]. La rîndul său, Karl Anton de Hohenzollern, tatăl lui Carol, îi scria la 10/22 februarie o lungă scrisoare care se încheia cu aceste sfaturi : „Sfîrșesc cu proverbul : «bate fierul cît e cald». Cuptorul trebuincios pare să fie aprins ; așadar, la lucru, cu tărie și curaj... Rezultatul va fi poate regenerarea ; dacă nu, în numele lui Dumnezeu, retragerea cu toate onorurile, față de o sarcină imposibilă"[19].

În dimineața zilei de 11/23 martie, Carol a trimis după D.A. Sturdza, pe care l-a însărcinat să convoace Locotenența Domnească din 1866, instituită după abdicarea lui Cuza. La ora 11 și jumătate la palat au sosit Lascăr Catargiu și Nicolae Golescu ; cel de al treilea membru al Locotenenței Domnești, colonelul N. Haralambie, nu se afla în București. Pe un ton ferm, Carol le-a adus la cunoștință hotărîrea sa de a abdica și a trece Locotenenței Domnești conducerea statului.

Efectul „jocului pe o singură carte" începea să se facă simțit. Cei doi „îl conjură să renunțe la această hotărîre. Catargiu îi arată nenorocirile ce ar dezlănțui asupra României prin abdicarea sa : falimentul statului și anarhia generală ar fi urmările de neînlăturat ale acestui demers. Ei nu s-ar putea înfățișa înaintea Camerei după un astfel de act al prințului sub povara unei astfel de răspunderi. De aceea se văd amîndoi siliți să refuze misiunea ce li se încredințează"[20].

Acesta a fost „momentul psihologic". Exponenții claselor conducătoare nu se puteau dispensa de Carol și domnitorul a înțeles acest fapt. În consecință, el a declarat că „vrea să mai chibzuiască o dată și că ar consimți poate să-și schimbe părerea în caz cînd interlocutorii săi ar fi în stare să-i prezinte un minister capabil să treacă bugetul și legea finanțelor prin Cameră. Dar nu poate da o asigurare formală, și dacă parlamentul nu răspunde acestei invitații, va părăsi de îndată țara" [21]. Așadar, nu era vorba numai de un „guvern tare", ci și de modificarea atitudinii Adunării Deputaților, care în repetate rînduri își exprimase ostilitatea față de domnitor.

La ora 13, Ion Ghica s-a prezentat în Adunarea Deputaților, pentru a-și face cunoscută demisia din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Au sosit apoi Lascăr Catargiu și N. Golescu, care i-a convocat pe deputați în ședință secretă, pentru a le expune situația. În timp ce Lascăr Catargiu cerea pe un ton imperativ acceptarea condițiilor puse de Carol, o mare parte a deputaților protesta cu energie, neezitînd să-l atace pe domnitor și instituția monarhică însăși. După mai multe ore de dezbateri, ședința s-a închis fără a se fi luat vreo hotărîre.

În seara aceleiași zile, Carol l-a însărcinat pe Lascăr Catargiu cu formarea noului guvern. Situația continua să fie incertă. Mulțimea, care se adunase în Dealul Mitropoliei, împrejurul Adunării Deputaților, se pusese în mișcare spre palat. Carol l-a făcut răspunzător pe prefectul poliției de menținerea ordinei, dar acesta își prezentă demisia. Reprezentanții Puterilor Garante au venit și ei la palat, „spre a fi lîngă prinț în clipa primejdiei. Prințul Carol le expune situația ; ei îl felicită toți că nu vrea să dezlănțuiască catastrofa" [22].

În oraș fierberea era în creștere ; ca măsură de prevedere, palatul a fost încercuit de trupe. La miezul nopții, Lascăr Catargiu a anunțat pe Carol că a reușit să formeze guvernul, care urma să depună jurămîntul a doua zi dimineața. „Prințul le spune că speră ca, cu ajutorul unor bărbați atît de hotărîți să ajungă a domina actuala situațiune, ale cărei greutăți nu li se ascunde, și predă primului ministru, după rugămintea sa, decretul de

dizolvare a Camerei, pentru caz de nevoie“ [23]. Într-adevăr, Lascăr Catargiu s-a dovedit „bărbat curajos“ [24], acționînd energic pentru împrăștierea manifestanților și restabilirea ordinei.

Mișcarea antidinastică și republicană a fost înfrîntă, nu doar momentan, ci pentru mai multă vreme. Cauzele acestei înfrîngeri sînt multiple, ele ținînd atît de contextul concret istoric, intern și internațional, cît și de perspectivele generale ale unei asemenea mișcări. Dincolo de rațiunile de clasă sau grupare socială se afla realitatea că statul român nu putea trăi într-o permanentă agitație. Problema formei de guvernămînt nu putea fi obiect de licitație zilnică. Se impunea o stabilitate politică, singura capabilă să asigure o dezvoltare firească a țării, în fața căreia se aflau atîtea probleme de rezolvat, în plan economic, social, cultural, politic și mai ales național. Agitațiile politice, oricît ar fi fost ele gustate de cetățeni, absorbeau energii și capacități ce puteau fi utilizate cu mai mult folos pentru dezvoltarea statului modern român. În plus, prin caracterul lor foarte subiectiv, adesea demagogic, agitațiile politice creau o imagine deformată asupra realităților românești, a uriașului efort depus de poporul român pentru dezvoltarea patriei sale.

În acest moment istoric forma de guvernămînt monarhic-constituțională corespundea necesităților obiective ale înaintării României pe calea progresului, pentru limitarea decalajului creat față de statele din centrul și apusul Europei, ca urmare a secolelor de dominație otomană.

În desprinderea unei concluzii politice majore oamenii de stat români au ținut seama și de situația internațională a țării, de cadrul geopolitic în care se afla România. Ei au înțeles că un regim republican în România nu era agreat de marile imperii vecine: otoman, țarist și habsburgic. La 14/26 martie 1871 soseau la București telegrame din Istanbul prin care se anunța că „trupele turcești vor năvăli în România cum vor izbucni tulburări“ [25]. Imperiul țarist și cel habsburgic urmăreau statornic ocuparea teritoriului românesc și au făcut-o în repetate rînduri, tinzînd, în fond, spre desființarea statului român. De

asemenea, victoria Prusiei asupra Franței și proclamarea Imperiului german a influențat conduita politică a oamenilor politici români. I.C. Brătianu aprecia, în ianuarie 1871, că detronarea lui Carol putea să provoace României consecințe fatale, iar M. Kogălniceanu considera că părăsirea tronului de către Carol „ar putea să aducă, mai cu seamă în momentele de astăzi, multe pericole asupra țării“ [26] Ei aveau în vedere, desigur, reacția negativă a Germaniei în cazul abdicării lui Carol și proclamării republicii în România.

În asemnea condiții, „sentimentele republicane atît de puternic dezvoltate în opinia publică românească grație activității liberalilor radicali și fracționiști au trebuit să se încline în fața unei rațiuni de stat“ [27].

Totuși, viața politică a continuat să fie agitată, mai ales de grupările din opoziție; acestea, în lupta pentru doborîrea guvernului și cucerirea puterii, recurgeau adesea la manifestații de stradă, care uneori îmbrăcau forme violente.

În presă — „Românul“, „Alegătorul liber“, „Ghimpele“, ș.a. — apăreau tot mai multe articole împotriva lui Carol I. Fruntașul liberal Ion Câmpineanu declara, în Cameră, că „între țară și tron este un abis“ [28]. D.A. Sturdza publica în ziarul „Politik“ din Praga articolele antidinastice sub semnătura Erdmann von Hahn, pe care apoi le traducea și publica în „Românul“; aceste articole au fost ceva mai tîrziu adunate în broșura *Germania, România și principele Carol de Hohenzollern* [29]. Gh. Mîrzescu scria și el o broșură grăitoare prin însuși titlul ei: *Spionul prusian sau Principele Carol de Hohenzollern, domn al României*.

Asemenea forme de luptă politică — cu mobilizarea „opiniei publice“ și organizarea de manifestații împotriva guvernului, cu utilizarea largă a presei, cu tipărirea de broșuri de demascare, cu folosirea unui limbaj violent și cu acuzații reciproce fără acoperire în fapte — au devenit o constantă a vieții publice din România acelei perioade. „Șahul“ la rege era des utilizat în lupta opoziției

pentru obţinerea guvernului, astfel că, treptat, cetăţenii s-au obişnuit cu aceste practici politice.

Un obiectiv fundamental al poporului român era dobîndirea independenţei de stat a României. Încă de la urcarea sa pe tron, Carol a acţionat în acest spirit. În contextul agravării crizei Orientale şi a iminenţei unui nou război între Rusia şi Imperiul Otoman, diplomaţia românească a acţionat pentru obţinerea independenţei. La 4/16 aprilie 1877 a fost semnată convenţia de la Bucureşti, în temeiul căreia trupele ruseşti aveau dreptul să treacă pe teritoriul României, iar Rusia se obliga „a menţine şi a face să se respecte drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare şi tratatele existente, precum şi a apăra integritatea teritorială a României“ [30]. În ziua de 12/24 aprilie începea războiul ruso-turc, iar artileria turcă a bombardat localităţile româneşti de la Dunăre. Prima ripostă românească s-a înregistrat la 26 aprilie / 8 mai, cînd tunarii din Calafat au deschis focul asupra Vidinului şi a navelor turceşti aflate în port. „Asta-i muzica ce-mi place-!“ a rostit domnitorul Carol. Războiul pentru independenţă începuse.

Întrunit la 9/21 mai 1877 parlamentul a proclamat „independenţa absolută a României“ [31]. După eşecul repetatelor încercări de a cuceri Plevna — cel mai important punct strategic din zona Balcanilor — marele duce Nicolae (comandantul suprem al forţelor ruse din Balcani) a adresat la 19/31 iulie 1877 domnitorului român următoarea telegramă : „Turcii, îngrămădind cele mai mari mase la Plevna ne nimicesc. Rog faceţi fuziune, demonstraţie şi dacă-i posibil trecerea Dunării, ceea ce doreşti să faci. Între Jiu şi Corabia această demonstraţie este indispensabilă pentru a uşura mişcările noastre“ [32]. La 30 iulie / 11 august şi 6/18 august marele duce Nicolae trimitea domnitorului român telegrame cu un conţinut similar [33]. Participarea armatei române — refuzată iniţial, mai mult sau mai puţin deschis, de ţar — devenise indispensabilă pentru trupele ruseşti.

În ziua de 16/28 august a avut loc la cartierul imperial

de la Gorni Studen întîlnirea lui Carol I cu ţarul Alexandru al II-lea şi marele duce Nicolae. La întrebarea marelui duce Nicolae dacă domnitorul avea intenţia de a comanda personal armata română, Carol a răspuns că aceasta „se înţelege de la sine". Marele duce a opinat că acest fapt ar produce multe greutăţi, deoarece domnitorul român nu ar putea fi pus sub ordinele unui general rus. „Fireşte că nu" a răspuns domnitorul, „însă zece generali ruşi ar putea fi puşi sub ordinele mele". După această discuţie, ţarul l-a condus pe Carol în cortul ce-i era pregătit, unde, peste cîteva minute, marele duce Nicolae i-a oferit, în numele ţarului Alexandru II, comanda supremă asupra tuturor trupelor ruseşti din faţa Plevnei. „Mare onoare şi mare răspundere !" [34] notează Titu Maiorescu.

Prezenţa celor 38 000 de ostaşi români pe frontul de la Plevna a schimbat radical raportul de forţe în defavoarea turcilor. La 30 august a început cel de al treilea atac asupra Plevnei, în cursul căruia românii au reuşit, cu grele sacrificii, să cucerească reduta Griviţa I. Carol I s-a pronunţat de la început pentru evitarea atacurilor frontale, uşor de respins de apărătorii otomani, aflaţi la adăpostul unor puternice centuri de forturi, legate între ele prin tranşee. Atacurile îndrăzneţe, dar neizbutite, din lunile august—septembrie 1877 au dovedit justeţea acestei concepţii, singura soluţie pentru înfrîngerea inamicului fiind încercuirea completă şi trecera la războiul de poziţie — asedierea sistematică [35]. După lupte grele şi un lung asediu, Plevna a fost cucerită la 28 noiembrie / 10 decembrie 1877, cînd comandantul cetăţii, Osman Paşa, s-a predat [36]. Ostaşii români s-au acoperit de glorie nu numai în luptele de la Plevna, dar şi de la Rahova, Smîrdan şi Vidin, pecetluind cu sîngele lor independenţa de stat a României. În ordinul de zi către armată, semnat de Carol I la Plevna la 2/14 decembrie 1877 se arăta : „Povestea faptelor măreţe ale trecutului, voi aţi îmbogăţit-o cu povestea faptelor nu mai puţin mari ce aţi săvîrşit, şi cartea veacurilor va păstra, pe neştersele ei foi, numele acestor fapte alături de numele vostru" [37].

Ca urmare a înfrîngerii militare suferite, Imperiul Otoman a cerut armistiţiul. La 10/22 ianuarie 1878 domni-

torul Carol I a adresat marelui duce Nicolae o scrisoare prin care cerea ca România, care contribuise la obţinerea victoriei, să participe la tratativele de pace [38]. Dar guvernul ţarist n-a acceptat această cerere, astfel că tratatul de la San Ştefano s-a semnat la 19 februarie/3 martie 1878 fără participarea delegaţilor României. Acest fapt a provocat o vie indignare în opinia publică românească şi proteste ale parlamentului şi guvernului român [39]. Relaţiile româno-ruse au cunoscut o bruscă deteriorare ca urmare a faptului că armatele ţariste retrase din sudul Dunării se comportau în România ca trupe de ocupaţie. De altfel, generalul A. R. Drenteln, comandantul trupelor ruse din România, redactase o proclamaţie către locuitorii Bucureştiului în care afirma că ocuparea capitalei era urmarea complicaţiilor politice survenite în ultimul timp. La 26 martie / 7 aprilie domnitorul Carol şi ministrul de externe Mihail Kogălniceanu au făcut cunoscută hotărîrea ca, în caz de ocupaţie a unor puncte strategice de către armata rusă, guvernul ţării şi armata română să se retragă în Oltenia şi să ia poziţii de apărare pe linia Carpaţilor [40]. Atunci cînd guvernul de la Petersburg a ameninţat că „România va fi dezarmată", Carol a replicat „fostului său prieten de o clipă în faţa Plevnei", ţarul Alexandru al II-lea, că „Armata română va putea fi nimicită, dar niciodată dezarmată !" [41]

Cu prilejul Congresului de la Berlin, deschis la 1/13 iunie 1878 pentru a revizui pacea de la San Ştefano, reprezentanţii României — Ion C. Brătianu şi M. Kogălniceanu — au fost „auziţi dar nu ascultaţi" [42]. Tratatul din 1/13 iulie 1878 recunoştea independenţa de stat a României, precum si reunirea Dobrogei cu patria mamă. Pe de altă parte, România a fost nevoită „să retrocedeze M.S. împăratului Rusiei" trei judeţe din sudul Basarabiei [43].

La 9/21 septembrie 1878 Consiliul de Miniştri a hotărît ca domnitorul Carol I să poarte titlul de „Alteţă-regală". Prin aceasta se urmărea, pe de o parte, afirmarea României în arena internaţională — ca un stat independent şi suveran, care a rupt definitiv cu trecutul de vasalitate faţă de Poartă — iar, pe de altă parte, consolida-

rea poziției lui Carol și ridicarea prestigiului dinastiei de Hohenzollern în fața celorlalte monarhii europene [44].

Pentru a asigura stabilitate și continuitate dinastiei de Hohenzollern, Consiliul de Miniștri a insistat pentru reglementarea succesiunii la tron [45]. Deoarece Carol I nu avea copii *, s-a trecut la aplicarea articolului 83 din Constituție care preveda : „în lipsă de coborîtori în linie bărbătească ai Măriei Sale Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, succesiunea tronului se va cuveni celui mai în vîrstă dintre frații săi sau coborîtorilor acestora“ [46]. Atît fratele mai mare al lui Carol, principele Leopold de Hohenzollern, cît și nepotul cel mai în vîrstă au notificat că renunță la calitatea de moștenitori ai tronului României, astfel că succesiunea a revenit lui Ferdinand **, cel de al doilea fiu al principelui Leopold. Prin „pactul de familie“ din mai 1881, patronat de însuși împăratul Germaniei, Wilhelm I, șeful familiei de Hohenzollern, Ferdinand de Hohenzollern, nepotul lui Carol I, a fost confirmat ca moștenitor al tronului României

Problema proclamării României ca regat și a lui Carol I ca rege a format obiectul unor discuții. La 13 martie 1881, Titu Maiorescu a acuzat pe liberali că „în fundul sufletului lor sînt republicani“ [47]. Pentru a dovedi netemeinicia acestei afirmații, guvernul a depus a doua zi, 14 martie, proiectul de lege prin care parlamentul, în puterea dreptului de suveranitate a națiunii, „Proclamă de rege al României pe Alteța Sa Regală prințul Carol I“ Propunerea fiind primită în unanimitate, s-a depus proiectul de lege care prevedea : „Articolul I. România ia

* La 3/15 noiembrie 1869, Carol I s-a căsătorit cu Elisabeta de Wied (născută la 17/29 decembrie 1843). În anul următor, la 27 august/8 septembrie 1870, Elisabeta a născut o fetiță, căreia i s-a dat numele de Maria. Îmbolnăvindu-se de scarlatină, Maria a murit la 28 martie/9 aprilie 1877. Elisabeta nu a mai născut alt copil.

** Ferdinand Victor Albert Meinrad, principe de Hohenzollern, s-a născut la 12/24 august 1865 ; era fiul principelui Leopold de Hohenzollern și al principesei Antoneta, infanta Portugaliei.

titlul de Regat. Domnitorul ei, Carol I, ia, pentru sine și moștenitorii săi, titlul de rege al României. Articolul II. Moștenitorul tronului va purta titlul de principe regal"[48].

Proiectul a fost adoptat în unanimitate de ambele Corpuri legiuitoare *. Apoi o delegație, avînd în frunte pe principele Dimitrie Ghica (președintele Senatului) și C. A. Rosetti (președintele Adunării Deputaților), a prezentat legea lui Carol I. În ziua de 14/26 martie 1881 a avut loc ceremonia la palat în cadrul căreia a fost promulgată legea privind proclamarea regatului. În raportul Consiliului de Miniștri, citit la ceremonie, se arăta „România, constituită în regat, completează și încoronează opera regenerării sale. Ea își dă un nume, care este în acord cu poziția ce a dobîndit ca stat independent. Domnul României este suveranul său, și acest suveran luînd titlul de rege, nu face decît să continue a exercita suveranitatea domnului"[49]. Nu era deci vorba de o mărire de prerogative constituționale, ci de o titulatură nouă, considerată a fi în acord cu statutul de independență absolută a României.

Datorită funeraliilor țarului Alexandru al II-lea (desfășurate la 15/27 martie 1881), festivitățile consacrate proclamării regatului au fost amînate pentru 10 mai, cînd se împlineau 15 ani de la urcarea lui Carol pe tron. Cu acel prilej, președintele Adunării Deputaților și președintele Senatului au înmînat regelui Carol și reginei Elisabeta coroanele făcute din oțelul unui tun cucerit de la turci în războiul de independență[50]. În cuvîntul de mulțumire, Carol a afirmat că primește coroana „ca un simbol al independenței și al puterii României"[51].

În iunie 1884 parlamentul a decis modificarea Constituției, stabilind regatul ca formă de guvernămînt. Atribuțiile regelui au rămas cele stabilite pentru domnitor în 1866. Prin modificarea articolelor 58—70 din Constituție, numărul colegiilor electorale s-a redus de la IV la III ; s-a extins dreptul de vot prin scăderea censului și prin

* Au lipsit, „fără arătare de motive", 42 deputați și 27 senatori.

scutirea de cens la colegiul II a tuturor celor care absolviseră clasele primare [52]. De asemenea, s-a modificat articolul 24 privitor la regimul presei ; s-a introdus precizarea că se interzicea arestul preventiv în delictele de presă, dar s-a eliminat alineatul care prevedea că cenzura era suprimată și nu va putea fi reînființată. Delictele de presă se judecau de juriu, „afară de cele care s-ar comite în contra persoanei regelui și familiei regale sau contra suveranilor statelor străine". Aceste delicte se vor judeca de tribunalele ordinare „după dreptul comun" [53]. Prin acest articol se urmărea asigurarea intangibilității instituției monarhice, scoaterea regelui Carol I și a familiei sale de sub atacurile presei.

Clasa conducătoare și-a făcut un titlu de onoare din a „lega" cît mai strîns familia domnitoare de „solul" românesc și a-i crea o situație materială cît mai bună. Încă de la venirea în țară, Carol a primit în dar palatul domnesc din Calea Victoriei și două moșii avînd peste 45 000 ha, în județele Iași și Neamț. Lista civilă, stabilită în 1866 la 2 milioane franci aur pe an a crescut la 3,5 milioane franci în 1881 și la 5 milioane franci în 1894. Pe lîngă aceste sume statul român acorda suveranului cîte 20 000 franci lunar pentru întreținerea familiei [54].

În ziua de 4 iunie 1884 a fost propus, din inițiativă parlamentară, proiectul legii pentru înființarea domeniilor Coroanei.

Mai mulți deputați au vorbit împotriva proiectului de lege, apreciindu-l ca neconstituțional, deoarece conferea suveranului atribuții care nu erau înscrise în legea fundamentală a țării. Pentru a asigura votarea acestuia, guvernul a decis postarea de militari la ușa parlamentului pentru ca deputații să nu părăsească incinta Adunării Deputaților. Proiectul a fost adoptat la 5 iunie cu 77 voturi pentru, 16 contra și 4 abțineri.

Domeniile Coroanei erau alcătuite din 12 moșii, aflate în județele Brăila, Dolj, Ilfov, Neamț, Prahova, Rm. Sărat, Suceava și Vaslui, avînd o suprafață totală de 132 110 ha [55]. Astfel, monarhul devenea unul dintre cei mai mari moșieri din România. Treptat Carol I s-a implicat

tot mai puternic în activităţi industriale, devenind acţionar la fabrici de postav, de bere, de conserve, de brînzeturi, de ciment din Azuga, a deschis marele depozit de vinuri „Pivniţele Rhein“, a preluat acţiuni la fabrica de hîrtie Buşteni, la întreprinderea forestieră „Goetz“, la societatea de asigurare „Dacia“, la întreprinderile forestiere „Cloşani“, la rafinăriile „Astra-Română“, „Româno-Americană“, „Concordia“, „Steaua Română“ ş.a. De asemenea, familia regală a obţinut pachete de acţiuni la Banca de Scont, Banca Marmorosch, Blank et. comp., Banca Românească, Banca Generală Română.

La 19 aprilie / 1 mai 1889 principele Ferdinand, moştenitorul Coroanei, a sosit în România. Curînd după venire, tînărul principe a creat serioase probleme familiei domnitoare, deoarece voia să se căsătorească cu Elena Văcărescu, domnişoară de onoare a reginei Elisabeta. Acest act nu era îngăduit de Statutul Casei Regale, care prevedea obligaţia membrilor acesteia de a se căsători cu persoane aparţinînd unor familii domnitoare din alte state. Prevederea fusese inclusă în scopul de a se împiedica aservirea monarhiei unei familii şi de a evita disputele interne pe această temă. Regina Elisabeta a încurajat idila dintre cei doi, dar în faţa opoziţiei Consiliului de Miniştri şi a oamenilor politici în general, Carol I i-a cerut lui Ferdinand să aleagă între Elena Văcărescu şi tron[56]. S-a creat o adevărată dramă: în 1891 regina Elisabeta a plecat în străinătate — mai întîi la Veneţia, apoi la domeniul părintesc de la Wied — anunţîndu-şi intenţia de a divorţa de Carol I; la rîndul său, Ferdinand s-a retras la Sigmaringen, ameninţînd cu sinuciderea[57], în timp ce Elena Văcărescu a luat şi ea calea exilului, renunţînd pentru totdeauna de a reveni în România[58].

Pînă la urmă, raţiunea de stat a învins sentimentele, fie ele oricît de sincere şi de curate. La 29 decembrie 1892 / 10 ianuarie 1893, principele Ferdinand s-a căsătorit cu Maria de Edinburg, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii. Ca urmare, lista civilă a lui Ferdinand a fost urcată de la 300 000 lei aur (stabilită în momentul venirii lui în ţară), la un milion de lei — moştenitorul

tronului devenind cap de familie [59]. Pentru tînăra familie a fost rezervat palatul Cotroceni din București și s-a construit palatul Pelișor la Sinaia.

Principesa Maria, frumoasă și cochetă, plăcîndu-i viața de societate,constituia o prezență insolită la Curte, unde regele Carol I impusese o viață sobră, rigidă, studiată, distantă. Este adevărat că a născut șase copii *, dintre care trei băieți — cel mai mare, Carol, devenind moștenitorul tronului — dar ,felul ei de a-fi, relațiile extraconjugale de notorietate publică, i-au atras repetate reproșuri din partea regelui Carol și a reginei Elisabeta. Principesa Maria avea relații „speciale" mai ales cu Barbu Stirbey — „prințul alb" cu o ținută tipic englezească, care-i amintea soției moștenitorului Coroanei de țara ei de origine **.

După proclamarea regatului mișcarea antimonarhică și republicană a continuat să fie o prezență activă în viața politică a României, cunoscînd unele momente de mare intensitate. O susținută campanie a desfășurat ziarul „Lupta", condus de Gh. Panu, liderul liberalilor radicali. Urmărind îndeaproape activitatea regelui, Panu ajungea la concluzia că acesta încălca legea fundamentală a țării ; întrucît Constituția era un contract între două părți — rege și cetățeni, iar una din părți, adică monarhul, nu o respecta, soluția „nu poate fi decît demiterea" [60]. În aprilie 1887, Gh. Panu a publicat articolul *Omul periculos* în care aprecia că încheierea convenției comerciale provizorii cu Austro-Ungaria se datora regelui Carol I : „Instigatorul acestei manoperi, omul care a impus voința sa străină ministerului și Camerei este acea ființă care de ani este la noi instrumentul străin, este acel personaj

* Acești copii erau : Carol (1893), Elisabeta (1894), Marioara (1900), Nicolae (1907), Ileana (1909), Mircea (1913).

** C. Argetoianu relatează : „La Curtea noastră, secretele alcovului erau secretele tuturor, și cu destrăbălata educație pe care o primise, în continua ei promiscuitate cu slugile, aflase și odraslele dinastiei istorioarele mai mult sau mai puțin pipărate pe care oamenii și le povesteau pe șoptite. Anecdota cu frageda Elisabeta chemînd pe mica Ileana la fer' astră cu cuvintele :

egoist și neiubitor de țară care se numește rege și care în realitate nu este decît cînd o catană nemțească, cînd un ulan prusac". În continuare, Gh. Panu scria: „Astăzi mai mult decît oricînd, este constatat că izvorul tuturor relelor, omul care comite abuzuri și permite guvernului să facă totul este regele. El este samsarul tuturor trădărilor intereselor naționale, el este sufletul blestemat al regimului care ne guvernează". Și conchidea: „Pericolul cel mare este acest om, trebuie deci pus la rezon. Trebuie ca țara în picioare să-i zică cuvintele care s-ar părea că pentru dînsul au fost inventate : *„Il faut se soumettre ou se démettre**. A mai tolera în condițiile actuale influența sa nefastă este a voi să vedem țara subjugată și politicește, și economicește" [61].

Guvernul aprecia că prin acest articol Gh. Panu a depășit cadrul normal al discuțiilor privind rolul politic al regelui, ajungînd la insulte și calomnii „în directă atingere cu codul penal". Într-adevăr, acuzat de les majestate, Panu a fost chemat în judecată și condamnat la doi ani închisoare și 500 lei amendă [62]. Pentru a evita detențiunea, Gh. Panu s-a refugiat la Paris.

Manifestații antimonarhice au avut loc la Iași, în aprilie 1887 [63], cu prilejul unei vizite a lui Carol în capitala Moldovei. O mare amploare a cunoscut manifestația antimonarhică desfășurată în București, în martie 1888, cînd regele „se găsi înaintea luptelor de stradă în fața palatului /.../ Panu, grațiat, fusese primit cu un entuziasm pe care nu-l îndreptățea grosolănia atacurilor lui contra regelui, înfățișat ca un avar și un exploatator. Avîntul violent al tînărului conservator N. Filipescu comanda acțiunea de răsturnare" [64]. Jandarmeria și armata au intervenit brutal, încercînd să oprească înaintarea mulțimii [65], dar presiunea a fost atît de puternică încît valul

---

„Vino iute să vezi pe tatăl tău", ca să vadă pe prințul Barbu Știrbey coborînd din automobil, a făcut pe vremuri înconjurul Bucureștilor' (C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, București, Edit. Politică, 1968, p. 440).

* Trebuie să se plece sau să plece.

manifestanților a rupt cordoanele, invadînd piața palatului. Deputații opoziției au intrat în palat, cerînd să fie primiți de rege, însă acesta nu a acceptat decît să acorde audiență lui G. Vernescu în ziua următoare. C. Gane descrie astfel scena : „În timpul acesta regele, de la o fereastră, privea liniștit spectacolul. Regele Carol sus la o fereastră deschisă și Lascăr Catargi pe peron, în fața unei uși închise ! 1871—1888 ! O pagină de psihologie, mai mult încă decît o pagină de istorie. Dar mulțimea crește. Ea strigă : „Trăiască regele ! Jos Brătianu !" Carol I salută cu un deget și pleacă de la fereastră — iar peste cinci minute, deodată se aude un ropot de cai și escadronul de jandarmi călări intră în curte, cu sabia scoasă, șarjînd mulțimea" [66].

Au urmat, după expresia lui Nicolae Iorga, „douăzeci de ani de dominație a Coroanei" [67], în care regele a știut să țină în mînă balanța puterii, folosind cu precădere sistemul rotativei guvernamentale prin alternarea la conducerea țării a conservatorilor cu liberalii.

Manifestările antimonarhice ale grupărilor burgheze și moșierești au continuat. Astfel, în februarie - mai 1892 Partidul Național - Liberal condus de Dimitrie Brătianu publica în oficiosul „Voința națională" articole cu titluri ca acestea : *Coroana și Providența, Coroana și Lacheii*, în care era atacat regele Carol I, ba chiar și regina Elisabeta, pentru activitatea ei literară [68].

În aprilie 1893 noul președinte al Partidului Național -Liberal, D. A. Sturdza (ales în noiembrie 1892) a încercat să organizeze o manifestație în fața palatului regal, dar a fost împiedicat de armată [69]. Atacuri împotriva regelui s-au înregistrat și în 1894, cînd oficiosul liberal „Voința națională" scria : „Regele să-și aleagă : nu voiește să se desfacă de asasinii săi ? Poporul român este stăpîn pe el și dator să-și croiască o altă soartă" [70].

Asemenea manifestări erau lipsite de sinceritate, avînd un caracter politicianist. Se spunea că D. A. Sturdza mergea la palat după fiecare manifestare antimonarhică a partidului său, pentru a se dezvinovăți : „Nu eu, majestate" [71]. Îndată ce căpătau puterea, „vajnicii antidinastici" deveneau „prea supușii și prea plecații servi-

tori" ai regelui (formulă ce figura și în actele oficiale). D. A. Sturdza— care nu o dată l-a atacat pe monarh — nu ezita să sărute mîna regelui Carol la recepțiile de la palat [72], încercînd să introducă acest obicei ca element de protocol.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea s-a dezvoltat o mișcare antidinastică și republicană * exprimată, în principal, prin intermediul presei. Pe această linie s-au evidențiat ziare și reviste ca : „Adevărul", „Drepturile omului", „Lupta", „Republica română", „Facla". Se remarcă aportul unor ziariști, scriitori și oameni de cultură cu un prestigiu de necontestat, precum Al. Beldiman, C. Mille, N. T. Orășanu, N. Fleva, Gh. Panu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Al. Macedonski, Al. Vlahuță, Traian Demetrescu, Ion N. Roman, Anton Bacalbașa, N. D. Cocea, Tudor Arghezi. Spre exemplu, ziarul „Adevărul" apărea în ziua de 10 mai în doliu (chenar negru), iar pe frontispiciu avea scris cu litere mari : „Să te ferești române de cui străin în casă" (aluzie la Carol I). Directorul ziarului, Alexandru Beldiman, în corespondența pe care o ținea, lipea singur mărcile pe plicuri, de fiecare dată timbrele cu chipul lui Carol fiind puse cu capul în jos. Gazeta „Republica română" scria la 20 mai 1890 : „să căutăm o adevărată soluție trebuitoare neapărat țării și națiunii românești și care soluție nu poate fi alta decît : Înlăturarea cu orice preț a monarhiei, și mai cu seamă a dinastiei străine. Schimbarea formei de guvernămînt și concretizarea prin legi, precum și aplicarea în fapt a principiilor liberale proclamate prin Constituție. Atunci țara va intra în suveranitatea ei, cînd capul statului ar fi un președinte de Republică de neam, sînge și religie cu a românilor. Numai atunci România va fi liberă și independentă. Numai atunci suveranitatea poporului nu va fi o parodie" [73].

Poetul Traian Demetrescu punea în gura lui Carol I

---

* Vezi ampla lucrare *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană din România. Antologie, studiu introductiv și note* de Gheorghe Ghimeș, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979.

aceste cuvinte : „Am fost german, voi fi german / Și sînt. / O, țară, vitreg mi-este al tău / Pămînt ! / Dacă pe tronu-ți stau cu-așa / Plăcere, / E pentru că tu-mi ești izvor / De-avere !". La rîndul său Constantin Mille scria : „Vivat rex, vivat ! Oh ! Altădată / Poporu-n strade altfel răcnea / Și-un cap de rege jos cădea. / Așa poporul era, odată / Mîndru de dînsul, rău cu cei răi / Și țara mîndră de fiii săi" [74].

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a asigurat mișcării antimonarhice și republicane mai multă consistență. În programul acestui partid se cerea : „Întoarcerea domeniilor Coroanei la stat. Restrîngerea prerogativelor regale și mai ales a dreptului de a schimba ministerele și a dizolva și proroga toate Corpurile legiuitoare" [75].

Acționînd în acest spirit, deputatul socialist Vasile G. Morțun propusese în 1891 un proiect de lege care prevedea : „Față de nevoia ce are țara de moșiile date ca apanagiu Coroanei, pentru îndestularea muncitorilor agricoli, propunem următorul proiect de lege : *Articol unic* : Cele 12 moșii care alcătuiesc dotațiunea Coroanei, instituită în 1884, se vor relua în stăpînire de stat, se vor parcela și se vor pune imediat în vînzare în conformitate cu legea vînzării bunurilor statului" [76]. Chiar dacă proiectul n-a avut o finalitate practică, el rămîne semnificativ și demonstrează o certă atitudine antimonarhică.

Pentru a evita atacurile antidinastice, dar și în conformitate cu propria-i fire, Carol I a căutat să se impună printr-o viață personală exemplară, prin exactitate și corectitudine *. El nu a îngăduit existența unei camarile

* La castelul Peleș, Carol primea adesea vizitatori din întreaga țară, mai ales elevi, cărora le arăta viața „modestă" pe care o ducea, neezitînd să arate că-și cîrpește singur ghetele. Între darurile pe care le oferea românilor cu prilejul Crăciunului „ceasornicul era nelipsit", tocmai pentru a atrage atenția asupra punctualității și a folosirii chibzuite a timpului (G. P. Georgescu, *Amintiri din cei 7 ani ca adjutant pe lîngă regele Carol I*, în *Din viața regelui Carol I*, p. 87).

și a interzis reginei Elisabeta să se amestece în treburile politice ale României *.

Regele Carol I a urmărit să acrediteze ideea — care era și convingerea lui — că îndeplinea un rol civilizator în țara pe care o conducea, cultivînd și membrilor familiei regale o asemenea mentalitate. Nicolae Iorga, sesizînd acest aspect și fiind solicitat să țină lecții de istorie pentru Carol, fiul lui Ferdinand și nepotul regelui, mărturisea: „Am ținut să învederez ce nu i se spusese lui Carol I: că aici nu e o mînă de barbari, care să trebuiască a fi ridicați de o dinastie energică și inteligentă la rangul națiunilor civilizate, ci un vechi și nobil popor care-și are locul, deși pe nedrept necunoscut, în istoria lumii" [77].

Permanent preocupat de asigurarea prestigiului monarhiei, Carol I s-a aflat în situația, tragică pentru un om, de a fi mereu izolat, de a nu avea nici un prieten, de a nu putea depăși anumite convenții protocolare. Soția sa, Elisabeta, mărturisea că „și în somn el poartă Coroana pe cap" [78]. Moartea fetiței, lipsa unui alt copil, deosebirile de temperament între el și soție, au contribuit la accentuarea însingurării în care trăia.

Persoana lui Carol I inspira respect, nu însă și o dragoste umană, atît de necesară totuși unui autentic conducător. Rigiditatea dusă la extrem, spiritul de ordine ce părea unora a fi disciplină militară se manifesta în viața de zi cu zi, ca și în momentele solemne.

Carol I, care avea o mare reticență în relațiile cu oamenii politici români, a introdus maniere „prusace", rigide, care i-au atras numeroase critici. Din acest punct de vedere era semnificativă ceremonia de investire a noului guvern: „Regele primește jurămîntul în uniforma lui pe care o purta mereu parcă numai în poziție de drepți, într-un fel rigid după felul ofițerilor prusaci. Jurămîntul era citit de fiecare cu mîna pe cruce, după

* Regina Elisabeta se ocupa mai ales de arta populară românească, de muzică și de literatură, plăcîndu-i să fie înconjurată de cei mai valoroși cărturari români la „șezătorile" pe care le organiza la palat. Ea însăși a publicat mai multe lucrări literare și a făcut traduceri, pe care le-a semnat cu pseudonimul Carmen Sylva.

care era iscălit în ordinea în care miniștri erau așezați, ordinea vechimii“ [79]. I. G. Duca, participant la o asemenea ceremonie, nota : „aveam impresia că sîntem o companie militară. Atunci mi-am dat și mai bine seama cum acest principe introdusese, în toate, formele militarismului german, de care toată ființa lui era îmbibată“ [80]. Faptul că regele întindea miniștrilor săi un singur deget, iar celor „privilegiați“ cel mult două degete“ [81], avea desigur o semnificație bine calculată.

Clasa conducătoare a depus mari eforturi pentru a sădi ideea monarhică în conștiința poporului român, aducînd elogii activității lui Carol I și succeselor obținute de România în timpul domniei sale. Din acest punct de vedere sînt semnificative serbările jubiliare desfășurate în 1906, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de domnie a lui Carol I. S-a organizat pe Cîmpul Libertății — numit de atunci parcul „Carol I“ (azi „Parcul Libertății“) — prima mare expoziție națională cuprinzînd principalele realizări în domeniul economiei — îndeosebi al industriei, agriculturii și mijloacelor de transport. Se evidențiau succesele obținute după 1866, dar mai ales după 1877, odată cu proclamarea independenței, cînd s-a dezvoltat industria națională, România a fost acoperită cu o rețea de căi ferate, s-au construit depouri și gări (între care și Gara de Nord din București), s-au amenajat docurile și antrepozitele de la Brăila și Galați, s-au pus bazele navigației fluviale și maritime moderne. S-a modernizat sistemul național de apărare, a fost construită linia fortificată Focșani - Nămoloasa - Galați și centura de apărare a Bucureștiului. Recunoscînd preocuparea lui Carol I pentru modernizarea țării, se cuvine subliniat faptul că aceste realizări erau rodul muncii poporului român, al eforturilor și sacrificiilor sale pentru dezvoltarea și consolidarea patriei.

Societatea românească de la 1906, ca și întreaga domnie a lui Carol — departe de a fi una a abundenței și armoniei — cum încercau să acrediteze oficialitățile, era confruntată cu grave contradicții. În acea atmosferă de automulțumire și de fast cu care oficialitățile marcau cei 40 de ani de domnie a lui Carol I, Nicolae Iorga scria un

vehement articol privind situaţia ţăranului român: „Îngrijiţi-vă, o, voi, eminenţi cîrmuitori de ţară şi de drumuri frumoase, pe care să le semănaţi cu femei de la tîrguri şi cu bugetivori de cancelarii îmbrăcaţi în haine de gală pentru a juca pe cît se poate mai strălucit rolul de ţăran român.

Iar pe vita cîmpului respingeţi-o-n pumni, ascundeţi-o în vizuini, ca să nu strice bucuria risipei din anul jubiliar. Tăiaţi mîna pelagroasă care scrie pe pereţii auriţi ai salelor de banchete un nou „Mane, Tekel, Fares" de ameninţare" [82]

Cruda realitate a ieşit la iveală peste mai puţin de un an, cînd s-a declanşat marea răscoală ţărănească din 1907. Flăcările răscoalei au luat rapid o amploare îngrijorătoare. Pe de altă parte, guvernele de la Petersburg şi Viena plănuiau o intervenţie militară, cu consecinţe imprevizibile pentru independenţa României [83]. În acest context, Carol I a încredinţat guvernul lui D. A. Sturdza, preşedintele Partidului Naţional-Liberal, avînd la Interne pe Ion I. C. Brătianu şi la Război pe generalul Alexandru Averescu.

În manifestul dat publicităţii de noul guvern, la 15/28 martie se aducea la cunoştinţa ţăranilor că „regele a încuviinţat" luarea unor măsuri pentru „a îndestula cereri drepte şi legitime", între care desfiinţarea taxei de 5 lei a legii pentru asigurarea în contra lipsei de porumb provenită din secetă, a taxei către stat pentru decalitrul de vin; arendarea pămîntului statului şi aşezămintelor publice la ţărani; întărirea băncilor populare; o nouă lege a învoielilor agricole; o lege pentru înfiinţarea Casei Rurale ş.a. După precizarea că „acestea sînt dorinţele M. S. regelui şi ale guvernului său", manifestul ţinea să exprime hotărîrea de „a înfrîna cu energie neorînduielile şi a pedepsi cu asprime pe cei care ar căuta să se folosească de prădăciuni" [84]. Dacă promisiunile erau doar paleative — pentru că nu vizau problema fundamentală, care generase ridicarea ţăranilor la luptă, şi anume lipsa de pămînt — ameninţările au fost imediat traduse în viaţă, procedîndu-se la una dintre cele mai crunte represiuni din întreaga istorie a României.

„Bătrînul rege" a fost direct părtaş la această represiune, folosind calitatea sa de „cap al puterii armate". După „potolirea" răscoalei, Carol I a hotărît să păstreze chiar el documentele, pentru a împiedica dezvăluirea întregului adevăr asupra represiunii[85]. În 1912, cînd la putere se aflau conservatorii, s-a descoperit că circa 30 de dosare din 1907 dispăruseră de la Ministerul de Interne. Al. Marghiloman, ministrul de interne şi N. Filipescu, ministrul de război, au denunţat public pe liberali care, în timpul guvernării lor din 1907—1910, au sustras dosarele pentru că ele conţineau documente privind „instigaţiile" la răscoală şi poruncile liberalilor de „măcelărire" în masă a ţăranilor. După cinci săptămîni de agitaţie pe această temă, Carol I i-a declarat lui Marghiloman: „Dosarele sînt la mine"[86]. Stupefiaţi, conservatorii au renunţat la dezbaterile pe această temă.

Comentînd acest act, într-un virulent pamflet, N. D. Cocea scria: „Azi, dosarele pline de sînge ţărănesc închegat, dovezile crimelor brătieniste, în loc să stea în lăzile Ministerului de Interne, zac pecetluite în birourile majestăţii sale. Azi, palatul e gazdă de hoţi, regele complice de asasini. Azi, cetăţenii dornici de oprirea ţării din cursa-i spre prăpastie vor trebui să strige: Jos regele oligarhic! Jos complicele asasinilor din 1907! Jos găzduitorul hoţilor de dosare! Trăiască republica!"[87]

Cînd, în toiul opoziţiei antiliberale, Nicolae Filipescu a readus în discuţia publică problema represiunilor din 1907, Mihail Pherekide s-a prezentat în audienţă la rege spre a-i cere ca „dacă în adevăr la 1907 s-au săvîrşit omoruri inutile din ordinul miniştrilor, regele, în virtutea dreptului ce-i acordă Constituţia, să trimită în judecată pe miniştri de la 1907"[88]. Dar — aşa cum s-a comunicat şi în presă — regele „a răspuns că nu există nici un cuvînt ca să fie trimis înaintea Curţii de Casaţie fostul guvern, fiindcă, venit la putere în 1907, în împrejurări foarte grele, el şi-a făcut datoria pe deplin şi atunci şi în cursul guvernării sale spre deplina satisfacţie a Coroanei"[89].

•

După 1907 se constată o recrudescenţă a literaturii antimonarhice. Împotriva regelui, a politicii pe care o

promova, a goanei după avere și-au ridicat glasul scriitori prestigioși, precum I. L. Caragiale, George Coșbuc, Tudor Arghezi, N. D. Cocea. La 13 martie 1910, cînd se împlineau trei ani de la izbucnirea marii răscoale țărănești, N. D. Cocea a început să editeze „Facla", care a devenit una dintre cele mai temute gazete antimonarhice și republicane. La 21 iulie 1912 în „Facla" apărea, sub semnătura Alex. Filimon (pseudonimul lui Alexandru Filipescu), articolul *Ploșnița,* în care se prezenta imaginea dezolantă (pelagră, sifilis, analfabetism, foame, represiuni) a unei țări peste care „domnește regele samsar, fabricantul de bere, de brînză, de sticlă și de hîrtie proprietarul de case și de pămînturi încălcate, deținătorul acțiunilor tramvaielor comunale, inițiatorul tuturor cartelurilor și trusturilor, samsarul fabricilor Krupp și intermediarul tuturor băncilor germane, păstrătorul dosarelor însîngerate, ploșnița care își suge viața din mizeria unei țări de robi".

Profund iritat, regele Carol I a hotărît să intenteze proces gazetei „Facla". Aflînd această veste, gazeta scria în numărul său din 28 iulie 1912: „Majestatea sa la bară cu redacția „Facleí" ! Quelle aubaine ! * Ce șansă pentru noi, modeștii mînuitori ai condeiului, să stăm față — chiar și înaintea unei magistraturi ariviste, putrede și pătimașe — cu Statthalter-ul german al coloniei latine de la gurile Dunării ! Ce minunat prilej pentru noi, fiii brazdei românești, să putem scuipa adevărul regelui brînzei și hoitului magistraturii /.../ Acolo, la bara unde ne va chema, vom spune celui trimis să ne jupoaie și să ne umilească ce gîndesc toți în țara aceasta, ce puțini cutează să spună totuși /.../ Și vom fi pedepsiți. Dar ne vom fi făcut datoria, vom fi făcut să triumfe adevărul".

În fața acestei atitudini, Carol și-a dat seama că nu era de nivelul regelui României să se judece cu un simplu particular, care urmărea să folosească procesul pentru a amplifica acțiunile antidinastice, punînd în joc nu numai principii, ci și viața intimă a familiei regale.

După marea răscoală din 1907, pentru orice om politic român a devenit limpede că problema țărănească tre-

* Ce chilipir.

buie să-şi găsească o rezolvare, că societatea însăşi trebuie primenită. Regele Carol I era şi el, într-o anumită măsură, conştient de această realitate. La 22 martie 1907 el spunea lui Al. Marghiloman : „România întreagă trebuie refăcută, că totul s-a prăbuşit"[90]. Carol afirma că dreptul de proprietate nu putea fi violat[91], că „proprietatea mare alcătuieşte partea cea mai însemnată a bogăţiei ţării şi că propăşirea întregii noastre agriculturi atîrnă de menţinerea ei"[92]

Cu fermitatea care-l caracteriza, I. I. C. Brătianu a reuşit să obţină consimţămîntul regelui Carol I pentru realizarea reformelor, condiţionat de „moderaţiune", de temperarea stîngii Partidului Naţional - Liberal şi de înţelegerea cu conservatorii asupra modificării Constituţiei. Declanşarea primului război mondial a făcut ca problema reformelor să fie scoasă de pe ordinea de zi.

Politica externă a României după obţinerea independenţei de stat a cunoscut mutaţii semnificative. Ostilitatea vădită a Rusiei faţă de România, scăderea influenţei Franţei şi creşterea rolului Germaniei au permis lui Carol I să-şi materializeze văditele sale simpatii pentru ţara de origine, prin încheierea unui tratat de alianţă. El a fost perfectat în condiţii mai puţin obişnuite : Carol I a fost invitat la Berlin ca naş la botezul unui fiu al prinţului Wilhelm (viitorul împărat Wilhelm al II-lea), iar cu acest prilej a fost stabilit cadrul proiectatului tratat ; apoi s-a deplasat la Viena unde, la 18 / 30 octombrie 1883, a fost semnat tratatul prin care România şi Austro - Ungaria se angajau să-şi vină în ajutor în cazul unui atac neprovocat[94]. În aceeaşi zi, la acest tratat — încheiat pe o perioadă de 5 ani — a aderat şi Germania.

La vremea respectivă tratatul a avut o reală semnificaţie : România a ieşit din izolarea politică de care era ameninţată şi a evitat posibilitatea unei înţelegeri între Austro-Ungaria şi Rusia pe seama sa ; ţara şi-a consolidat poziţiile în sud-estul Europei, a dobîndit anumite garanţii de securitate, putîndu-se consacra operei de dezvoltare internă. Totodată, tratatul a consolidat poziţiile dinastiei de Hohenzollern şi prin aceasta încrederea marilor puteri — Austro-Ungaria şi Germania — în politica

României, pe care o considerau un factor de stabilitate în această zonă a Europei [95].

Încheiată într-o anumită conjunctură, din rațiuni de stat, alianța cu Austro-Ungaria n-a fost niciodată populară în România, datorită politicii de asuprire națională exercitată de monarhia habsburgică asupra românilor din Transilvania și Bucovina. Înțelegînd această realitate, Carol I a ținut tratatul secret, el nefiind cunoscut decît de cîțiva oameni politici români, și aceasta cu prilejul semnării și prelungirii lui [96]

Existența tratatului n-a putut evita starea de tensiune între România și Austro-Ungaria, generată de voința poporului român — de pe ambele versante ale Carpaților — de a trăi în granițele unuia și aceluiași stat.

Promovînd politica de prietenie cu Germania și Austro-Ungaria, regele României nu s-a considerat aliatul guvernului maghiar [97]. Semnificativ este și articolul publicat de un ziar german care apărea la Budapesta, în care era relatată o discuție a lui Ioan Slavici cu Carol I : „L-am întrebat pe Majestatea Sa, dacă dorea să-l salute pe rege care se afla atunci în Ungaria ? — Regele ? Care rege ? m-a întrebat Majestatea Sa. — Regele Ungariei, doar ! — Nu cunosc nici un rege al Ungariei ; nu cunosc decît pe împăratul Austriei, care este prietenul meu și pe care vreau să-l văd ; mă duc să-l întîlnesc la Viena, la Praga sau la Graz, dar în Ungaria, niciodată. — Majestate, pot fi publicate aceste cuvinte ? — Ceea ce spun eu, toată lumea poate și trebuie să audă“ [98].

Regele Carol I a fost, și nu putea să nu fie, pentru ameliorarea situației românilor din Transilvania și, în perspectivă, pentru unirea acestui străvechi teritoriu românesc cu patria mamă. Într-o discuție avută în 1905 cu Theodor Mihali, fruntaș al Partidului Național Român, regele și-a exprimat „convingerea intimă că Transilvania se va uni într-o zi cu România prin izbînda principiilor de dreptate“ [99]. Semnificativ este și faptul că Theodor Mihali a fost primit de regele Carol I pe parcursul a 15 ani de 22 ori, suveranul interesîndu-se îndeaproape de situația românilor din Transilvania și de lupta lor împotriva asupririi maghiare.

Participarea unui mare număr de români din Transilvania şi Bucovina la festivităţile jubileului regal, desfăşurat în România, în anul 1906, primirea entuziastă de care aceştia s-au bucurat, a constituit o puternică manifestare a voinţei de unire a întregului popor român, în cadrul unuia şi aceluiaşi stat. Sesizînd acest aspect fundamental, Nicolae Iorga consemna : „Bucureştii din acea vară 1906 devenise într-adevăr capitala poporului românesc. Nu era suflet simţitor care să nu se simtă altfel după asemenea priveliştí. Se pregătise numai ceva pentru trecut, acela personificat de un rege obosit, bolnav şi trist, şi corurile bănăţene, ardelene, bucovinene chemau, peste toate legăturile, simpatiile şi fidelităţile lor, viitorul“ [100].

Politica independentă a României, intensul ei proces de modernizare, au exercitat o adevărată atracţie pentru popoarele din zona sud-est europeană. Din acest punct de vedere este de menţionat că regentul bulgar, Ştefan Stambolov a propus, în 1885, lui Carol I tronul Bulgariei, sub forma unei „uniuni personale“. În consens cu toţi oamenii politici români, Carol I a refuzat, înţelegînd că Rusia şi Austro-Ungaria nu erau dispuse să tolereze ca un Hohenzollern să domnească atît în România, cît şi în Bulgaria [101].

Promovînd o politică de echilibru între marile puteri, România a evitat să se angajeze, efectiv, de partea unuia sau altuia din blocurile politico-militare constituite la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea, străduindu-se să menţină relaţii amicale cu toate statele. O expresie a acestei politici o constituie faptul că în aprilie 1909 CarolI a primit bastonul de feldmareşal al armatei germane [102], iar în decembrie 1912 de mareşal al armatei ruse [103].

Declanşarea celui de al doilea război balcanic, la 16/29 iunie 1913, ca urmare a acţiunii Bulgariei, incitată de Austro-Ungaria (care urmărea slăbirea Serbiei) a determinat România să intervină. În ziua de 27 iunie/10 iulie România a declarat război Bulgariei. Practic, acest act

constituia primul pas concret spre desprinderea din alianța cu Austro-Ungaria; cînd trupele române au trecut Dunărea, soldații scandau: „În Ardeal!", fapt ce exprima o înaltă conștiință politică și națională [104].

În calitate de comandant suprem al armatei, Carol I a trecut Dunărea pe podul de vase de la Turnu Măgurele, îndreptîndu-se spre sud. Bulgaria a fost nevoită să ceară pace, astfel încît a fost evitată o confruntare militară efectivă. Negocierile de pace s-au desfășurat în București, finalizîndu-se la 28 iulie/10 august 1913. Prin tratatul încheiat, sudul Dobrogei (Cadrilaterul), teritoriu împărțit în două județe — Durostor, după vechiul nume roman al cetății Silistra, stăpînită odinioară de Mircea cel Bătrîn, și Caliacra — a intrat în componența României [105]. Pacea de la București „a constituit un important moment al relațiilor internaționale. Era prima în care hotărîri importante fuseseră luate de micile state din sud-est fără amestecul direct al marilor puteri" [106].

După pacea de la București, „o răceală de gheață a intervenit în raporturile dintre România și Austro-Ungaria" [107]. Pe măsură ce relațiile cu Austro-Ungaria se deteriorau, se constată o ameliorare a raporturilor cu Rusia. Ajuns în fruntea guvernului la 4/17 ianuarie 1914, Ion I. C. Brătianu a făcut ca politica românească să încline tot mai mult spre Antantă. Întîlnirea dintre Carol I și țarul Nicolae al II-lea la Constanța (1/14 iunie 1914), urmată de vizita ministrului de externe al Rusiei, Sazonov, în România și plimbarea acestuia, împreună cu I. I. C. Brătianu la Predeal și în sudul Transilvaniei — semnifica o orientare în politica externă care nu era în spiritul tratatului din 1883 [108].

Asasinarea lui Franz Ferdinand, moștenitorul Coroanei habsburgice, în ziua de 15/28 iunie 1914 la Sarajevo, a constituit pretextul pentru declanșarea primului război mondial. La 14/27 iulie 1914, împăratul Franz Joseph îl anunță pe Carol I despre războiul pe care Austro-Ungaria era hotărîtă să-l declare împotriva Serbiei, exprimîndu-și speranța că „vechea ta prietenie și legăturile noastre amicale sînt pentru mine tot atîtea garanții că tu vei avea o înțelegere sinceră a hotărîrilor ce am luat în acest caz

grav"[109]. Peste cîteva zile, la 18/31 iulie, împăratul Wilhelm al II-lea îi scria regelui român : „Gîndurile mele se îndreaptă către tine, care ai ridicat astfel un zăgaz în fața valului slav. Eu am încredere că tu vei fi credincios prietenilor tăi și că vei împlini *neapărat* datoriile tale de aliat"[110]. În același spirit, la 20 iulie/2 august, cancelarul Germaniei, Bethman-Hollveg, telegrafia lui Carol I : „Cerem mobilizarea imediată a armatei române și îndreptarea ei împotriva Rusiei"[111].

În aceste împrejurări, regele a decis convocarea unui Consiliu de Coroană pentru 21 iulie/3 august 1914[112]. Carol a intrat în sala de muzică a castelului Peleș din Sinaia „congestionat și emoționat", însoțit de principele moștenitor Ferdinand și, fără nici o introducere, a declarat : „Războiul general a izbucnit. Se dă marea luptă în care pentru o întreagă perioadă istorică se va stabili harta și soarta popoarelor. Desigur că în acest război vor fi învingători și învinși. Dar e neîndoielnic că cei dinainte și irevocabil meniți să fie învinși vor fi neutrii. Așa fiind, după matură chibzuință, convingerea mea adîncă e că datoria României e să execute tratatele ce o leagă de Tripla Alianță"[113]

Pentru a fi mai convingător, Carol I „a scos dintr-o casetă de fier tratatul încheiat de el și contrasemnat de Ion Brătianu tatăl, în 1883, reînnoit sub guvernele Catargiu, Sturdza și Maiorescu, a căror iscălitură o purta. Nimeni altul dintre bărbații noștri politici, care se perindaseră la cîrma statului, nu văzuse misteriosul document"[114]. Carol considera o chestiune de demnitate ca România să-și respecte iscălitura.

Dar cei prezenți s-au pronunțat pentru neutralitate, arătînd că tratatul semnat în 1883 avea în vedere situația în care Austro-Ungaria ar fi fost atacată ori, în realitate, aceasta atacase Serbia, astfel încît România nu era obligată să intervină. Singur P.P. Carp s-a pronunțat pentru intrarea în acțiune alături de Germania și Austro-Ungaria ; fruntașul conservator a evocat tratatul din 1883, dar și necesitatea solidarizării cu regele : „Cum lăsați pe omul aista singur !?" a întrebat fruntașul conservator,

arătînd spre Carol I. Şi, în faţa lipsei de reacţie a participanţilor, P.P. Carp a observat : „Sire, ţin să se constate că în ceasul cel mai grav pentru ţară şi la sfîrşitul unei lungi domnii închinate propăşirii naţionale, Majestatea Voastră este părăsită de toate partidele şi de toţi sfetnicii". Cu aceste cuvinte, Carp urmărea să arunce „vreascuri peste focul ce ardea în sufletul bătrînului Hohenzollern, nădăjduind că astfel va cîştiga, poate, partida şi-l va face pe rege ca, într-un moment de revoltă şi de energie, să treacă peste voia sfetnicilor săi şi să declare singur războiul" [115]. Dar regele nu s-a hazardat, ci, după ce a cerut din nou fiecărui participant să se pronunţe prin da sau nu, văzînd quasi-unanimitatea celor ce se declarau împotriva intrării în acţiune, a conchis : „Constat că reprezentanţii ţării, aproape în unanimitate, au cerut neutralitatea. Ca rege constituţional mă supun voinţei d-voastră. Mi-e frică însă că prestigiul ţării va ieşi micşorat din şedinţa de astăzi şi mă tem că aţi luat o hotărîre de care România se va căi în viitor" [116].

Carol I a fost grav afectat de hotărîrea adoptată de Consiliul de Coroană. „După patruzeci şi opt de ani... mă văd aproape singur" [117], mărturisea el lui C. Stere. Profund mîhnit, regele scria la 14 august lui Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei : „După o discuţie de trei ore, în care am pus în joc toată elocvenţa mea şi am respins în modul cel mai hotărît argumentele aduse (cu excepţia d-lui Carp, care însă este părăsit de partizanii săi), /Consiliul de Coroană/ s-a pronunţat totuşi, cu o unanimitate la care nu mă aşteptam, împotriva aplicării tratatului (...) Nu e nevoie să mai dau asigurări cît de mult sufăr din cauza situaţiei momentane şi a stării de spirit necugetate a ţării mele ; dificultăţile sînt greu de învins, căci eu nu pot începe singur, fără un guvern responsabil, un război faţă de care întreg poporul se împotriveşte" [118].

Aşadar, în momentul decisiv, regele Carol I nu şi-a putut impune punctul de vedere în problema politicii externe a României, a atitudinii faţă de război, fiind nevoit să ţină seama de opinia publică, de atitudinea covîrşitoarei majorităţi a oamenilor politici români. Dacă în 1866

dinastia străină fusese adusă pentru că românii nu se puteau impune în fața marilor puteri ale Europei, în 1914 Consiliul de Coroană bloca opțiunea reprezentantului aceleiași dinastii, considerînd-o neconformă cu interesele esențiale ale României. Practic, conducerea politicii externe românești a fost preluată de I. I. C. Brătianu.

La 27 septembrie / 10 octombrie Carol I înceta din viață la castelul Peleș, iar la 2/15 octombrie era înmormîntat la mănăstirea Curtea de Argeș, ctitoria lui Neagoe Basarab, refăcută în timpul domniei sale.

„Ți-a fost credincios pînă la moarte"[119], telegrafia regina Elisabeta * împăratului german Wilhelm al II-lea, în acele zile grele pentru ea. Și, într-adevăr, așa a fost.

Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, afirma: „Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămîni au fost o tortură pentru bătrînul domnitor, căci el primea comunicările pe care eu i le adresam, ca niște lovituri de biciu. Eu primisem însărcinarea ca să încerc totul pentru a obține cooperarea României și a trebuit să merg atît de departe, încît să-i amintesc că cuvîntul dat nu îngăduie nici o șovăire, că un tratat este un tratat și că onoarea îi poruncește să tragă sabia. Mi-aduc aminte de o scenă literalmente emoționantă, cînd bătrînul rege, plîngînd tare, se prăbuși pe biroul său și încercă, cu mîinile tremurătoare, să-și smulgă de la gît ordinul „Pour le mérite" / cea mai înaltă decorație prusiană, creată de Frederich cel Mare, primită de Carol ca ofițer german în 1864 /, pe care o purta în permanență. Pot spune, fără nici o exagerare, că l-am văzut prăpădindu-se zi cu zi, supt aceste continue lovituri de măciucă și că excitarea sufletească, în care trăia, i-a scurtat, desigur, zilele"[120].

Cei 48 de ani de domnie a lui Carol I au marcat o etapă de mari progrese a României în plan economic, social, administrativ, politic, cultural.. Sistemul de guvernare stabilit prin Constituția din 1866 și-a dovedit viabilitatea, iar regimul politic a evoluat pe o linie democratică. În

* Regina Elisabeta a murit la 18 februarie 1916.

același timp, el lăsa familiei regale o situație materială deosebită *.

În acea toamnă a anului 1914, sentimentul general al opiniei publice românești a fost acela de ușurare pentru faptul că dispăruse principala stavilă în calea alianței României cu Antanta și intrarea ei în războiul pentru unitatea națională. Mihail Manoilescu nota în memoriile sale : „în clipa cînd s-a răspîndit vestea morții regelui a fost — în ciuda oricărei decențe — o bucurie cum numai tineretul, totdeauna disprețuitor de forme, poate să arate. Toți eram fericiți că moartea bătrînului rege însemna căpătarea libertății pentru România de a merge împotriva Austro-Ungariei“ [121].

---

* Inventarul averii regelui Carol I, întocmit la 1 octombrie 1914, se prezenta astfel :

Avere imobilă

A. Moșii

1. Moșia Broșteni, jud. Suceava.
2. Moșia Slobozia-Zorleni, jud. Tutova.
3. Moșia Monastirea, jud. Ilfov.
4. Moșia Poeni, jud. Iași.
5. Moșia Predeal, care se compunea din următorii munți :
   — Cumpătul, Piatra Arsă, Jepii și Coștila (com. Bușteni) ;
   — Râjnoava, Susaiul, Retivoiul, Fața Găvanei (com. Predeal) ;
   — Clăbucetul Baiului, Clăbucetul Azugei, Unghia Ursului cea mică, Sorica-Dutca (com. Azuga) ;
   — Doamnele și Răzoarele, Vîrful lui Drăgan (com. Comarnic) ;
   — Jumătate din Lacul Roșu în devălmășie cu moștenitorii Gh. Gr. Cantacuzino (com. Azuga) ;
   — 1/4 din Podurile în devălmășie cu statul (com. Teșila).

B. Case dimprejurul Palatului Regal din Capitală servind ca dependențe :

1. Imobilul din str. Cîmpineanu nr. 20 și 22 ;
2. „ „ nr. 24 și 26 ;
3. „ „ nr. 28 și 30 ;
4. „ „ nr. 32 și 34 ;
5. Imobilul din str. Grigorescu (Modei) nr. 5 ;
6. „ „ nr. 9 ;
7. „ „ nr. 20 ;
8. Imobilul din str. Palatului nr. 1 ;
9. Imobilul din str. Știrbei Vodă nr. 3 ;
10. Imobilul din str. Știrbei Vodă nr. 4 ;
11. Casa grădinarilor din grădina palatului ,

12. Terenul din str. Grigorescu (Modei) nr. 24 ;
13. Terenul din şoseaua Mihail Ghica nr. 39.

Averea mobilă

1. 84 categorii de titluri (rentă, acţiuni, obligaţiuni), între care la Banca Naţională a României, Bank of Roumania, Banca Generală Română, Banca de Credit Român, National Bank of Egypt, Anglo Ostern-Bank, Elektro Bank Zürich, Deutsche Bank, Dresdner Bank, General Electric comp., Stabilimentul balnear Sinaia, Fabrica de hîrtie Letea, Fabrica de postav Azuga, Fabrica de hîrtie Buşteni, Fabrica de hîrtie Cîmpulung, Fabrica de bere Azuga, Sticlăria română Azuga, Fabrica de cherestea Goetz, Fabrica de şampanie Azuga.
2. 7 comandite, împrumuturi şi conturi curente.
3. 8 posturi numerar, în bănci şi la Casa Regală (Arh. ist. centrală, fond Casa Regală, dos. 88/1914, f. 1—5).

Galeria de tablouri — care potrivit testamentului urma să rămînă pe de-a-ntregul în ţară, ca proprietate a Coroanei României — conţinea 214 tablouri, evaluate la 6 642 500 lei aur (Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 90/1914, f. 55).

NOTE

1. „Monitorul Oficial", nr. 142 din 30 iunie/12 iulie 1866.
2. Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1985, p. 208.
3. Relatarea vizitei în Turcia, după *Memoriile regelui Carol I, De un martor ocular*, vol. II, Bucureşti, Tip. Universul, 1909, p. 47—71.
4. N. Copoiu, *Octombrie 1866. Un prinţ român la Istanbul*, în „Magazin istoric", nr. 6/1978, p. 49.
5. *Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România pînă la 1918*. Cordonatori : Paraschiva Câncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, Bucureşti, Edit. Academiei, 1983, p. 190.
6. Relatare după „Monitorul Oficial", nr. 175 din 11 august 1870 ; N. Fleva, *Procesul din 8 august*, Bucureşti, 1871, p. 8—18 ; *Memoriile regelui Carol I, De un martor ocular*, vol. V, Bucureşti, Tip. Universul, 1909, p. 120—122.
7. *Memoriile regelui Carol I*, vol. V, p. 133.
8. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 12/1871, f. 1—36.
9. *Istoria României*, vol. IV, p. 556.
10. *Domnia regelui Carol I*, p. 601.
11. *Memoriile regelui Carol I*, vol. VI, p. 4.
12. *Ibidem*, p. 4—5.
13. *Ibidem*, p. 13.
14. „Monitorul Oficial", nr. 26 din 5 februarie 1871.

15. *Memoriile regelui Carol I*, vol. VI, p. 11.
16. Vezi, pe larg, Gheorghe Cristea, *La guerre franco-allemande et le mouvement républicain de mars 1871 à Bucarest*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2/1964.
17. *Memoriile regelui Carol I*, vol. VI, p. 10.
18. *Ibidem*, p. 15.
19. *Ibidem*, p. 18.
20. *Ibidem*, p. 21—22.
21. *Ibidem*, p. 22.
22. *Ibidem*, p. 23.
23. *Ibidem*.
24. *Ibidem*, p. 24.
25. *Ibidem*, p. 25.
26. Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859—1877)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 293.
27. *Ibidem*, p. 297.
28. Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a României. 1866—1900*, București, 1925, p. 134—136.
29. *Ibidem*.
30. *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1954, p. 111—112.
31. Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, București, Edit. Politică, 1967, p. 315—316.
32. *Pagini din lupta poporului român pentru independență națională. Documente și texte social-politice*, București, Edit. Politică, 1967, p. 175.
33. Arh. ist. centr., Fond Casa Regală, dos. 16/1877, f. 14.
34. Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 134—136.
35. C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandea, *Comandanți militari. Dicționar*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 73.
36. C. Corbu, *1877—1878. Războiul național și popular al românilor pentru independență deplină*, București, Edit. Politică, 1977, p. 180—182.
37. *Cuvîntările regelui Carol I*, p. 270.
38. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 16/1877, f. 133.
39. Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987. p, 243—245.
40. Vasile Petrișor și Vasile Nicolae, *Românii în lupta pentru cucerirea independenței depline de stat. 1877—1878. Repere cronologice*, București, Edit. Politică, 1987, p. 201—214.
41. C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. II, București, 1936, p. 209; N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 424.
42. N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, București, 1916, p. 304.
43. *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. IX, București, Edit. Academiei, 1955, p. 382—384.

44. Gheorghe Nicolae Căzan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă. 1878—1914*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 48—49.

45. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1880, f. 2—3.

46. „Monitorul Oficial", nr. 142, din 1/13 iulie 1866.

47. *Memoriile regelui Carol I*, vol. XVII, p. 69.

48. „Monitorul Oficial", nr. 60 din 15 martie 1881.

49. „D.A.D.", nr. 60, şedinţa din 14/26 martie 1881, p. 1809.

50. George Coşbuc, *Istoria unei coroane de oţel*, Bucureşti, 1899, p. 259.

51. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1881, f. 3.

52. Vezi, pe larg, Grigore Chiriţă, *Modificarea Constituţiei în 1884*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 4/1970.

53. „Monitorul Oficial", nr. 51 din 8/20 iunie 1884.

54. *Pentru Republică în România*. Coordonator Aron Petric, Bucureşti, Edit. Politică, 1972, p. 47.

55. „D.A.D.", nr. 165, şedinţa din 5 iunie 1884, p. 2625.

56. Terence Elsberry, *Marie of Romania. The intimitate life of Twentieth century Queen*, New York, St. Martin's Press, (1972), p. 39.

57. Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu şi marele său roman epistolar*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p. 15.

58. Vezi, pe larg, Ion Stăvăruş, *Elena Văcărescu*, Bucureşti, Edit. Univers, 1974.

59. Alexandru Gîrneaţă, *Adevărata istorie a unei monarhii. Familia de Hohenzollern*, Bucureşti, Edit. Cartea Românească, (f.a.), p. 33—35.

60. Paraschiva Câncea, *Viaţa politică din România în primul deceniu al Independenţei de stat*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974, p. 226.

61. „Lupta", IV, nr. 218 din 1 aprilie 1887.

62. Paraschiva Câncea, *op. cit.*, p. 227.

63. *Din viaţa regelui Carol. Mărturii contemporane şi documente inedite*. Culese de Tzigara-Samurcaş, Bucureşti, 1939, p. 196—197.

64. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939, p. 246.

65. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1888, f. 1.

66. C. Gane, *P. P. Carp şi locul sau în istoria politică a ţării*, vol. I, p. 364.

67. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 250.

68. C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. II, p. 20.

69. Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 314.

70. *Ibidem*, p. 320.

71. C. Gane, *op. cit.*, p. 147.

72. Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. II, Bucureşti, 1933, p. 99.

73. „Republica română", nr. 3 din 20 mai 1890.

74. *Poezia „Contemporanului"*, Bucureşti, Edit. Tineretului, 1961, p. 103.
75. *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România. 1893—1900*, Bucureşti, Edit. Politică, 1969, p. 58.
76. V. G. Morţun, *Apanagiile şi liberalii conservatori*, Bucureşti, 1891, p. 33—34.
77. N. Iorga, *O viaţă de om. Aşa cum a fost*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1972, p. 431.
78. Grigore Antipa, *Cîteva amintiri despre regele Carol I*, în *Din viaţa regelui Carol I*, p. 30.
79. Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1984, p. 254.
80. I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, München, 1981, p. 17.
81. C. Xeni, *Take Ionescu. 1858—1922*, ed. a II-a, Bucureşti, Edit. Universul, (1933), p. 197.
82. N. Iorga, *Ascundeţi ţăranii*, în „Neamul românesc", I, nr. 42, din 1 octombrie 1906.
83. *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1967, p. 591.
84. *Manifestul guvernului*, în „Dimineaţa", IV, nr. 1110 din 15 martie 1907.
85. *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1967, p. 28.
86. Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, p. 103.
87. *Regele complice al asasinilor. Palatul gazdă de hoţi*, în „Facla", III, nr. 10 din 10 martie 1912.
88. Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. IV, p. 42.
89. *Ibidem*.
90. Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 60.
91. *Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România pînă la 1918*, p. 387.
92. *Cuvîntările regelui Carol I*, vol. II, Bucureşti, 1939, p. 390.
93. I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, p. 8 ; Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 27, 212, 216.
94. Vezi textul tratatului, publicat de A. Slivăţ şi M. Tudoricâ, în „Revista arhivelor", nr. 2/1967.
95. Gheorghe Nicolae Căzan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 123.
96. Vezi, pe larg, Gheorghe Brătianu, *La politique extérieure du roi Charles I er de Roumanie*, Bucureşti, 1940.
97. Vezi, pe larg, Pavel Teodor, *Mişcarea românilor pentru unitate naţională şi diplomaţia Puterilor Centrale (1878—1895)*, vol. I, Timişoara, Edit. „Facla", 1979.
98. *1918 la români. Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Documente externe*, vol. I, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 242.
99. Theodor Mihali, *Amintiri politice despre Unire*, în „Generaţia Unirii", nr. 3 din 10 mai 1929.
100. N. Iorga, *O viaţă de om*, p. 405.
101. N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, p. 433.

102. Gh. N. Căzan şi S. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 293.
103. *Cuvîntările regelui Carol I*, vol. II, p. 459.
104. Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 338.
105. *Ibidem*, p. 340.
106. *România în anii primului război mondial*, vol. I, Bucureşti, Edit. Militară, 1987, p. 34.
107. I. Russu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului faţă de sufletul vechiului regat*, Bucureşti, 1930, p. 97.
108. Constantin C. Giurescu, *România în primul război mondial. Ştiri din arhivele Vienei*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*. Sub redacţia prof. univ. D. Berciu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1968, p. 345—346.
109. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 43/1914, f. 1.
110. *Ibidem*, dos. 44/1914, f. 1.
111 C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 508.
112. Despre desfăşurarea Consiliului de Coroană vezi : C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 509—516 ; C. Xeni, *op. cit.*, p. 269—272 ; I. G. Duca, *3 august 1914. Consiliul de Coroană de la Sinaia*, în „Magazin istoric", nr. 1/1976, p. 38—44 ; Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 230—235 ; *Consiliile de Coroană de la Sinaia şi Cotroceni în versiuni inedite*, în „Magazin istoric", nr. 12/1983 (notele lui Victor Antonescu).
113. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 41/1914, f. 1.
114. Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, Edit. Casei Şcoalelor, p. 123—124.
115. C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 515.
116. Ion Bulei, *Arcul aşteptării. 1914—1915—1916*, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1981, p. 63.
117. C. Stere, *Marele război şi politica României*, Bucureşti, 1918, p. 36.
118. *Monarhia de Hohenzollern...*, p. 262—263.
119. C. Xeni, *op. cit.*, p. 279.
120. Apud Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 135—136.
121. Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. I, în Bibli. Academiei, Arhiva istorică, fond. 2, dos. 1243, f. 11.

3.

REGELE FERDINAND

La 28 septembrie/11 octombrie 1914, principele moștenitor Ferdinand a depus jurămîntul în calitate de rege al României ; într-un scurt discurs, el a dat asigurări că va fi „un bun român“ [1], ceea ce în împrejurările de atunci însemna că nu se va opune sentimentelor generale ale poporului român.

Noul rege „era pentru cei mai mulți un necunoscut și un nețiunut în seamă, pentru cîțiva o taină, aproape pentru nimeni o siguranță“ [2]. Principele moștenitor Ferdinand fusese ținut de regele Carol I la distanță de trebu-rile politice, singurul domeniu în care el a putut activa fiind armata — unde a parcurs toate gradele militare de la sublocotenent pînă la cel de general de corp de armată. Se știa că avea o bună cultură generală, vorbea curent cinci limbi străine, era pasionat de botanică. Prea puțin totuși.

Ferdinand avea un defect fundamental pentru un șef de stat : timiditatea. O timiditate organică, accentuată de campania dusă împotriva sa de presa antimonarhică și republicană care l-a „gratulat“ cu expresii dintre cele mai pitorești : „urechiatul“, „moș Teacă“, „chibițul“.

Problema esențială din acea vreme era atitudinea față de război, găsirea modalităților adecvate de acțiune în vederea făuririi statului național unitar român. În această privință, curentul filoantantist cîștigase o persoană foarte

influentă — pe regina Maria. Ea a depus un efort perseverent și continuu pentru a-i zdruncina lui Ferdinand convingerile filogermane și a-l determina să accepte intrarea României în război alături de Antantă [3]. Regele Ferdinand — născut, ca și Carol I, în Germania, făcînd pregătire militară în acea țară — era convins de victoria Puterilor Centrale. Aflîndu-se în vara anului 1915 la Brăila, suveranul a primit o delegație a exportatorilor de cereale care s-au plîns de falimentul ce-i așteaptă din pricina închiderii strîmtorilor Mării Negre. Regele le-a răspuns categoric : „Și vor fi închise pînă la sfîrșit, căci Aliații [Antanta] nu vor învinge". Fiind de față, regina Maria a replicat : „Ba da, ba da" [4].

Ea nu a rămas, precum regina Elisabeta, departe de viața politică, ci s-a implicat direct, acționînd nu numai pe lîngă rege, dar și participînd la convorbiri cu diplomați străini și fruntași ai vieții politice din România. Într-o discuție cu I. G. Duca, regina Maria spunea : „N-am venit în România ca după 20 de ani să renunț la Coroana României. Nu mi-am sacrificat tinerețea și nu m-am ostenit să dau țării acești moștenitori de Coroană ca să-i văd acum rătăcind prin lume ca principi germani în exil. Eu de țara asta nu mă despart. Înțeleg aspirațiunile ei și le îmbrățișez. De altminteri, unde să merg ? Eu germană nu sînt, la drepturile mele de principesă engleză m-ați obligat să renunț cînd m-am măritat, altă patrie decît România nu am" [5].

Perioada neutralității s-a caracterizat prin aprige confruntări între gruparea, majoritară, care milita pentru intrarea României în război alături de Antantă și cei care cereau intrarea în luptă alături de Puterile Centrale. Apelul la rege căpăta accente dramatice. La 15 februarie 1915, Nicolae Filipescu se adresa astfel regelui Ferdinand : „Vei fi cel mai mare voievod al țării, împodobindu-te cu titluruile lui Mihai Viteazul : Domn al întreg Ardealului, al Țării Românești și al Moldovei... Sau, răpus în cel mai suprem avînt de vitejie a neamului, vei fi totuși sfințit ca erou național. De nu va fi nici una, nici alta, grozav mă tem că nici praf nu se va alege de dinastie. De aceea,

mărirea ce ți-o urăm, Sire, este să te încoronezi în Alba Iulia sau să mori pe Cîmpia de la Turda“ [6].

Desfășurarea operațiunilor militare pe frontul de Vest, dificultățile cu care se confrunta Antanta i-au determinat pe generalul M. V. Alexeev, șeful Marelui Stat Major al armatei ruse și pe generalul Joseph Joffre, comandantul șef al armatelor franceze, să ceară, în iunie 1916, intrarea României în război „acum ori niciodată“ [7]. În acest context a fost semnată convenția politică din 4/17 august 1916 între România, pe de o parte și Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia, de cealaltă parte, prin care Antanta recunoștea legitimitatea unirii Bucovinei, Transilvaniei și Banatului cu România [8]. Convenția militară, iscălită în aceeași zi, stabilea cooperarea militară între cele două părți, obligația României de a intra în luptă pînă la 15/28 august 1916 [9].

În ziua de 14/27 august 1916 a avut loc, în marea sufragerie a palatului Cotroceni din București, Consiliul de Coroană [10]. Deschizînd ședința, regele a declarat : „Am convocat aici pe mai marii țării nu ca să le cer un sfat, ci ca să le cer sprijinul. Văd situația în așa fel, încît nu mai putem rămîne în neutralitate. De aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu, care crede și el că a venit momentul să începem războiul, a și avut o consfătuire cu unul din guvernele beligerante“. Regele a ținut să precizeze că pentru a lua o asemenea decizie a trebuit să se învingă pe sine (aluzie la faptul că intra în război împotriva țării în care s-a născut), fiind călăuzit numai de interesele superioare ale României. Ca și la Consiliul de Coroană din 1914, cel care s-a opus categoric poziției exprimate de aproape toți cei prezenți a fost P.P. Carp ; el n-a ezitat să-i amintească regelui că era un Hohenzollern și că atunci cînd interesele patriei de origine și patriei adoptive coincid, nu trebuia să ia o atitudine care să contrazică aceste duble interese. Regele a replicat : „Domnule Carp, știu foarte bine că sînt un Hohenzollern, nu era nevoie să mi-o amintești dumneata. Dacă interesele patriei de origine ar corespunde cu cele ale României n-aș ezita să adopt opiniile dumneavoastră ;

această soluție ar fi fost cea mai ușoară pentru mine. Dar scormonind adînc în conștiința mea, am ajuns, cu durere, la concluzia că interesele României nu merg alături de cele ale Austro-Ungariei și, în consecință, cu cele ale Germaniei. A trebuit să-i impun inimii mele tăcerea ; asta n-a fost ușor ; cu sufletul torturat am luat hotărîrea de a-mi face datoria față de poporul român ale cărui destine le conduc. Cu durere, dar cu convingerea că decizia din aceste zile este singura care concordă cu destinul țării mele, România". Cu încăpățînarea-i caracteristică, P. P. Carp a ripostat : „Sire, am trei fii, îi voi trimite pe toți trei pe front, totuși doresc înfrîngerea armatelor române, căci prefer România învinsă alături de Germania, decît victorioasă alături de Rusia". La aceste cuvinte „regele a tresărit, roș la față, dar foarte stăpîn pe el, și a zis : — Domnule Carp, respect toate părerile, dar nu pot lăsa să treacă ultimele dv. cuvinte. Ele nu sînt expresia adevăratelor dv. simțăminte. Îmi închipui că au izvorît în focul discuțiunii dintr-un moment de necugetată mînie. — Ba de loc, răspunse Carp. — Ba da, ba da, insistă regele părintește". Martor al scenei, I.I.C. Brătianu i se adresă lui Carp : „Atunci ia-ți fiii înapoi și dă-i în armata germană".

În seara zilei de 14/27 august ministrul României la Viena a prezentat ministrului de externe al Austro-Ungariei declarația de război a României [11]. A doua zi dimineața a fost difuzată *Proclamația către țară*, semnată de regele Ferdinand și de membrii guvernului, în care se arăta : „Războiul, care de doi ani a închis tot mai strîns hotarele noastre, a zdruncinat adînc vechiul așezămînt al Europei și a învederat că pentru viitor numai pe temeiul național se poate asigura viața pașnică a popoarelor. Pentru neamul nostru el a adus ziua așteptată de veacuri de conștiința națională, ziua Unirii lui după vremuri îndelungate de nenorociri și de grele încercări. Înaintașii noștri au reușit să întemeieze statul român prin Unirea Principatelor, prin războiul Independenței, prin munca lor neobosită pentru renașterea națională. Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor închegînd pentru totdeauna ceea

ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă, unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor“ [12].

Deşi a luptat cu eroism şi spirit de sacrificiu, armata română — copleşită de numărul şi mai ales de tehnica inamicului — a fost nevoită să se retragă din Transilvania, apoi din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea. Conform ordinului din 20 noiembrie / 3 decembrie 1916, trupele române s-au retrast treptat pe aliniamentul Rîmnicu Sărat — Viziru, între Carpaţi şi Dunăre, care fusese amenajat cu tranşee, adăposturi betonate şi reţele de sîrmă ghimpată.

La 12/25 noiembrie regele, apoi şi guvernul român la 20 noiembrie / 3 decembrie, au părăsit Bucureştiul, plecînd spre Iaşi, care a devenit Capitala vremelnică a României. A urmat o perioadă foarte grea pentru poporul romîn, inclusiv pentru monarhie. În teritoriul ocupat, autorităţile germane susţineau că „oficial Regatul României nu mai există. Au oprit ca să fie pomenit în biserici regele şi chiar să se pronunţe numele lui“ [13]. În cadrul consfătuirii conducătorilor politici şi militari germani din 17/30 — 18/31 mai 1917 s-a hotărît „detronarea Hohenzollernilor din România“ [14]. Şi unii oameni politici români rămaşi în teritoriul ocupat —mai ales P.P. Carp şi C. Stere — se pronunţau pentru înlăturarea dinastiei de Hohenzollern [15].

Revoluţia rusă din februarie 1917 şi înlăturarea ţarismului a avut puternice repercusiuni asupra României. Soldaţii ruşi de pe frontul din Moldova au început să se frămînte. N. Iorga consemna faptul că în martie—aprilie 1917 se avea în vedere o lovitură de stat „prin care regele şi familia regală să fie prinşi şi duşi în Rusia pentru a avea o soartă asemenea cu a dinastiei ruseşti“ [16]. Informat despre acţiunile ce aveau loc împotriva dinastiei, regele a hotărît să plece pe front ; N. Iorga „scrise în stradă“ [17] proclamaţia pe care suveranul urma să o citească în faţa ostaşilor *. Într-adevăr, ajungînd la Răcăciuni (Ba-

---

* I. G. Duca afirmă că textul cuvîntării a fost pregătit de Barbu Ştirbey (I. G. Duca, *Memorii*, vol. II, p. 166).

cău)[18] în ziua de 23 martie / 5 aprilie 1917, regele Ferdinand s-a adresat ostașilor Armatei a II-a cu aceste cuvinte : „Vouă, fiilor de țărani, care ați apărat cu brațul vostru pămîntul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lîngă răsplata cea mare a izbînzii, ați cîștigat totodată dreptul de a stăpîni într-o măsură mai largă pămîntul pe care v-ați luptat. Vi se va da pămînt. Eu, regele vostru, voi fi întîiul a da pildă ; vi se va da și o largă participare la treburile statului"[19]. În iunie 1917 parlamentul a decis modificarea Constituției pentru a se putea trece la legiferarea reformei agrare și a celei electorale.

Preocuparea centrală era aceea a frontului în vederea reluării ostilităților. Regele Ferdinand a fost investit cu calitatea de comandant al trupelor româno-ruse, fiind ajutat de generalul rus Saharov (apoi Scerbacev) și de generalul român Constantin Prezan.

În armata României s-a înrolat și un număr însemnat de voluntari ardeleni și bucovineni, hotărîți să contribuie, chiar cu prețul vieții lor, la realizarea idealului național. În cuvîntarea rostită în ziua de 8 iunie 1917, cu prilejul depunerii jurămîntului de către primul contingent al soldaților ardeleni și bucovineni, regele Ferdinand spunea : „Vouă țara vă spune «bine ați venit», căci în voi ea vede întîile raze ale unui soare nou ce răsare din întuneric ; pe voi orașul acesta unde s-a înfăptuit Unirea Principatelor, vă salută cu iubire ca pe întîii soli ai unirii neamului"[20].

Luptînd cu un eroism legendar, ostașii români au înscris în marea carte a istoriei patriei memorabilele victorii de la Mărășești, Mărăști și Oituz ; ei au reușit, în vara anului 1917, să țină piept ofensivei inamice, să apere glia străbună, să împiedice realizarea planului Puterilor Centrale de a ocupa întreg teritoriul țării și de a lichida statul român independent[21]. În ordinul de zi către ostași, regele Ferdinand le spunea la 12/25 august 1917 : „Cu piepturile voastre ați ridicat un zid mai tare decît granitul /.../ Cu mîndrie mă uit la voi și vă aduc mul-

țumirile mele călduroase și recunoștința mea ofițerilor și trupei care v-ați purtat atît de bravi. Onoare acelora care și-au lăsat viața pentru apărarea patriei lor“ [22].

Retragerea Rusiei din război, ca urmare a revoluției din 25 octombrie / 7 noiembrie 1917, a obligat România — rămasă singură în fața Puterilor Centrale — să meargă pe calea păcii separate. La 26 noiembrie / 9 decembrie a fost semnat armistițiul de la Focșani, iar la 29 ianuarie / 11 februarie s-a constituit guvernul Averescu cu misiunea de a negocia pacea. Noul guvern a trimis o delegație la București pentru a lua contact cu oamenii politici români rămași în teritoriul ocupat. Aici, P.P. Carp a refuzat să discute, afirmînd că el nu recunoaște ca rege pe Ferdinand și nici guvernul numit de el. C.C. Arion a încercat să-l înduplece : „Coane Petrache, dacă l-au iertat împărații, iartă-l și d-ta“ [23]. Totul a fost în zadar ; fruntașul conservator a dat următorul răspuns pentru a fi transmis la Iași : „D-l P.P. Carp vă roagă să spuneți respectuos Majestății Sale că, după părerea lui, chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămînerea lui pe tron ar da loc la o serie de convulsiuni, care ar face dinastia imposibilă și ar îngreuna vindecarea rănilor cauzate printr-o politică fatală“ [24]. La rîndul său, C. Stere elaborase un proiect de alianță personală cu împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei, pe care l-a expus „cu căldură“ lui Al. Marghiloman la 3/16 ianuarie 1918 : „Am avea — susținea el — aici un vicerege și am avea privilegiul unei guvernări căreia Australia și Canada i-au apreciat binefacerile. O Românie tare nu se poate concepe cu o monarhie care tremură în fața partidelor. Dinastia nu are la noi puterea tradițiilor. Trebuie dar să-și ia puterile din afară : o alianță personală poate singură să dea această putere“ [25].

În ziua de 5/18 februarie, Al. Averescu a avut o discuție la Buftea cu feldmareșalul Mackensen, care i-a spus că „prima chestiune de regulat este aceea a dinastiei. Mi-a făcut — notează Averescu — confidența că este hotărîtă schimbarea dinastiei, lucru la care au convenit și fruntașii noștri din București. Am spus mareșalului că, pen-

tru mine, acesta este punctul cel mai greu ; că deoarece am primit mandatul de șef al guvernului de la actualul rege, nu pot sub nici un cuvînt conveni la decapitarea suveranului meu. Mareșalul a convenit că situația nu este plăcută, dar știe că împăratul este fixat asupra acestui punct. I-am spus că în cazul acesta voi merge personal și imediat la Berlin. L-am rugat pe el să-mi solicite o audiență la Kaiser“ [26]. La 10/23 februarie, Mackensen i-a comunicat lui Averescu că „a vorbit prin fir special cu împăratul și că împăratul are încredere că intențiunile mele de a încheia pacea sînt sincere și de aceea mă consiliază să merg fără șovăire înainte, să nu am grijă de chestiunea dinastiei și să contez pe sprijinul Germaniei în toate tratativele și pe al lui în special“ [27].

În acest fel s-a conturat perspectiva negocierii pe baza recunoașterii lui Ferdinand ca suveran al României ; el însă trebuia tratat cu toată severitatea, ca unul ce „împinsese“ România în războiul împotriva Puterilor Centrale. În ziua de 14/27 februarie 1918 a avut loc la Răcăciuni (Bacău) întîlnirea între regele Ferdinand și ministrul de externe austro-ungar O. Czernin. Cu acest prilej reprezentantul guvernului de la Viena a pus problema păcii într-o manieră ultimativă : „dacă regele Ferdinand vrea să facă pace *imediat* în condițiile convenite de cele patru puteri aliate, condiții din care nu poate fi schimbată nici o iotă și a căror comunicare constituie scopul venirii mele azi. Dacă regele nu le acceptă, continuarea luptei este inevitabilă și aceasta înseamnă sfîrșitul României și al dinastiei“ [28]. Czernin, care în calitate de ministru al Austro-Ungariei în România fusese de atîtea ori indus în eroare de regele Ferdinand în anii neutralității, găsise acum prilejul să se răzbune.

La Consiliul de Coroană din 19 februarie / 4 martie regele Ferdinand a făcut „o expunere aproape plîngînd, conchizînd că trebuie să ne supunem împrejurărilor și că din sacrificiul ce facem poate va ieși recompensa meritată“ [29]. Intervenind în discuție, principele Carol a afirmat că, „deși nu este constituțional, din partea reginei declară, în numele femeilor române, că este trist că nu se rezistă pînă la ultima extremitate și că speră că se va

găsi un bărbat de stat destul de patriot care să împiedice pe rege de a semna o astfel de pace"[30]. Ferdinand s-a mulțumit să-l mîngîie pe cap, iar cînd Averescu a declarat că era gata să-și prezinte demisia, i-a spus: „nu luați în seamă avîntul tinereții"[31]. Consiliul de Coroană a hotărît ca România să încheie pace separată cu Puterile Centrale.

Pe această bază, la 24 aprilie / 7 mai 1918, guvernul Marghiloman a semnat — în sala de la palatul Cotroceni, unde se ținuse Consiliul de Coroană din august 1916, care hotărîse intrarea României în război — tratatul de pace cu Puterile Centrale. O pace impusă prin forță și dictat.

P.P. Carp exprima aspre critici la adresa lui Al. Marghiloman, care „n-a voit să înțeleagă că în vremurile acestea oamenilor politici nu le mai este îngăduit luxul de a face pe trepădușii palatului în detrimentul neamului lor. D-l Marghiloman a voit să-și facă un titlu de glorie salvînd dinastia, dar pierzînd din vedere faptul că, angajîndu-se pe calea aceasta, pacea dorită și impusă de Austria și în special de unguri și bulgari sub auspiciile cărora a lucrat în detrimentul țării și în profitul — trecător de altfel — al dinastiei pe care își închipuie că a salvat-o definitiv". După opinia lui Carp, „pacea pe care trebuia s-o semneze România era pacea punctului de vedere german, cu sacrificarea dinastiei și în schimb apărarea integrală a tuturor intereselor ei vitale în prezent și în viitor". Bătrînul conservator conchidea că „fericirea acestei țări nu stă în menținerea actualei dinastii, care cu prilejul acesta a vîndut-o în mod josnic, ci în prietenia cu un stat puternic care i-ar putea da o dinastie de pe urma căreia ar putea repara toate nenorocirile inaugurate de d-l Marghiloman cu cedarea Carpaților"[32].

Se cuvine subliniat faptul că regele Ferdinand n-a ratificat tratatul de pace, astfel că — potrivit Constituției României — acesta nu a avut un caracter legal.

Alături de problemele războiului și ale păcii — fundamentale pentru istoria națională, — monarhia a fost confruntată și cu alte chestiuni, ale căror implicații s-au evidențiat în anii următori.

Pe lîngă activitățile sale politice, prin care urmărea, în principal, să-l influențeze pe Ferdinand, și preocuparea pentru acțiunile organizate de Crucea Roșie, care i-a atras apelativul de „mama răniților", regina Maria și-a găsit o nouă pasiune sentimentală : colonelul canadian Joe Boyle [33]. Acesta venise în România la sfîrșitul anului 1917 în numele Crucii Roșii canadiene, insinuîndu-se la Curte și reușind să ia locul lui Barbu Știrbey, ca principal favorit al reginei Maria. Evident, acest aspect era bine cunoscut de oamenii politici și de o bună parte a opiniei publice.

Dar cel care a făcut din aventurile sale sentimentale adevărate probleme de stat a fost principele Carol, moștenitorul Coroanei. În contextul greutăților prin care trecea țara și Coroana, Carol devenise sceptic în legătură cu perspectivele monarhiei în România. Potrivit unor informații el ar fi declarat : „Știu bine că în 20 de ani România, ca toate celelalte țări, va fi republică ; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau ?" [34].

În consecință, la 27 august / 9 septembrie 1918, el a părăsit, deghizat în uniformă de ofițer rus, unitatea militară pe care o comanda * (aflată la Tg. Neamț) și în ziua de 31 august / 13 septembrie 1918 s-a căsătorit la Odesa cu Ioana Maria Valentina (Zizi) Lambrino, fiica decedatului maior Constantin Lambrino. Astfel, Carol săvîrșise o dublă ilegalitate : abandonase unitatea, ceea ce în limbajul justiției militare însemna dezertare, pasibilă cu pedeapsa capitală, și încălcase Statutul Casei Regale, care interzicea membrilor acesteia să se căsătorească cu persoane ce nu aparțineau unei familii domnitoare.

Regele a purtat discuții cu principalii oameni politici. Al. Marghiloman a declarat : „Prințul trebuie decăzut din prerogativele sale ; prințul Nicolae proclamat în locul său, și pentru el făcută o educație severă și serioasă" [35]. Regele era însă șovăitor pentru că, zicea el, „și eu am avut o chestiune sentimentală" [36].

Ferdinand a luat inițiativa consultării foștilor președinți ai Consiliului de Miniștri aflați la Iași (I.I.C. Brătianu

---

* Carol comanda, onorific, Regimentul 3 Vînători.

și Al. Averescu), precum și a altor oameni politici pentru a lua o decizie. În timp ce I.I.C. Brătianu s-a declarat împotriva unei hotărîri pripite și radicale, întrucît Carol „nu era încă matur“ și trebuia să i se dea timp „să se coacă la minte“ [37], Al. Averescu a susținut categoric că principele nu avea „nici o calitate pentru domnie“. Cu acest prilej generalul a relatat faptul că, la 29 octombrie 1916, cînd a primit ordinul să se retragă din Valea Prahovei în fața trupelor de ocupație, Carol a rămas să benchetuiască pînă la ora 2 noaptea, astfel că inamicul ajunsese la numai 20 de km de localitatea în care se afla principele moștenitor [38].

În calitatea sa de șef suprem al armatei și de cap al familiei domnitoare, Ferdinand a hotărît să-l pedepsească pe Carol cu 75 de zile „arest“ la mănăstirea Horaița (județul Neamț), începînd cu data de 9/22 septembrie [39]. „Arestul“ consta în interdicția de a părăsi mănăstirea; aici el a fost vizitat de rege și de regină, care i-au arătat necesitatea desfacerii căsătoriei, sugerîndu-i-se că ar putea întreține, în continuare, raporturi „neoficiale“ cu Zizi Lambrino.

Simultan, se făceau puternice presiuni asupra acesteia, „sfătuind-o, făcîndu-se oarecare sacrificii bănești în folosul său“ [40] pentru a o determina să renunțe la mariajul oficial cu principele Carol. Ea însă ținea să devină „Zizi de Hohenzollern“, astfel încît toate încercările s-au dovedit zadarnice *.

După îndelungi insistențe, Carol a acceptat, la 29 octombrie/11 noiembrie, să declare în scris că nu se opune la „anularea actului de căsătorie încheiat la Odesa“ [41]. În aceeași zi, regele Ferdinand a hotărît „amnistierea“ principelui. La 8 ianuarie 1919 Tribunalul de Ilfov a hotărît desfacerea căsătoriei, dar cei doi au continuat să trăiască împreună.

---

* Într-o scrisoare adresată primului ministru și semnată „Z. de Hohenzollern“ ea protesta împotriva încercărilor de a desface o căsătorie „perfect legală“ și-i cerea să nu admită o „asemenea inomenie“ (Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Principele Carol, dos. 2/1919, nepaginat).

Anul 1918 a intrat în istoria României prin hotărîrile adoptate de adunările plebiscitare de la Chișinău (27 martie / 9 aprilie), Cernăuți (15/28 noiembrie) și Alba Iulia (18 noiembrie / 1 decembrie), prin care Basarabia, Bucovina și Transilvania s-au unit cu patria mamă, făurindu-se astfel statul național unitar.

La 18 noiembrie / 1 decembrie 1918 capitala țării a redevenit orașul București, regele, guvernul, autoritățile centrale care funcționaseră în mod provizoriu la Iași, fiind primite cu entuziasm de populație. Cu acest prilej, ministrul de război, generalul Eremia Grigorescu, a înmînat regelui Ferdinand cartea de mareșal [42].

Actele de Unire au fost prezentate regelui și guvernului. Primind, la 1/14 decembrie delegația Marelui Sfat Național ales la Alba-Iulia, regele Ferdinand I a subliniat : „Ne-ați adus nu numai dorul împlinit a cîtorva milioane de suflete, ne-ați adus inimile lor, și în primirea plină de dragoste frățească ce a-ți găsit-o la noi, ați putut simți pulsul țării mume ce bate în același ritm cu al vostru /.../ După Basarabia, după Bucovina, mai lipsea o piatră din cele mai scumpe : Ardealul cu ținuturile din Ungaria locuite de români. Azi ne-ați adus și această ultimă piatră a clădirii, care încoronează marea operă de unire. Putem privi cu încredere în viitor, căci temeliile sînt puternice“ [43].

Unirea din 1918 încorona lupta seculară a poporului român pentru a trăi în cadrele unuia și aceluiași stat. Ferdinand I s-a aflat în consens cu voința națiunii, avînd fericirea de a deveni regele tuturor românilor. Nicolae Iorga, cu excepționala-i putere de sinteză, aducea un vibrant elogiu tuturor celor care au contribuit la făurirea marelui act al Unirii, făcînd această precizare ce se cuvine a fi subliniată : „Fără a uita pe nimeni din cei care au colaborat la această faptă a Unirii, de la general și de la fruntaș ardelean, pînă la ultimul ostaș și țăran, omagiul recunoștinței noastre să se îndrepte azi către poporul acesta întreg de oriunde și din toate veacurile, martir și erou“ [44].

Anii războiului și rezultatul la care s-a ajuns — Marea Unire — i-au întărit regelui Ferdinand convingerea că Ion I.C. Brătianu era „zodia bună“ a României și a dinastiei, astfel că a renunțat la prerogativa sa constituțională de arbitru în disputa dintre partidele politice și a devenit un susținător fervent al președintelui Partidului Național-Liberal. Într-o discuție cu Ioan Lupaș regele Ferdinand declara : „prefer să cad cu Brătianu, dacă ar fi să se întîmple, dar este singurul în care am încredere“ [45]. Într-o anumită împrejurare regele a mărturisit că avea cunoștință de aprecierile potrivit cărora Brătienii reprezintă o a doua dinastie în România, dar că el „nu vedea nimic rău în aceasta“ [46].

La sfîrșitul războiului, regele Ferdinand a trecut prin situații dificile. Faptul că în mai multe state europene monarhia s-a prăbușit, iar Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Germania, Turcia au adoptat forma de stat republicană a exercitat o influență asupra unei părți a populației românești.

Organele Ministerului de Interne semnalau că în adunările zilnice care aveau loc la sediul Partidului Socialist din București, „la care iau parte foarte mulți lucrători și lucrătoare, membri ai acestui partid, vorbitorii, conducători ai mișcării socialiste, ca I.C. Frimu, Gh. Cristescu, Ilie Moscovici ș.a. criticau dinastia, în timp ce mulțimea aplauda și striga «Trăiască republica !»“ [47]. La 10/23 decembrie 1918, după un miting organizat la sediul Partidului Socialist și al sindicatelor, muncitorii tîmplari au manifestat pe stradă scandînd : „Jos regele, să se ducă unde s-au dus ceilalți monarhi !“ [48]. În aceeași zi, participanții la o mare manifestație populară — ceferiști, tîmplari, tipografi, lucrători la Regia Monopolurilor Statului ș.a. — nu numai că nu s-au descoperit atunci cînd au văzut automobilul regal, dar au început să scandeze „Trăiască republica !“ [49].

În ziua de 13/26 decembrie 1918 fostul ministru V.Th. Cancicov nota : „Trecînd azi spre casă pe la ora 1 pe Calea Victoriei, am văzut Ministerul de Industrie —

Casa Vernescu — complet înconjurat, curte și stradă, de o imensă mulțime... Erau greviștii Capitalei. Nici urmă de autoritate. Pe poarta mare a intrării era înfipt un imens steag roșu. Pe ușa de la intrare în minister era fixată o placardă de cîțiva metri lungime, tot de pînză roșie, pe care sta scris cu litere de o palmă: «Trăiască Republica Socialistă!». Pe zidurile clădirii și pe tot lungul grilajului de fier erau înfipte alte placarde roșii... «Jos ciocoii!», «Jos burghezia capitalistă!», «Jos regele!»"[50]. Cînd coloanele de manifestanți au ajuns în piața Teatrului Național, la ordinul generalului Alexandru Mărgineanu, armata a început să tragă, fiind uciși — potrivit datelor oficiale — 6 oameni, iar alți 15 fiind grav răniți[51]. Peste zece ani generalul Mărgineanu avea să afirme: „S-au scris multe despre «măcelul de la 13 decembrie»... Am primit chiar și unele reproșuri.. Dar marea mea satisfacție e că am fost felicitat și sărutat pe ambii obraji de regele Ferdinand"[52].

Deoarece în manifeste și broșuri editate de socialiști se aduceau aspre critici la adresa monarhiei și se cerea proclamarea republicii, Ministerul de Interne a dat ordin organelor în subordine să confiște imediat asemenea materiale, iar cei care le răspîndeau să fie „arestați și trimiși în judecata Curților Marțiale"[53].

La 24 octombrie 1919, Gheorghe Tănase, secretarul sindicatelor din Iași, a publicat în gazeta „Moldova socialistă" articolul *Armata, Coroana și forma de guvernămînt*, în care afirma că regele „face politică liberală", conchizînd că: „În felul cum astăzi guvernează Coroana în țara românească, împotriva voinței poporului, ea s-a scoborît la rolul de a primi îndemnuri și a asculta de interesul familiei Brătianu și ca atare vom duce lupta împotriva acestui nenorocit fel în care Coroana își înțelege menirea". Pentru acest articol Gh. Tănase, acuzat de les-majestate, a fost trimis în judecată și condamnat la 2 ani închisoare * și 2 000 lei amendă[54].

---

* După cîteva luni de detenție, el a fost eliberat la 11 aprilie.

La 1 august 1919 principele Carol a renunţat din nou la prerogativele sale de moştenitor al Coroanei [55]. În ziua de 8 ianuarie 1920 Zizi Lambrino a născut un copil, botezat Mircea Grigore, pe care Carol l-a recunoscut ca fiul său [56]. După unele tergiversări, Carol a acceptat, la 20 februarie 1920, să declare „nulă şi neavenită" scrisoarea din 1 august 1919 [57], drept care a fost trimis într-o excursie „de studiu" în jurul globului. În acest timp Zizi Lambrino — asupra căreia s-au exercitat puternice presiuni — a fost nevoită să părăsească România împreună cu fiul ei, în schimbul unei substanţiale pensii viagere *.

La rîndul său, Carol şi-a încheiat excursia la 17 septembrie 1920, dar nu s-a întors imediat în ţară, ci a rămas în Elveţia unde, prin grija reginei Maria, se afla principesa Elena, fiica regelui Constantin al Greciei. Căsătoria lui Carol cu Elena s-a oficiat la 10 martie 1921, iar la 23 octombrie acelaşi an s-a născut Mihai — viitorul rege al României. Nemulţumiţi de faptul că regele Ferdinand chemase, la 19 ianuarie 1922, pe I. I. C. Brătianu la putere, deşi Partidul Naţional-Liberal avea doar 7 deputaţi din cei 368, toţi liderii partidelor politice din opoziţie au refuzat, în mod ostentativ, să meargă la palat cu prilejul botezului principelui Mihai, deoarece Coroana ajunsese „vasală Brătienilor" [58].

* Potrivit convenţiei dintre Administraţia Casei Regale şi Banca Generală a Ţării Româneşti, semnată la 2 iulie 1920, Zizi Lambrino primea o rentă anuală echivalentă cu venitul a 5 la sută pe an al unui capital de 2 200 000 franci francezi, adică 110 000 franci elveţieni, începînd cu 1 iunie 1920. După 20 de ani de la data acestei înţelegeri, banca trebuia să pună la dispoziţia lui Zizi Lambrino întregul capital de 2 200 000 franci francezi. Pentru „cheltuielile din trecut" ea primea „odată pentru totdeauna" suma de 500 000 lei. În schimb, Zizi Lambrino se obliga să nu facă nici un demers, publicaţie şi „nici un alt act vexatoriu sau dăunător pentru vreunul din membrii familiei regale, oricare ar fi el". De asemenea, ea a fost obligată să predea toate scrisorile primite de la Carol, în schimbul sumei de 50 000 franci francezi (Ahr. ist. centr., fond Regele Carol II, Arh. personală, dos. 23/1919—1927, f. 1—3).

Noul şef al guvernului a obţinut de la rege decretul de dizolvare a Corpurilor legiuitoare şi de organizare a alegerilor în martie 1922; noul parlament căpăta caracterul de Adunare Naţională Constituantă, încălcîndu-se astfel articolul 128 din Constituţie care prevedea organizarea de alegeri obişnuite, în urma cărora Corpurile legiuitoare aveau să se pronunţe dacă sînt de acord cu revizuirea; după adoptarea deciziei se trecea la o nouă convocare a corpului electoral pentru a alege Adunarea Naţională Constituantă. Cu toate aceste prevederi legale, deşi toate partidele din opoziţie au protestat împotriva conferirii caracterului de Constituantă parlamentului ce urma să fie ales în martie 1922, regele Ferdinand a rămas ferm pe poziţia sa. În timpul campaniei electorale „Gazeta ţăranilor", organul central de presă al Partidului Ţărănesc,publica o *Scrisoare către Măria Sa* în care se arăta: „S-a zvonit pe la noi prin sat cum că Măria Ta te-ai cam oţărît pe ţară /.../ Ieşitu-ţi-a prin ţară o vorbă de ocară, cum că adică Măria Ta ai fi căzut în lanţurile unei cocoane, Camarila, pripăşită pe la curtea Măriei Tale şi că acea cocoană ar fi pusă la cale de juraţii de ciocoi să te poarte după pofta inimii lor" [59]. Organele Ministerului de Interne informau că în unele localităţi din judeţele Călăraşi şi Dolj se făcea propagandă pentru republică [60].

Problema încoronării regelui Ferdinand şi a reginei Maria la Alba Iulia a fost discutată încă din 1920, în timpul guvernului Averescu, dar regele a cerut amînarea ei sub pretextul că „costumele regale, al său şi al reginei, comandate în străinătate, nu erau gata" [61]. Chestiunea a fost reluată de cabinetul liberal care, la 24 august 1922 — într-o şedinţă desfăşurată la Sinaia [62] — a decis organizarea în toamnă a festivităţilor încoronării. Pentru a evita disputele şi a asigura actului „solemnitatea" şi „unanimitatea" necesare, regele a avut discuţii cu şefii partidelor din opoziţie. Succesul discuţiilor a fost numai parţial: Al. Averescu a acceptat fără rezerve să participe la festivităţi, iar N. Iorga a consimţit şi el, „din devotament faţă de Coroană şi din iubire faţă de buna rînduială", făcînd precizarea: „Bineînţeles însă, cînd se va

încorona dl. Ion Brătianu nu voi avea aceeași atitudine"[63]. Conducătorii Partidului Național și ai Partidului Țărănesc au refuzat să participe, sub motiv că încoronarea a fost coborîtă „la rolul unei simple demonstrații de partid"[64], fapt ce a mîhnit pe regele Ferdinand, care n-a putut uita niciodată afrontul liderilor celor două partide.

În ziua de 15 octombrie 1922, după serviciul religios desfășurat în catedrala de la Alba Iulia, recent construită numită și „catedrala încoronării", regele Ferdinand și-a pus pe cap vechea coroană de oțel căreia i s-au adăugat însemnele Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei. A urmat „ospățul încoronării", în sala Unirii (pentru oficialități) și pe platoul din fața cetății (pentru circa 30 000 de participanți)[65]. A doua zi s-a desfășurat în București, la Arcul de Triumf, un spectacol evocînd lupta poporului român pentru unitate statală[66]. La ceremonie au participat oficialități din Franța, Italia, Spania, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, Marea Britanie, Olanda, Norvegia, Danemarca, Japonia, Belgia și Portugalia, fapt ce semnifica o largă recunoaștere internațională a existenței statului național unitar român[67].

Acceptînd să se încoroneze sub guvernul I.I.C. Brătianu, regele dovedea că era hotărît să mențină Partidul Național-Liberal la putere, fără a ține seama de opinia partidelor din opoziție. Încurajat de atitudinea lui Ferdinand, guvernul a hotărît să pună în dezbaterea Corpurilor legiuitoare proiectul noii Constituții. Aceasta a suscitat noi și ample discuții, opoziția organizînd numeroase adunări de protest, în care se cerea regelui demiterea imediată a liberalilor de la guvern. Agitația principalelor partide de opoziție a nemulțumit pe suveran, care a declarat că „trebuie să se facă Constituția", precizînd : „cu scandal de stradă nu se vine la putere"[68].

Proiectul de Constituție a fost aprobat de Adunarea Deputaților la 26 martie 1923 și de Senat la 27 martie. La 28 martie guvernul a înaintat regelui raportul pentru sancționarea noii Constituții. În aceeași zi, Partidul Țărănesc și Partidul Național au adresat „un ultim apel" suveranului, rugîndu-l să „nu-și pună semnătura pe Constituția liberală"[69], pe care ele o considerau „o emanație a

concepției absolutiste a puterii executive", declarînd-o „fără putere de lege și de drept nulă". Dar regele nu a luat în seamă acest apel și a semnat decretul prin care se promulga noua Constituție, care a apărut la 29 martie 1923 în „Monitorul Oficial". Potrivit noii Constituții, puterile suveranului rămîneau cele din 1866, ceea ce însemna menținerea formei de guvernămînt monarhic-constituțională. Legea fundamentală a menținut prevederea potrivit căreia delictele de presă se judecau de către jurați, cu unele excepții — între care și delictele „împotriva suveranilor țării, principelui moștenitor, membrilor familiei regale și dinastiei" (art. 26) — care se judecau de tribunalele ordinare, potrivit dreptului comun.

Regele Ferdinand, sfătuit de Brătianu, n-a ezitat să facă uz de noile prevederi ale Constituției, intentînd proces lui N. D. Cocea pentru articolul *Răspunzătorul*, publicat în „Facla" la 24 martie 1923. În articol se prezenta atmosfera în care s-a dezbătut proiectul de Constituție, agitația partidelor din opoziție și măsurile „de mînă forte" luate de guvern. Responsabil pentru această situație era considerat regele Ferdinand, care în ianuarie 1922, „a adus pe Brătieni la putere și-i menține de-atunci la cîrma statului", a susținut direct guvernul în acțiunea lui, inclusiv cînd acesta a scos armată în stradă. De aceea, N.D. Cocea ținuse să avertizeze că : „Baionetele, oricît de numeroase, n-au apărat niciodată pe regii nemernici de inevitabila răspundere. Baionete destule au avut și monarhii Franței și țarii Rusiei. Regele Ferdinand al României nu poate avea prezumția deșartă să creadă că va avea mai multe baionete decît au avut predecesorii lui pe căile opresiunii și ale ghilotinei" [70]. Lui N. D. Cocea i s-a intentat un proces de *les majestate,* fiind condamnat la 18 luni *.

Procesul a avut efectul politic scontat, întrucît după 1923 n-au mai apărut, în presa legală, articole în care să fie atacată deschis instituția monarhică și să se preconi-

* A fost eliberat după 9 luni.

zeze un regim republican. A contribuit la aceasta și cenzura preventivă, care nu îngăduia publicarea materialelor prin care erau criticați suveranul sau membrii familiei domnitoare.

Principele Carol nu vedea cu ochi buni situația în care se afla regele Ferdinand, exprimîndu-și hotărîrea de a „elibera" monarhia de sub tutela lui I.I.C. Brătianu [71]. Pe de altă parte, Carol — nesatisfăcut de soția sa Elena — întreținea relații extraconjugale de notorietate publică cu Elena Lupescu, soția unui căpitan, versată în „a face dragoste" [72]. Trimis în noiembrie 1925 să reprezinte familia regală română la funeraliile reginei Alexandra a Angliei, Carol s-a întîlnit cu Elena Lupescu la Paris, plecînd împreună în Italia. De aici la 12 decembrie a trimis o scrisoare regelui Ferdinand prin care își anunța hotărîrea „irevocabilă" de a renunța la calitatea de moștenitor al tronului [73]. Regele a hotărît să-l trimită în Italia pe Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, pentru a discuta cu Carol și a vedea „dacă principele este conștient de consecințele hotărîrii sale" [74]. După discuția avută, Carol a semnat o nouă scrisoare de renunțare la 28 decembrie, cu care Hiott a venit în țară.

În ziua de 30 decembrie 1925 a avut loc la Sinaia un Consiliu de Coroană care a început printr-o scurtă cuvîntare a regelui Ferdinand [75]. După ce a arătat situația grea în care era pusă dinastia prin actul renunțării lui Carol, suveranul a spus : „Dacă un asemenea act ar fi fără precedent din partea lui, aș mai păstra poate iluzii și speranțe /.../ Grija ce port acestei Coroane nu-mi îngăduie să las vreo posibilitate de reînnoire a unei asemenea crize care e deja prea mult că s-a putut repeta" În concluzie, regele a cerut participanților să-i dea sprijinul „pentru ca această hotărîre să fie înțeleasă de țară și adoptată fără frămîntări cu formele legale pe care le reclamă. Și pentru aceasta chiar în ziua de azi vă rog să luați cunoștință de renunțarea principelui Carol, în urma căreia să se pășească fără întîrziere la măsurile le-

gale pentru recunoașterea principelui Mihai ca principe moștenitor al României". După dezbateri contradictorii, toți participanții au acceptat propunerea regelui.

La 4 ianuarie 1926, Adunarea Națională Constituantă a luat hotărîri importante : acceptarea renunțării lui Carol, proclamarea lui Mihai ca moștenitor al tronului, instituirea unei Regențe (alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan), pentru eventualitatea că Mihai ar ajunge rege înainte de vîrsta majoratului (18 ani), modificarea Statutului Casei Regale [76]. Aceste legi s-au constituit în „actul de la 4 ianuarie 1926".

Acest act marca o serioasă dereglare a mecanismului parlamentar-constituțional, punea într-o situație delicată însăși instituția monarhică. El a provocat vii frămîntări în viața politică, a determinat importante regrupări de forțe, care s-au răsfrînt asupra evoluției regimului politic din România. Așa cum remarca C. Argetoianu, criza dinastică „a devenit peste noapte pivotul politicii românești. Oamenii politici și partidele au fost supuși unei noi clasificări și socotiți apți sau inapți pentru guvernare după cum puteau fi sau nu bănuiți că ar favoriza o eventuală revenire a prințului" [77].

Desigur, actul de la 4 ianuarie 1926 însemna o consolidare a pozițiilor Partidului Național-Liberal, întrucît de la Curte fusese eliminat omul care se opunea în mod categoric tendinței șefului liberal de a-și subordona monarhia. Comentînd acest act și apreciind că prin deciziile luate influența dominatoare a lui Brătianu la Curte crescuse considerabil, N. Iorga nota : „Acum nu mai erau doi stăpîni în România, ci unul singur : Ion Brătianu. Dinastia de Argeș biruise cu totul pe cea de Sigmaringen" [78].

La 11 februarie 1926, regele Ferdinand a hotărît ca fostul principe să primească numele de Carol Caraiman, eliberîndu-i-se un pașaport diplomatic. Carol s-a stabilit, împreună cu Elena Lupescu, la Paris.

În dimineața zilei de 20 iulie 1927 regele Ferdinand a încetat din viață, iar la 23 iulie a fost înmormîntat — „cu o pompă vană și rece"[79] — în biserica mănăstirii Curtea de Argeș, alături de înaintașul său, Carol I.

Cei 13 ani de domnie a regelui Ferdinand au marcat importante evoluții în istoria poporului român : perioada neutralității, participarea României la războiul pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei, înfrîngerile militare din toamna anului 1916, marile izbînzi de la Mărăști. Mărășești și Oituz din vara lui 1917, pacea înrobitoare de la București (mai 1918). Deasupra tuturor acestor fapte și evenimente se află făurirea statului național unitar român în 1918, prin unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu patria mamă. A urmat munca pentru consolidarea statului național unitar, lupta pentru dezvoltarea democratică a țării. Dincolo de avatarurile unei vieți politice, adesea agitate, se impune realitatea că România a cunoscut o evoluție pozitivă, a parcurs o etapă importantă pe drumul civilizației și progresului.

NOTE

1. *Cuvîntări de Ferdinand I regele României. 1889—1922,* București, 1923, p. 6.
2. N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. X, p. 352.
3. Regina Maria, *Povestea vieții mele,* vol. III, p. 9—10.
4. C. Xeni, *op. cit.,* p. 312.
5. Apud Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar,* București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 446.
6. N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvîntări din război. 1914—1916,* București, 1925, p. 24.
7. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 16/1916, f. 1 ; dos. 17/1917, f. 1.
8. *1918 la români,* vol. I, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 766.
9. *Ibidem,* p. 773.
10. Pentru desfășurarea Consiliului de Coroană vezi : Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 13/1916, f. 1—5 ; Al. Marghi-

loman, *Note politice*, vol. II, p. 148—152; I. G. Duca, *Regele Ferdinand la Consiliul de Coroană de la Cotroceni*, în „Generaţia unirii", nr. 10 din 25 decembrie 1929; C. Xeni, *Take Ionescu*, p. 315—317; C. Gane, *P. P. Carp şi rolul său în istoria politică a ţării*, vol. II, p. 537—542; *Consiliile de Coroană de la Sinaia şi Cotroceni în versiuni inedite*, în „Magazin istoric", nr. 12/1983, p. 23—24.

11. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 19/1916, f. 1—2.
12. „Viitorul", IX, nr. 3059 din 16/29 august 1916.
13. Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 350—351.
14. *România în primul război mondial*, Bucureşti, Edit. Militară, 1979, p. 371.
15. Vezi detalii în Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. II şi III; C. Gane, *op. cit.*, vol. II; *Jurnalul lui Titu Maiorescu*, în „Manuscriptum", nr. 1/1987; „Universul", XLII, nr. 143 din 28 iunie 1924.
16. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 383.
17. *Ibidem.*
18. Al. Averescu, *Notiţe zilnice din război (1916—1918)*, Bucureşti, (1935), p. 146.
19. „România", I, nr. 35 din 28 martie 1917.
20. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1917; f. 1; *Cuvîntări de Ferdinand I*, p. 112—113.
21. Vezi, pe larg, *România în anii primului război mondial*, vol. II, Bucureşti, Edit. Militară, 1987 (cap. IV, V, VI).
22. *Cuvîntări de Ferdinand I*, p. 112—113.
23. Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei I. C. Brătianu. Războiul. 1914—1919*, Bucureşti, Tip. Universul, 1937, p. 285.
24. C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 568.
25. Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. III, p. 286.
26. Al. Averescu, *op. cit.*, p. 292.
27. *Ibidem*, p. 294.
28. C. Gane, *op. cit.*, p. 325.
29. Al. Averescu, *op. cit.*, p. 299.
30. *Ibidem.*
31. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 10/1918; f. 1; *România în primul război mondial*, p. 320—331.
32. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 70/1918, f. 1—2.
33. Terence Elsberry, *Marie of Roumania*, p. 146.
34. Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, p. 137.
35. *Ibidem*, p. 21.
36. Regele făcea aluzie la faptul că atunci cînd era principe moştenitor încercase să se căsătorească cu Elena Văcărescu (Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. IV, p. 22).
37. *Acte şi corespondenţă relative la renunţările la tron ale fostului principe moştenitor*, Bucureşti, 1926, p. 6.
38. Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. IV, p. 26—27.
39. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Carol Caraiman, dos. 3/1918, f. 2.

40. *Ibidem, fond Casa Regală*, dos. 43/1918, f. 5.
41. *Acte și corespondență...*, p. 7.
42. „Steagul", IV, nr. 208 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.
43. *Cuvîntări de Ferdinand I*, p. 124.
44. Nicolae Iorga, *Pagini alese*. Antologie alcătuită de lect. univ. dr. Angela Banciu şi comentată de Dumitru Almaş, Bucureşti, Edit. Ion Creangă, 1985, p. 70.
45. Ioan Lupaş, *Regele Ferdinand*, Cluj, 1929, p. 20.
46. M. Theodorian-Carada, *Efemeridele. Însemnări și amintiri*, Roman, 1937, p. 51.
47. C Cuşnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România. 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 184.
48. *Ibidem*, p. 163.
49. Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. IV, p. 185.
50. Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic*, vol. II, Bucureşti, 1921, p. 717.
51. „Viitorul", XI, nr. 3 204 din 15/28 decembrie 1918.
52. *Azi ne vorbește : generalul Mărgineanu*, în „Ordinea", I, nr. 4 din 14 decembrie 1928.
53. *Pentru republică în România*, p. 81.
54. M. C. Stănescu, *Încrederea noastră : guvernul republicii socialiste*, în „Magazin istoric", nr. 12/1972, p. 79.
55. *Acte și corespondență...*, p. 9—10.
56. „Epoca", XXVI, nr. 11 din 17 februarie 1920.
57. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1919 (nepaginat).
58. N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 262.
59. „Gazeta țăranilor", II, nr. 8 din 5 martie 1922.
60. Arh. st. Călăraşi, fond Prefect. jud. Ialomița, dos. 1/1922, f. 193 ; Arh. St. Craiova, fond Prefect. jud. Dolj, dos. 35/1922, f. 390.
61. C. Argetoianu, *op. cit.*, *loc. cit.*, dos. 8 592, f. 926.
62. „Viitorul", XV, nr. 4 340 din 1 septembrie 1922.
63. *Un interviu cu d. N. Iorga*, în „Neamul românesc", XVII, nr. 232 din 14 octombrie 1922.
64. „Patria", Cluj, IV, nr. 197 din 10 septembrie 1922 ; „Aurora", II, nr. 274 din 23 septembrie 1922.
65. Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dos. 14/1922, f. 1.
66. Vezi, pe larg, Ion Gorun, *Încoronarea primului rege al României întregite la Alba Iulia și la București*, Bucureşti, f.a.
67. Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922—1926*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 60.
68. Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. V, p. 199.
69. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 3/1923, f. 1.
70. „Facla", VII, nr. 12 din 24 martie 1923.
71. N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 396.

72. Argetoianu, *op. cit.*, în *Monarhia...*, p. 365—366.
73. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 146—147.
74. *Ibidem, Ferdinand.* Arh. personală, dos. V — 745/1925, f. 1—2.
76. „D.A.D." nr. 41, ședința din 4 ianuarie 1926 ; „D. S.", ședința din 4 ianuarie 1926.
77. C. Argetoianu, *op. cit.*, *loc. cit.*, dos. 8 595, f. 2 321.
78. N. Iorga, *O viață de om*, p. 625.
79. N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 413.

4.

REGENȚA

În după-amiaza zilei de 20 iulie a avut loc ședința comună a Adunării Deputaților și Senatului, în cadrul căreia cei trei regenți — principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan — au depus următorul jurămînt : „Jur credință Majestății Sale regelui Mihai I. Jur a păzi Constituțiunea și legile poporului român, a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului“ [1].

La 2 august a fost adoptat proiectul de lege pentru fixarea listei civile a Casei Regale, potrivit căreia regele Mihai dispunea de 22 milioane lei (dintre care 6 milioane pentru regenții Miron Cristea și Gh. Buzdugan), principele Nicolae de 7 milioane, regina Maria de 20 milioane, iar principesa Elena (mama lui Mihai) de 7 milioane [2].

Prin intrarea în funcțiune a Regenței începea o etapă nouă în istoria monarhiei din România, care era pusă într-o situație precară. Din acel moment pentru toată lumea era limpede că instituția monarhică devenise un decor și că întreaga putere se afla, de fapt, în mîinile lui I.I.C. Brătianu, președintele Partidului Național-Liberal. Patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan — care-și datorau înalta demnitate de regenți lui I.I.C. Brătianu — erau covîrșiți de personalitatea acestuia. Principele Nicolae — care nu avea nici o vocație pentru politică și

accepta sarcina de regent ca o povară de care s-ar fi debarasat cu bucurie — recunoștea, și el, autoritatea deplină a lui I.I.C. Brătianu. Într-un anumit sens, acesta este momentul cînd dominația președintelui Partidului Național-Liberal a ajuns la zenit.

Dacă în timpul vieții regelui partidele din opoziție nu aveau întotdeauna curaj să-l acuze deschis pe suveran că este înfeudat liberalilor, acum criticile la adresa Regenței — care întruchipa instituția monarhică — au devenit directe. Acest fapt a ieșit în evidență chiar în ședința Corpurilor legiuitoare din 25 iulie 1927, cînd Iuliu Maniu a declarat că Regența a fost alcătuită „fără concursul liber exprimat al națiunii", adică al național-țărăniștilor. Totodată, el a afirmat că Regența, care exista în fapt, avea obligația să asigure respectarea strictă a legalității și drepturilor cetățenești și, în primul rînd, să dizolve parlamentul pentru a se organiza alegeri libere [3]. Declarația președintelui Partidului Național-Țărănesc a fost imediat respinsă de I.I.C. Brătianu, ca fiind „în contrazicere cu elementarul simț politic reclamat de la cei care năzuiesc a reprezenta interesele obștești" [4].

Așadar, încă din momentul morții regelui Ferdinand se conturau grupări, cu vederi substanțial diferite, privind instituția Regenței : o grupare — în frunte cu Partidul Național-Liberal — care acționa pentru menținerea actului de la 4 ianuarie pe baza căruia ființa Regența, în timp ce o altă grupare — reprezentată în primul rînd de Partidul Național-Țărănesc (creat la 10 octombrie 1926) —recunoștea Regența doar ca un fapt împlinit, supunînd-o unor critici virulente, amenințînd cu anularea actului de la 4 ianuarie și cu aducerea lui Carol în țară.

Astfel,fostul principe devenea „un steag al păturilor potrivnice dictaturii liberale" [5]. Avea dreptate Simona Lahovary cînd aprecia că, sub amenințarea unei Regențe care să dureze 15 ani, „opoziția se transformă în carlism, fără entuziasm pentru persoana principelui, ci în convingerea — omenească, de altfel — că cui pe cui se scoate" [6].

La 31 iulie Carol a făcut o declarație ziarului parizian „Le Matin", în care ținea să precizeze că „pentru un motiv de demnitate" a fost „silit de împrejurări grave, de către persoane și prin mijloace asupra cărora cred de cuviință să mă abțin de a da astăzi lămuriri", să renunțe la prerogativele sale de moștenitor al Coroanei. Carol susținea că „legendele de ordin sentimental" ce au fost răspîndite „nu au nici o legătură cu hotărîrea mea". Exprimîndu-și deschis veleitățile de pretendent la tron, Carol conchidea „Această situație îmi dă dreptul să intervin personal /.../ niciodată n-aș putea pregeta de a mă supune poporului meu și de a răspunde chemării sale, cînd ea s-ar îndrepta către mine" [7].

Aceasta este prima declarație publică în care fostul principe își exprima dorința de a reveni în țară pentru a ocupa tronul. Guvernul a interzis publicarea ei în presa românească și a confiscat ziarele străine venite în România, în care era cuprinsă declarația lui Carol. Totodată a fost dat publicității un comunicat — numai pentru presa străină — în care se afirma că declarațiile fostului principe „n-au avut nici un răsunet" [8] în țară.

Pentru a preîntîmpina orice încercare a lui Carol de a veni în România, I. G. Duca a elaborat, la sugestia lui I. I. C. Brătianu, la 20 august 1927, documentul intitulat *Instrucțiuni permanente în vederea unei eventuale reîntoarceri clandestine în țară a fostului principe Carol.* Documentul avea în vedere diferitele ipoteze în care Carol s-ar putea întoarce în țară și modul în care organele Ministerului de Interne trebuiau să acționeze. Astfel, dacă fostul principe era identificat la graniță, autoritățile erau obligate să-i interzică intrarea în țară, iar dacă era depistat în interiorul țării, trebuia imediat arestat și expediat — sub o severă pază — la București. Instrucțiunile prevedeau că în eventualitatea că acesta ar opune rezistență, trebuia arestat cu forța, iar la nevoie „se va face uz de armă pînă la sfărîmarea completă a rezistenței" [9].

Pe măsură ce se contura perspectiva revenirii lui Carol pe tron, la Paris și în țară s-a constituit un grup de susținători ai acestuia — numiți „carliști" — care-și propunea să creeze un curent de opinie în favoarea fostului principe.

I. I. C. Brătianu urmărea cu atenție încordată activitatea carliștilor și mai ales contactele diferiților oameni politici cu fostul principe. Se pare că, în acele momente dificile, președintele Partidului Național-Liberal se gîndea la eventualitatea instaurării unui regim republican în România. Un fruntaș liberal, Victor Iamandi, afirma că I. I. C. Brătianu „n-avea nici o încredere în principele Nicolae și în patriarh, iar pe Buzdugan îl considera un jurist onest, dar nu o figură de suprafață capabilă să se opună presiunilor în favoarea revenirii lui Carol pe tron. Soluția Titulescu președinte de republică i se părea mult mai bună. Mai întîi, odată schimbată forma de stat, ar fi fost mult mai greu să se revină la monarhie. În al doilea rînd, Titulescu se bucura și înăuntru și în afară de un asemenea prestigiu, încît înlăturarea lui apărea imposibilă. Un guvern național-țărănist supravegheat de Titulescu devenea suportabil și cel mai important partid de opoziție ar fi consimțit astfel la instaurarea republicii. Cît privește stînga, indiferent de nuanțe, ea nu putea refuza sprijinul ei unei mișcări republicane" [10].

Pentru a lovi în curentul carlist, guvernul liberal a decis arestarea lui Mihail Manoilescu, fost subsecretar de stat, la 23 octombrie 1927, sub motiv că urmărea schimbarea ordinii constituționale existente. Procesul început la 10 noiembrie s-a încheiat la 14 noiembrie prin achitarea lui M. Manoilescu [11]. Astfel că ceea ce trebuia să fie o lovitură dată carliștilor s-a transformat într-un răsunător eșec pentru guvern.

Peste zece zile, la 24 noiembrie 1927, a încetat din viață Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri și al Partidului Național-Liberal. N. Iorga aprecia, cu deplin temei, că în acea zi de 24 noiembrie 1927 se sfîrșea „o dominație fără pereche ca autoritate în lunga

serie a cabinetelor ministeriale din epoca intitulată constituțională [12].

Regența a numit în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe Vintilă Brătianu, devenit președinte al Partidului Național-Liberal. Dar acesta nu era plămădit „din aluatul din care se dospesc cîrmuitorii de țări și de noroade“ [13], iar partidul său va intra într-un evident declin.

Vintilă Brătianu s-a menținut ferm pe linia apărării actului de la 4 ianuarie 1926, în timp ce Partidul Național-Țărănesc, principalul partid de opoziție, n-a ezitat să folosească amenințarea cu aducerea principelui Carol pentru obținerea puterii. Iuliu Maniu declara că, dacă Regența va continua să „favorizeze pe liberali“, național-țărăniștii se vor considera „absolut liberi“, fie „să facem apel la prinț, fie să instituim republica“ [14].

Partidul Național-Țărănesc a desfășurat o vastă campanie de răsturnare a guvernului liberal, care a culminat cu adunarea de la Alba Iulia din 6 mai 1928. Cu acest prilej s-a înregistrat prima încercare a lui Carol de a veni în România. După repetate discuții cu fruntași ai Partidului Național-Țărănesc, s-a convenit venirea lui Carol la Alba Iulia în timpul marii adunări opoziționiste, urmînd ca la 10 mai să fie proclamat regele României.

La 21 aprilie 1928, Carol s-a deplasat în Anglia, unde a făcut declarații presei și a difuzat un manifest adresat „poporului României Mari“, în care afirma : „Declar că am părăsit țara fără voia mea, forțat de împrejurări nenorocite /.../ Am fost silit, pe de o parte, de o neînțelegere asupra direcției în care țara era condusă de un guvern — consecințele le simțim încă astăzi —, iar pe de altă parte, de triste conflicte matrimoniale“. Și apoi, foarte clar : „Vreau să mă înapoiez, prin voința voastră, spre a conduce România la locul ce i se cuvine în lume și spre a continua opera celor doi mari regi ai noștri. Doresc să mă înapoiez la copilul meu și să fac din el un demn urmaș al dinastiei“ [15]. Un colaborator al său, Barbu Ionescu, a închiriat de la societatea „Imperial Airway“ două avioane, avînd trei locuri fiecare, în vederea trans-

portării cîtorva ziarişti doritori să asiste la adunarea de la Alba-Iulia. În realitate, pasagerii erau fostul principe Carol (căruia i s-a procurat un paşaport fals, pe numele „căpitanului Le Mesureur") şi cîţiva dintre intimii săi colaboratori. Convins că planul era perfect, Carol a făcut noi declaraţii presei engleze, afirmînd că „sînt de aşteptat evenimente importante care pot hotărî soarta tronului" în România [16].

Alertat de guvernul de la Bucureşti, Ministerul de Interne al Angliei a pus sub o strictă supraveghere pe fostul principe al României [17]. La 6 mai, ora 4 dimineaţa, autorităţile engleze au interzis decolarea celor două avioane de pe aeroportul Croydon, sub motiv că pasagerii „nu aveau actele în regulă" [18]. Participanţii la adunarea de la Alba Iulia au scrutat în zadar cerul pentru a zări avionul care trebuia să-l aducă pe fostul principe. „Surpriza senzaţională" de care vorbeau naţional-ţărăniştii nu s-a produs.

La rîndul său, guvernul Vintilă Brătianu a obţinut un important succes pe linia discreditării fostului principe determinînd-o pe principesa Elena ca în ziua de 7 iunie 1928 să adreseze primului preşedinte al Curţii de Apel din Bucureşti o petiţie, prin care solicita desfacerea căsătoriei sale cu Carol, deoarece acesta o părăsise şi locuia în străinătate, „unde duce în mod public o viaţă absolut inconciliabilă cu demnitatea căsătoriei" [19]. În şedinţa secretă din 21 iulie 1928, Curtea de Apel a pronunţat sentinţa de divorţ, întrucît Carol părăsise domiciliul conjugal, fapt ce constituia „o insultă gravă adusă soţiei" [20].

Nemaiputînd face faţă presiunii naţional-ţărăniştilor, la 3 noiembrie 1928 Vintilă Brătianu a demisionat, iar la 10 noiembrie s-a constituit guvernul Iuliu Maniu.

Pe măsură ce timpul trecea, Regenţa se dovedea a fi o instituţie tot mai şubredă şi lipsită de autoritate. Contribuia la aceasta din plin principele Nicolae, care în loc să fie coloana de rezistenţă a Regenţei, dovedea un

total dezinteres politic. La numai cîteva săptămîni după ce devenise regent, principele Nicolae intrase în relații cu Ioana Săveanu, născută Dumitrescu, soția avocatului Radu Săveanu, fiul fruntașului liberal N. N. Săveanu. Automobilist pasionat și petrecăreț din fire, principele Nicolae se înjura birjărește cu alți șoferi și provoca adesea scandaluri publice. Astfel, într-o zi l-a pălmuit, în plină stradă, pe profesorul universitar Emanoil Antonescu, deoarece acesta nu se dăduse suficient de repede la o parte din calea mașinii princiare, silindu-l pe Nicolae să oprească. Într-o altă zi regentul a hotărît, din proprie inițiativă, să împrejmuiască cu sîrmă ghimpată o parcelă din pădurea Snagov, pe care a decis să-și construiască un palat. Guvernul, pus în fața faptului împlinit, a stabilit ca Ministerul Agriculturii și Domeniilor să doneze acea parcelă principelui Nicolae, oferindu-i și 4 milioane de lei pentru construirea palatului. Cu un alt prilej guvernul a oferit lui Nicolae o importantă sumă de bani, cu care acesta a cumpărat un imobil pe strada Modrogan, pe care l-a dăruit amantei sale, Ioana Dumitrescu, care și-a luat numele de Ioana Dolete.

Obligațiile de regent îi princinuiau o stare de nervozitate, cu atît mai mult cu cît era convins că numai datorită lui Carol ajunsese în această funcție. Iată ce scria fratelui său, Carol, la 17 ianuarie 1929 : „Mă zbat ca un nebun să pot să îmi țin capul pe umeri /.../ nu voi fi mirat dacă dictatura va trebui instaurată peste un an, poate chiar mai devreme. Guvernul încearcă să facă bine, însă sînt mulți proști și fără experiență /.../ Regența este o porcărie fără autoritate și cu trei capete, grea de dus și proastă conducătoare. Mare prostie ai făcut să te cari, dar ce mai, dacă nu erai tu, eram eu. Acuma să vedem cum putem să împăcăm capra și varza“ [21]. Carol a căutat să speculeze cît mai mult starea de spirit a fratelui său, scriindu-i, la 4 februarie 1929, că „ar fi nevoie mai mult ca oricînd să fim unul lîngă altul, căci pentru unul singur e greu, dar fiind doi, cu același suflet, cu același sînge, s-ar putea face mult /.../ Tu ești înconjurat de dușmani apropiați și mai îndepărtați. Cu „porcăria cu trei capete“, cum îi zici [se vede că lui Carol i-a plăcut această

caracterizare făcută Regenţei], nu trebuie sperat că va fi destulă tărie să răzbească. Trebuie găsită o altă soluţie, şi aia s-o găsim sfătuindu-ne împreună"[22].

La 7 octombrie 1929 s-a produs, pe neaşteptate, descompletarea Regenţei, ca urmare a morţii lui Gheorghe Buzdugan. Întrunit la 9 octombrie, parlamentul trebuia să aleagă un al treilea regent[23]. Dintre luările de cuvînt a reţinut atenţia cel rostit de Ioan Flueraş, care a declarat : „Partidul Social-Democrat consideră că instituţiunea monarhiei, prin prerogativele politice cu care înzestrează Coroana, constituie o restrîngere esenţială a principiului suveranităţii populare, care trebuie să stea la baza oricărui stat modern şi care nu poate fi realizat pe deplin decît în republica democratică. Partidul Social-Democrat, deşi este în principiu adept al formei de guvernămînt republicane, nu poate rămîne indiferent atunci cînd, pe baza legilor existente, se alege unul din conducătorii statului". După această afirmare a convingerilor sale republicane, Partidul Social-Democrat protesta împotriva modului de acţiune a guvernului naţional-ţărănist. I. Flueraş preciza că alegerea trebuia „să fie conştientă", candidaţii să fie cunoscuţi din vreme, iar această cerinţă nu era îndeplinită : „Nici opinia publică, nici deputaţii şi senatorii chemaţi să aleagă n-au cunoscut dinainte pe candidaţi, n-au avut vreme nici să-şi scruteze conştiinţa şi să vadă dacă alegerea care se face astăzi corespunde intereselor prezente şi viitoare ale ţării". În consecinţă, grupul parlamentar social-democrat nu-şi „putea lua răspunderea pentru hotărîrea de azi".

La sugestia lui Iuliu Maniu, în funcţia de regent a fost ales Constantin Sărăţeanu, fost consilier la Curtea de Casaţie şi Justiţie. Această alegere a nemulţumit profund Partidul Naţional-Liberal. I.G. Duca declara : „Tentativa d-lui Maniu de a coborî Regenţa la nivelul combinaţiilor sale de partid şi de familie rămîne şi constituie o gravă atingere adusă unei instituţii care, prin natura ei, trebuie să fie un arbitru suprem în afară şi deasupra tuturor partidelor politice"[24]. O opinie simlară avea şi Partidul Poporului, care declara că guvernul, „neţinînd sea-

ma nici de prevederile Constituţiei, nici de indicările cuminţeniei politice, a recurs la procedee arbitrare"[25], lovind astfel grav în prestigiul Regenţei.

Într-o vreme cînd tensiunea politică şi socială creştea necontenit, Regenţa se dovedea a fi depăşită de evenimente. Patriarhul îi declara lui Octavian Goga că nu putea lua nici o hotărîre, deoarece el nu reprezenta „decît 33 de procente"[26], iar lui Nicolae Iorga îi mărturisea: „Regenţa nu merge pentru că nu are cap. Prinţul îşi fumează ţigările, Sărăţeanu cercetează cărţile, eu, un preot, nu pot decît să încerc a împăca"[27]. Şi totuşi, Regenţa era, conform Constituţiei, „capul statului", însă autoritatea ei era minată şi nimeni nu credea în mod sincer în capacitatea ei.

La rîndul lor, carliştii au devenit foarte activi, strecurînd articole în ziar, difuzînd manifeste şi broşuri în care susţineau că situaţia grea din ţară se datora faptului „că-i lipseşte un stăpîn, care să rămînă arbitru cu autoritate deasupra partidelor politice. Ţara noastră a avut unul, care este însă astăzi departe de noi, dar al cărui suflet palpită pentru noi. Poporul nostru, care a iubit şi iubeşte din tot sufletul pe prinţul Carol, consideră actul de la 4 ianuarie 1926 ca o crimă. Cetăţeni, actul este nul. Fiţi gata în orice moment a readuce pe prinţul Carol. Cetăţeni, nedreptatea făcută prinţului şi ţării trebuie reparată prin orice mijloc şi cît mai repede. Juraţi voi şi copiii voştri credinţă prinţului şi fiţi gata în orice moment pentru ziua sosirii lui, pentru că el este salvatorul". Într-un alt manifest se adresa următorul apel: „mergeţi din casă în casă şi spuneţi rudelor, prietenilor şi cunoscuţilor voştri că dezbinarea, mizeria şi nedreptatea nu vor înceta în ţara noastră decît odată cu întoarcerea lui Carol salvatorul, singurul care va putea duce naţiunea pe drumul cel bun"[28].

Analizînd situaţia din ţară, Carol a desprins concluzia că existau condiţii favorabile revenirii lui în ţară, fără sprijinul direct al vreunui partid politic, dar profitînd de

divergențele existente între ele. Acțiunea trebuia realizată prin surprindere, punînd principalii factori politici în fața faptului împlinit. În consecință, a convocat pentru ziua de 27 mai 1930, la castelul Coesmes (aflat la 180 km de Paris), o consfătuire la care au participat : Nicolae Tătăranu (atașatul militar al României în Franța), Puiu Dumitrescu (secretarul său particular) și Victor Precup. Cu acest prilej s-a pus la punct planul revenirii lui Carol în țară. Acesta urma să părăsească Franța într-un automobil, deplasîndu-se la München, unde trebuia să urce la bordul unui avion care să-l aducă în țară. S-a prevăzut o escală de alimentare la Someș-sat (lîngă Cluj), după care avionul urma să pornească spre București și să aterizeze pe platoul din preajma palatului regal de la Cotroceni. În cadrul consfătuirii s-a decis ca Nicolae Tătăranu să se deplaseze la München pentru a închiria un avion, iar Victor Precup să se întoarcă la București pentru a avea o discuție „de sondaj" cu Iuliu Maniu, după care să meargă la Grupul II Aviație din Someș-sat pentru a organiza primirea lui Carol[29].

Conform celor stabilite, la 3 iunie, Carol, împreună cu Puiu Dumitrescu și Nicolaie Gatoski, au plecat de la Paris spre München, unde au ajuns la 5 iunie. În dimineața următoare fostul principe s-a îmbarcat în avionul închiriat de Tătăranu în schimbul sumei de 44 000 franci francezi. După survolarea teritoriului Austriei și Ungariei, avionul (marca „Farman") a avut o pană de ulei, fiind nevoit să aterizeze la Vadul Crișului. Întrucît aparatul nu sosise la ora fixată pe aerodromul Grupului II Aviație din Someș-sat, căpitanul Cristescu a fost trimis să cerceteze fîșia aeriană pe care trebuia să vină Carol. Foarte curînd a descoperit avionul aflat în pană ; după alimentarea acestuia cu ulei, cele două avioane au pornit spre Cluj. Dar, un nou ghinion ! „Farmanul" lui Carol a capotat, avînd o defecțiune de motor. Atunci fostul principe s-a urcat la bordul avionului pilotat de Cristescu și la ora 19 a aterizat pe aerodromul Grupului II Aviație. Aici a fost întîmpinat de Victor Precup și de colonelul Dahinten, care luaseră măsuri pentru securitatea pretendentului la tronul României. După o scurtă pauză, la ora 19,25, Carol s-a urcat

într-un avion marca „Poëtz" pilotat de căpitanul Opriş, pornind spre Bucureşti. Acesta n-a riscat o aterizare în plină noapte pe platoul de la Cotroceni şi s-a îndreptat spre aerodromul Băneasa, care avea instalaţie pentru iluminatul pistei. Era ora 22,05 cînd comandantul aeroportului, maiorul aviator Alexandru Cantacuzino-Paşcanu — care tocmai se pregătea să plece — a observat semnalul unui avion care cerea permisiunea să aterizeze. Comandantul a ordonat aprinderea luminilor, astfel că aparatul a aterizat în bune condiţiuni. A coborît mai întîi căpitanul Opriş, apoi Carol, care avea faţa acoperită cu o eşarfă neagră. Fostul principe a trăit un moment de panică, văzînd că nu-l aştepta nimeni ; el şi-a exprimat teama că a fost trădat şi lăsat la discreţia politicienilor *.

Aflînd că persoana misterioasă era Carol, Cantacuzino-Paşcanu s-a oferit să-l ducă, cu maşina sa, la cazărmile regimentelor 2 şi 9 vînători, pentru a-l pune în contact cu coloneii Paul Teodorescu şi Gabriel Marinescu. După o scurtă vizită făcută la aceste unităţi militare, care l-au luat „sub protecţia" lor, Carol s-a îndreptat spre palatul Cotroceni [30]. Aici a fost întîmpinat de principele Nicolae, care l-a îmbrăţişat cu bucurie. De la Cotroceni, Carol i-a telefonat lui Iuliu Maniu, care i s-a adresat cu „Bine aţi venit, Alteţă". Din discuţia avută, Carol a înţeles că preşedintele Consiliului de Miniştri nu era hotărît să respecte actul de la 4 ianuarie 1926. Condiţiile puse de liderul naţional-ţărănist — de a fi proclamat regent, de a nu îngădui revenirea Elenei Lupescu şi de a-şi reface căsătoria cu principesa Elena — au fost respinse de Carol [31]. Apoi, fostul principe a avut discuţii cu mai mulţi oameni politici, între care şi Gh. Brătianu ; toţi s-au pronunţat pentru înlăturarea actului de la 4 ianuarie 1926.

În fond, se derula o adevărată lovitură de stat împotriva ordinii constituţionale, monarhice existente, Carol Caraiman acţionînd pentru detronarea lui Mihai, regele României.

---

* Într-o lucrare apărută în 1935, acest moment este descris astfel : „Nesfîrşite urale izbucneau frenetic din piepturile mulţimii. Doamnele cu şiroaie de lacrimi pe obraz fluturau batiste în aer" (*Carol al II-lea, regele românilor. Cinci ani de domnie. 8 iunie 1930—8 iunie 1935*, Bucureşti, 1935, p. 35).

Pentru starea de spirit a națiunii din acel moment sînt semnificative relatările lui Nichifor Crainic, unul dintre cei mai înfocați carliști : „Ceea ce m-a mirat în decursul acelei zbuciumate zile / de 7 iunie 1930 / a fost lipsa marilor manifestații populare care să aclame pe cel sosit, arătîndu-i că inima mulțimii bate pentru el“ [32]. În fața acestei situații, Nichifor Crainic s-a dus la locotenent-colonelul St. Zăvoianu, șeful Organizației foștilor ofițeri și invalizi de război, împreună cu care a „colindat Capitala“, pentru a găsi participanți la o manifestație procarlistă. La rîndul său, Corneliu Zelea Codreanu, aflat la Iași, a cerut telefonic fruntașilor Gărzii de Fier din București să mobilizeze pe toți legionarii la o demonstrație de simpatie față de Carol [33]. Abia în după-amiaza zilei de 7 iunie a putut fi organizată o manifestație sub lozinca „Trăiască regele Carol al II-lea !“.

Întrunit în dimineața zilei de 7 iunie, Comitetul Executiv al Partidului Național-Liberal a hotărît să rămînă „în chestia constituțională cu nestrămutată hotărîre la punctul de vedere de apărare a ordinii legale stabilite prin actul regelui Ferdinand din 4 ianuarie 1926“ [34]. Luînd cuvîntul cu acest prilej, I. G. Duca a spus : „De mult cugetam la această chestiune și în dese rînduri mi-am pus în conștiința mea judecata acestei chestiuni care bănuiam că va surveni, cum s-a și întîmplat. Am scrutat tot ce-mi putea spune judecata și conștiința mea și două motive : unul de ordin etic și altul de ordin politic și național mă împiedică definitiv să primesc soluția de azi. Am fost prea strîns legat de opera regelui Ferdinand I și a lui Ion I. C. Brătianu, am slujit țara sub conducerea acestora în timpuri care prin nimic nu se pot șterge, așa încît este firesc să urmez în totul hotărîrea lor. Aș considera că mă dezonorez făcînd altfel și, deci, să sfîrșesc cariera mea politică cu un act de dezonoare“. El a apreciat că „Fapta de astă noapte este cea mai primejdioasă consolidării noastre naționale și situațiunii țării în toate privințele“. Totodată, a dat asigurări că de la această poziție „nimic în lume nu mă va abate“ [35]. Potrivit unor surse, I. G. Duca ar fi declarat că „preferă să i se taie mîna decît s-o în-

tindă aventurierului"[36]. După numai cîteva zile el avea să regrete amarnic aceste afirmaţii, punîndu-le pe seama dorinţei subiective de a nu supăra pe Vintilă Brătianu, care-l suspecta că vrea să-i uzurpe şefia partidului[37].

Sub motiv că „nu a putut realiza în sînul cabinetului acordul asupra chestiunii constituţionale", la 7 mai, ora 18, Iuliu Maniu a prezentat demisia guvernului, invocînd considerente de ordin „moral", şi anume că nu putea contribui la detronarea regelui Mihai I, căruia îi jurase credinţă. Regenţa a încredinţat conducerea guvernului lui Gh. Gh. Mironescu ; acesta a anunţat convocarea Reprezentanţei Naţionale în ziua de duminică, 8 iunie, „pentru a decide asupra exercitării prerogativelor regale"[38].

NOTE

1. „D.A.D.", nr. 5, şedinţa din 20 iulie 1921, p. 1.
2. „Monitorul Oficial", nr. 174 din 9 august 1927 ; Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Regenţă — Mihai, dos. 10/1927, f. 14.
3. „D.A.D.", nr. 6, şedinţa din 25 iulie 1927, p. 128.
4. *Ibidem*, p. 131.
5. Bibl. Academiei. Arhiva istorică cota A XI-6, nr. inv. 1547.
6. *„Dragoste filială" la Curtea Regală. Jurnalul Simonei Lahovary, în* „Magazin istoric", nr. 4/1974, p. 92.
7. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 2/1927, f. 11.
8. *Ibidem*, f. 9.
9. *Ibidem*, dos. 5/1927, f. 186.
10. A.P. Samson,*Memoriile unui gazetar. 1927-1937*, Bucureşti, Edit. Cartea Românească, 1979, p. 20.
11. „Adevărul", 40, nr. 13471 din 16 noiembrie 1927.
12. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 455.
13. M. Theodorian-Carada, *op. cit.*, p. 139.
14. *Interviul d-lui Iuliu Maniu*, în „Adevărul", 40, nr. 13 507 din 29 decembrie 1927.
15. Arh. ist. centr., fond Casa regală. Carol Caraiman, dos. 6/1928, f. 3—4.
16. *Ibidem*, dos. 5/1929, f. 44 ; „Viitorul", XXI, nr. 6068 din 13 mai 1928.
17. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1929, f. 44.
18. *Ibidem*, f. 44—46.

19. „Monitorul Oficial", nr. 123 din 8 iunie 1928.
20. *Ibidem*, nr. 144 din 24 iulie 1928.
21. Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală. Secretariat, dos. V—515/1929, f. 1—3.
22. *Ibidem*, fond Principele Nicolae. Arh. personală, dos. V—3 bis/1930, f. 2—4.
23. „D.A.D." din 9 octombri 1929 (fără număr).
24. „Viitorul", XXII, nr. 6 510 din 23 octombrie 1929.
25. „Îndreptarea", XI, nr. 211 din 10 octombrie 1929.
26. O. Goga, *Jurnal politic*, în „Revista de istorie și teorie literară", nr. 4/1985, p. 167.
27. N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 373.
28. Gabriel Marinescu, Ion Modreanu, Constantin Buruiană, *Carol al II-lea, regele românilor. Cinci ani de domnie. 8 iunie 1930—8 iunie 1935*, București, 1935, p. 31—32.
29. *Cum a venit regele Carol în țară*, în „Dimineața", XXVI, nr. 8 429 din 12 iunie 1930.
30. „Adevărul", nr. 14 247 din 8 iunie 1930.
31. Zaharia Boilă, *Memorii*, în Biblioteca Academiei. Arh. istorică, fond XV, dos. 113, f. 157—165.
32. Nichifor Crainic, *De ziua Restaurației*, în „Apărarea națională", XII, nr. 24 din 9 iunie 1935.
33. Mihai Fătu și Ion Spălățelu, *Garda de Fier. Organizație teroristă de tip fascist*, ed. a II-a, București, Edit. Politică, 1980, p. 60.
34. *Hotărîrea de astăzi a Comitetului Executiv al Partidului Național-Liberal*, în „Viitorul", XXII, nr. 6 698 din 8 iune 1930.
35. *Ibidem*.
36. N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 437 ; Zaharia Borilă, *op. cit.*, *loc. cit.*, f. 147.
37. C. Argetoianu, *op. cit.*, în *Monarhia...*, p. 408.
38. „Adevărul", nr. 14 248 din 10 iunie 1930.

5.

REGELE CAROL AL II-LEA

Intruint la 8 iunie 1930, parlamentul a decis anularea legilor adoptate la 4 ianuarie 1926, astfel încît succesiunea revenea lui Carol, care a fost proclamat rege. Principele Mihai a primit titlul de Mare Voievod de Alba Iulia.

După depunerea jurămîntului, regele Carol al II-lea a rostit un discurs în care, deşi a insistat asupra ideii că nu venea cu gînduri de răzbunare şi că a şters din inimă „şi cea din urmă umbră de mîhnire", a ţinut să afirme că pribegia i-a fost silită, că n-a renunţat de bună voie la drepturile şi la obligaţiile ce-i reveneau în calitate de moştenitor al tronului, ci silit „de aceia care au încercat prin acţiunea lor nechibzuită să rupă legătura indisolubilă dintre mine şi tot ce simte româneşte". Lăsînd să se înţeleagă că regele Ferdinand fusese silit să accepte îndepărtarea fiului său de la tron, Carol a susţinut că sufletul acestuia „se bucură a-şi vedea împlinit ultimul său gînd şi cea mai fierbinte a sa dorinţă". Noul rege şi-a declarat hotărîrea de a strînge „într-un mănunchi pe toţi cei care au voinţa şi puterea de a colabora pentru propăşirea patriei" şi a adresat un apel la toţi românii, „fără deosebire de opinie politică", să se strîngă în jurul tronului [1].

Singurul partid care rămăsese ostil actului de la 8 iunie era Partidul Naţional-Liberal. La 9 iunie 1930 a avut loc şedinţa Comitetului Executiv al acestui partid, în cadrul căreia Vintilă Brătianu a ţinut să declare că renunţarea

lui Carol la prerogativele sale n-a fost un act impus, ci „s-a făcut de bună voie", protestînd împotriva faptului că Ferdinand fusese prezentat de noul rege ca „o unealtă a unui partid politic". Şeful Partidului Naţional-Liberal a acuzat pe regenţi că şi-au călcat jurămîntul şi a apreciat că evenimentul de la 8 iunie era „Actul disperat al unui guvern care crede să-şi refacă situaţia în acest mod", conchizînd că „restauraţia" reprezenta „o simplă încercare de aventură, fără durată mare"[2]. Cu acest prilej s-a hotărît excluderea lui Gh. Brătianu din partid, deoarece încălcase linia stabilită de conducerea acestuia privind ordinea constituţională.

În replică, Gh. Brătianu a constituit un alt Partid Naţional Liberal, care s-a bucurat de sprijinul regelui. Este semnificativ faptul că în cursul lunii iulie Gh. Brătianu a fost primit de Carol al II-lea de trei ori ; de asemenea, în cadrul întîlnirilor organizate de georgişti se trimiteau telegrame de omagiu către rege, la care acesa răspundea cu satisfacţie şi „îndemnuri de succes"[3].

Sub presiunea colaboratorilor săi, Vintilă Brătianu a trebuit să ceară audienţă la regele Carol al II-lea, care i-a fost acordată în ziua de 9 iulie 1930. Acest moment marca „reluarea raporturilor' normale între Partidul Naţional-Liberal şi Coroană"[4].

Curînd după urcarea sa pe tron, Carol al II-lea a făcut o adevărată „curăţenie" la palat, înlocuind cea mai mare parte a personalului din vremea regelui Ferdinand şi a Regenţei cu „oameni noi", care-i erau total devotaţi. Cea mai importantă schimbare a fost înlocuirea lui Constantin Hiott din funcţia de mareşal al palatului cu generalul Constantin Ilasievici[5]. De asemenea, a instituit funcţia de secretar particular al regelui, care a fost încredinţată lui Puiu Dumitrescu[6]. Florian Marinescu, directorul Casei Regale şi al contabilităţii, a fost numit administratorul Casei Regale[7]. Din suita acestor schimbări, una a avut consecinţe politice majore : înlocuirea generalului Eracle Nicolescu, prefectul Poliţiei Capitalei, cu colonelul Gabriel Marinescu, instalat în acest post la 11 iunie 1930[8].

Pentru a anihila din punct de vedere politic pe regina Maria, Carol al II-lea i-a interzis pur şi simplu mamei sale să mai desfăşoare o acţiune publică sau să aibă discuţii cu oameni politici ; la 16 iunie 1930 ea a trebuit să se stabilească la castelul din Balicic [9]. Carol a interzis accesul lui B. Ştirbey la Curte şi a pus o echipă specială de informatori să-l urmărească pas cu pas, pentru a-l prinde „complotînd" împotriva suveranului[10]. In aceste condiţii, B. Stirbey a hotărît să se autoexileze, venind foarte rar în ţară şi evitînd orice discuţii cu caracter politic[11].

De asemenea, Carol a decis ca fosta sa soţie să poarte titlul de „Majestate", iar nu de regină, fapt ce dovedea limpede că nu era dispus să-şi refacă familia.

Din iniţiativa guvernului Maniu (constituit la 13 iunie 1930) parlamentul a adoptat legea prin care lista civilă a regelui era fixată la 40 milioane lei anual, sumă apreciată în expunerea de motive ca fiind „foarte redusă în comparaţie atît cu listele civile ale altor suverani actuali, cît şi cu cele care le primeau regii României înainte de război". Proiectul de lege menţinea dotaţiile ce reveniseră în trecut reginei Maria, M. S. Elena şi marelui voievod Mihai, „statul român urmînd să continue a-şi îndeplini datoriile sale de recunoştinţă". Totodată, se fixa că regina Maria beneficia de 20 milioane, M. S. Elena de 7 milioane, iar Mihai de 7 milioane lei [12].

În ziua de 12 august 1930 Elena Lupescu sosea în România însoţită de ministrul M. Manoilescu. În staţia de frontieră Episcopia Bihorului se găseau Eugen Bianu (directorul Siguranţei) şi Ilie Rău (inspector de Siguranţă la Oradea). Manoilescu a cerut celor doi să nu cerceteze compartimentele 9 şi 10, căci acolo se găsea soţia sa [13].

Pînă la sfîrşitul anului Elena Lupescu a stat ascunsă la Sinaia, după care s-a mutat în vila din Aleea Vulpache din Bucureşti, care a devenit centrul intrigilor politice din România.

Odată cu venirea Elenei Lupescu în ţară, s-a constituit camarila regală, alcătuită din mari industriaşi şi bancheri (Max Auschnitt, Nicolae Malaxa, Nicolae Tabacovici, Aristide Blank), oameni politici (Mihail Manoilescu, Nae Io-

nescu), prieteni personali ai lui Carol şi ai Elenei Lupescu (Puiu Dumitrescu, Gabriel Marinescu, Felix Wieder) etc. Această grupare urmărea să-şi impună voinţa peste normele constituţionale şi peste capul partidelor politice.

Încă de la sfîrşitul anului 1930, din inspiraţia camarilei s-a declanşat o campanie împotriva partidelor politice şi pentru un guvern de „uniune naţională". Acest obiectiv a fost atins în aprilie 1931, cînd s-a constituit guvernul Iorga. Odată cu decretul de numire, Carol i-a dat preşedintelui Consiliului de Miniştri şi lista cabinetului. Era pentru prima dată cînd un rege al României îşi permitea acest gest. N. Iorga nu i-a dat nici o atenţie, scriind, ceva mai tîrziu, că lista „aceea" sau oricare alta, îmi era indiferentă", deoarece „Nu era vorba, ca într-un guvern al meu, cu oamenii mei, care să mă cunoască, să mă stimeze şi să mă iubească, de a avea o iniţiativă în toate ministerele, ci numai de a încerca sfaturi prieteneşti, pe care le primeşte cine vrea" [14]. În fond, guvernul Iorga constituia „replica pe care regele o dădea partidelor politice care nu au înţeles să răspundă la apelurile ce li s-au adresat şi era în acelaşi timp o lecţie pentru ele, arătîndu-le că ţara se poate conduce la nevoie şi cu un guvern în afara partidelor" [15].

Pe lîngă atît de complicatele probleme economice şi sociale, guvernul a trebuit să se implice şi în unele chestiuni ale familiei domnitoare, iar pentru rezolvarea acestora să se consume importante fonduri materiale ale statului român. Astfel, la 26 iulie 1931, cu ocazia căsătoriei principesei Ileana cu Anton de Habsburg, guvernul a trebuit să doneze miresei — la cererea expresă a regelui — un colan de briliante în valoare de 2 800 000 lei [16]. Carol al II-lea a folosit prilejul pentru a scăpa de sora sa şi a da o nouă lovitură reginei Maria, pentru care Ileana era copilul favorit [17]. Sub motiv că prezenţa unui Habsburg pe teritoriul României ar fi putut da naştere la nemulţumiri, mai ales în Transilvania, Carol a acceptat căsătoria numai cu condiţia ca tînăra pereche să se stabilească în străinătate, putînd veni în ţară cel mult o lună pe an, şi atunci cu aprobarea sa [18].

Noi probleme s-au ivit în legătură cu principele Nicolae, care s-a căsătorit cu Ioana Dolete Săveanu. Dar, în decembrie 1931, Tribunalul de Ilfov a anulat această căsătorie. De asemenea, Carol al II-lea, de comun acord cu guvernul, a decis ca principele Nicolae să se stabilească în străinătate, primind în schimb o sumă inițială de 500 000 de lei, iar apoi cîte 50 000 de franci pe lună. Dar în aprilie 1932 Nicolae s-a întors pe neașteptate în țară. După violente discuții între Carol al II-lea și Nicolae, s-a ajuns la un nou aranjament, și anume ca principele Nicolae să plece în străinătate pentru „a-și căuta sănătatea", timp de un an, fără a avea vreo calitate oficială și nepuțîndu-se prezenta drept căsătorit cu Dolete, primind, în continuare, sumele de bani stabilite [19].

La 17 februarie 1932 s-a ajuns la un acord între Carol al II-lea și Elena, potrivit căruia aceasta se obliga să nu stea mai mult de patru luni în România, ea putînd lua pe Mihai încă două luni pe an cu ea în străinătate. Acordul prevedea asigurarea unui trai corespunzător situației de mamă a principelui moștenitor, regele trebuind să-i verse anual o rentă de 7 200 000 de lei (din lista civilă achitată de statul român). Elena se angaja să înceteze orice acțiune de defăimare a regelui, atît prin organele de presă din străinătate, cît și în sînul familiilor domnitoare înrudite sau împrietenite cu dînsa; ea se angaja să-și stabilească domiciliul în Florența, unde urma să-și cumpere o casă; pentru cumpărarea acelei case și pentru spesele de instalare, regele se obliga să verse, odată pentru totdeauna, suma de 30 000 000 lei; pricipesa ceda regelui vila ei de la Mamaia și ferma de la Crevedia. Carol i-a cerut ministrului C. Argetoianu „să găsească o soluție", adică să plătească statul angajamentele financiare asumate de suveran. În consecință, au fost luate 27 de milioane lei de la fondul timbrului de aviație, cu care guvernul a cumpărat vila de la Mamaia și 3 milioane lei din fondul de încurajare a agriculturii pentru ferma de la Crevedia; pînă la urmă, ferma a fost vîndută generalului Condeescu, astfel că guvernul a suportat „numai" 28 din cele 30 milioane lei [20].

Aceste cheltuieli se făceau în timp ce erau aplicate noi taxe pe pîine, pe acte juridice, pe produsele petroliere;

în decembrie 1931 a fost introdusă curba „de sacrificiu", prin care se fixa un impozit suplimentar de 15% asupra salariilor. Nivelul de trai al maselor cobora vertiginos. În rezoluția votată de congresul Federației Corpului Didactic din 29 mai 1932 se arăta : „Cei 40 000 de învățători sînt muritori de foame. Din bugetul prădat și sărăcit nu s-a găsit nici un ban pentru aceia care sînt creatorii de conștiință românească. De șase luni învățătorii nu au mai primit salarii" [21].

Întărirea rolului camarilei în viața economică și politică a țării a generat numeroase reacții. O campanie înverșunată a desfășurat Al. Averescu, președintele Partidului Poporului. O deosebită impresie a creat articolul *Madame du Barry*, publicat în „Îndreptarea" din 26 mai 1932, în care mareșalul Averescu făcea o evidentă analogie cu „țiitoarea" regelui Ludovic al XV-lea și Elena Lupescu. O devărată senzație a produs în opinia publică articolul *Minciuna stă cu regele la masă*, publicat la 2 noiembrie 1931 de Stelian Popescu în „Universul", cel mai răspîndit ziar din România. Autorul afirma că cele descrise de Vlahuță nu au dispărut, „ba din contra continuă cu și mai mare intensitate", drept care cerea „să înlăturăm minciuna care a fost instalată la masa regelui" [22]

Guvernul Iorga n-a putut face față grelelor problem cu care se confrunta țara, mai ales financiare, demisionînd la 31 mai 1932, act ce marca eșuarea guvernării „peste partide". În fața acestei situații, regele a trebuit să revină la guvernarea întemeiată pe partidele politice.

La 1 noiembrie 1932 s-a ajuns la o convenție între guvernul român prezidat de Iuliu Maniu și Elena, fosta soție a lui Carol al II-lea, care completa acordul din 17 februarie 1932 și punea capăt diferendelor existente sau viitoare între suveran și fosta lui soție. Documentul preciza că Elena va putea sta în România, dar orice sosire și orice plecare trebuia adusă în timp util la cunoștința guvernului și nu putea avea loc decît cu agrementul prealabil al regelui și cu consimțămîntul guvernului român. În tim-

pul șederii ei în România, Elena primea vizita lui Mihai „pe cît de des posibil, ținînd seama de împrejurări și considerațiile de studii". Dacă Elena nu va fi stat în țară 6 luni pe an, ea avea dreptul de a primi vizita lui Mihai timp de două luni în Elveția ; dacă Elena dorea ca vizita lui Mihai să aibă loc pe teritoriul unei țări străine, alta decît Elveția, ea trebuia să obțină în prealabil agrementul regelui și consimțămîntul guvernului român pentru alegerea acelei țări. Lista civilă anuală a Elenei era de 7 000 000 lei, plătibilă direct de Ministerul de Finanțe și liberă de orice sarcină. Elena a primit la semnarea convenției 8 milioane lei, reprezentînd restul din prețul de vînzare al palatului din Mamaia, astfel încît întregul preț i-a fost achitat ; documentul preciza că Elena nu contribuia la întreținerea palatului de pe Șoseaua Kiseleff decît proporțional cu durata șederii sale în România.

Așadar, față de convenția din 17 februarie 1932, Elena obținea unele avantaje : putea sta oricît în România, nu numai 4 luni, cum se prevăzuse în prima convenție, putea avea alături de ea pe Mihai un termen mai lung (nu doar cel mult 6 luni pe an), obținea plata listei civile direct de guvern, fără a mai depinde material de Carol al II-lea. Totodată, cu prilejul semnării convenției, ea a trebuit să se angajeze că se va abține de la orice declarație de presă sau manifestare publică referitoare, direct sau indirect, la statul român și la membrii dinastiei și familiei regale române. În ședința din 4 noiembrie 1932, Consiliul de Miniștri a aprobat acordul încheiat între guvernul român și Elena. La rîndul său, Carol al II-lea a declarat în scris că primește convenția semnată de Elena și președintele Consiliului de Miniștri [23].

Conflictele sociale din anii crizei economice au culminat cu greva muncitorilor de atelierele C.F.R. „Grivița" din București. La 16 februarie 1933 guvernul prezidat de Al. Vaida-Voievod a recurs la forța armelor, înregistrîndu-se — potrivit comunicatului oficial — „3 morți, 16 răniți grav și mulți alți răniți" [24]. Regele a avut partea lui de contribuție la acest act represiv : în calitate de comandant suprem al armatei a avizat utilizarea acesteia împo-

triva muncitorilor; conducerea operațiunilor militare a fost încredințată lui Gabriel Marinescu, prefectul poliției Capitalei, membru de bază al camarilei; somația adresată muncitorilor de locotenent-colonelul Romulus Hotineanu în dimineața zilei de 16 februarie s-a făcut în numele regelui Carol al II-lea. Într-un interviu acordat ziarului francez „Le Journal" la 21 februarie 1933, regele, după ce recunoștea că a trecut „printr-o încercare", declara pe un ton categoric că „ordinea va fi păzită cu orice preț".

În noiembrie 1933 regele a încredințat mandatul formării noului guvern lui I. G. Duca, președintele Partidului Național-Liberal (Vintilă Brătianu încetase din viață în decembrie 1930). In discursul rostit la 14 noiembrie, cu prilejul depunerii jurămîntului, I. G. Duca și-a exprimat „mulțumirile recunoscătoare" pentru încrederea acordată, asigurîndu-l pe suveran de „întregul devotament" al guvernului. La rîndul său, Carol al II-lea și-a exprimat hotărîrea de a lucra „în cea mai strînsă colaborare" cu guvernul[25]. Astfel, la trei ani și jumătate după discursul privind actul „restaurației" și cinci ani de la circulara prin care se cereau măsuri drastice împotriva lui Carol, mergîndu-se pînă la lichidarea fizică a acestuia, I. G. Duca devenea primul sfetnic al regelui Carol al II-lea.

Deoarece legionarii trecuseră pe scară mare la acte de violență, atacînd mai ales autoritățile de stat, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933 s-a decis dizolvarea Gărzii de Fier[26]. Replica nu s-a lăsat așteptată. În ziua de 29 decembrie 1933 I. G. Duca a fost asasinat pe peronul gării din Sinaia. Dispariția lui I. G. Duca a ușurat manevrele suveranului, care s-a văzut dintr-o dată scăpat de un om politic incomod, adept convins al regimului parlamentar-constituțional întemeiat pe partide politice și, prin urmare, adversar al planurilor autoritare și dictatoriale.

În acea atmosferă de panică au fost arestați numeroși legionari și susținători ai Gărzii de Fier, printre care și Nae Ionescu. De asemenea, Nicolae Titulescu a condiționat rămînerea sa în fruntea Ministerului de Externe de înlă-

turarea lui Puiu Dumitrescu, aflat în relații amicale cu căpeteniile legionare[27]. Eliminarea lui Nae Ionescu și a lui Puiu Dumitrescu din rîndul camarilei regale a întărit rolul Elenei Lupescu în cadrul acestei grupări oculte.

Procesul asasinilor lui I. G. Duca s-a încheiat la 5 aprilie 1934 prin achitarea principalelor căpetenii legionare. Un fruntaș legionar declara : „Noi, gardiștii, sîntem profund recunoscători regelui că a supravegheat ca cercetările justiției militare să se facă în cea mai strictă legalitate. Am ieșit din închisoare cu două sentimente întărite : adînc devotament pentru rege și încrederea deplină în armată. Am vrea ca Mejestătea Sa să știe că tineretul din întreaga țară, care ascultă de lozinca Gărzii, îi stă necondiționat la dispoziție. Mai mult încă, noi toți sîntem de părere să punem forța națională a tineretului la dispoziția suveranului, care s-o utilizeze cum va crede de cuviință“ [28]. Carol al II-lea a urmărit să folosească Garda de Fier împotriva adversarilor săi politici, care nu erau puțini.

Între aceștia s-a aflat și lt. col. Victor Precup, unul dintre susținătorii lui Carol în vremea „exilului“. Acest ofițer avusese un rol important în achitarea lui M. Manoilescu în noiembrie 1927, fapt ce a contribuit la dezvoltarea curentului „carlist“ și a participat efectiv la venirea lui Carol în țară la 6 iunie 1930. Profund afectat de modul în care regele înțelegea să domnească, de influența pe care o exercita asupra sa camarila, Victor Precup — împreună cu alți ofițeri — a pus la cale un complot ce viza lichidarea fizică a lui Carol al II-lea și a Elenei Lupescu în noaptea de 8 aprilie 1934. Dar cu puțin timp înainte de producerea atentatului, complotul a fost descoperit[29]. În urma unei instrucții sumare, la 21 aprilie 1934, Tribunalul militar a decis condamnarea lui Victor Precup și a altor 12 ofițeri la cîte 10 ani temniță grea, sub acuzația de atentat la viața regelui și încercare de răsturnare a guvernului legal al țării.

La rîndul său, generalul Ion Antonescu, locțiitorul șefului Marelui Stat Major, a întocmit un plan de înzestrare a armatei române în decembrie 1934. Ministrul de război, generalul Paul Angelescu — apropiat al Elenei

Lupescu — a refuzat să-l aprobe, fapt ce l-a determinat pe Antonescu să-şi acuze superiorul de incapacitate şi afacerism. Intervenind, Carol al II-lea a hotărît destituirea lui I. Antonescu şi numirea generalului N. Samsonovici în fruntea Marelui Stat Major. Totodată, guvernul a decis să interzică orice discuţie pe această temă şi a confiscat ziarele „Epoca“ şi „Universul“, care publicaseră articole elogioase la adresa lui I. Antonescu şi criticau actul înlocuirii sale [30]. „Cazul Antonescu“ a format obiectul unor aprinse dezbateri în Adunarea Deputaţilor, în cursul cărora s-au exprimat critici vehemente împotriva amestecului camarilei în treburile politice, inclusiv în ceea ce priveşte apărarea ţării [31].

Cunoscutul medic chirurg Dimitrie Gerota a tipărit şi multiplicat la locuinţa sa publicaţia „Crezul nostru“, pe care o distribuia prin poştă unui mare număr de intelectuali din întreaga ţară. În articolul *Monarhia cu camarilă sau Republică?* publicat la 18 noiembrie 1935, dr. Dimitrie Gerota scria: „Ne-am fi aşteptat ca cel puţin după suirea pe tron şi după ce a jurat pe Constituţie, regele Carol II să aibă o atitudine de demnitate şi conformă acelui jurămînt. Dar realitatea a fost alta: regele Carol II a dovedit şi de această dată că nici vîrsta, nici rolul de rege nu l-au schimbat; el a rămas acelaşi om, cum a fost prinţul Carol; legile ţării pentru el n-au valoare; interesele ţării sînt subordonate intereselor şi ambiţiilor sale personale; morala şi etica sînt fleacuri bune pentru alţii, jurămînt, cuvînt de onoare, adevăr, ruşine... preţuiesc pentru regele Carol tot atît cît istoria documentată ne spune că preţuiau pentru prinţul Carol al României. El nu numai că nu s-a gîndit să strîngă şi să consolideze partidele politice, pentru a le utiliza în folosul ţării, ci, din contră, el este autorul destrămării şi fragmentării acestor partide în 16 grupuleţe, pentru ca acum, în deriziune, să apeleze la unirea lor“. După asemenea aprecieri, dr. D. Gerota desprindea o concluzie fundamentală: „Cel mai just răspuns pe care poporul român trebuie să-l dea ar fi *proclamarea Republicii*... Republica într-un stat democrat este starea superioară a dezvoltării politice, este negaţiunea monarhismului şi a absolutismului“ [32]

Acuzat de les majestate, dr. D. Gerota a fost arestat şi depus la închisoarea Malmeson ; în semn de protest, studenţii de la Facultatea de Medicină au declarat grevă şi au făcut cunoscut, prin manifeste lipite pe zidurile mai multor clădiri din Bucureşti, că dacă profesorul lor, „arestat pentru a fi spus adevărul", nu va fi eliberat, ei vor întinde greva la toate facultăţile de medicină din ţară. Pentru a nu incita şi mai mult spiritele, guvernul a decis punerea doctorului Gerota în libertate. Dar profesorul şi-a continuat activitatea împotriva camarilei şi a lui Carol al II-lea, astfel că la sfîrşitul anului 1936 a fost arestat din nou şi depus la Jilava. Procesul însă a fost amînat succesiv, deoarece autorităţile şi regele însuşi nu doreau să dea prea mare extindere acestui caz, astfel că dr. Dimitrie Gerota a fost eliberat din închisoare [23].

O intensă campanie împotriva tendinţelor dictatoriale ale regelui şi a camarilei a desfăşurat Iuliu Maniu. Într-un discurs din 26 iunie 1936 el afirma că Elena Lupescu „a adunat în jurul său o ceată de aventurieri, care au acaparat conducerea ţării şi şoptesc la urechile regelui visuri dictatoriale" [34]. De asemenea, Al. Averescu, Gr. Filipescu şi Gh. Brătianu au ţinut numeroase discursuri — inclusiv în parlament — şi au publicat un mare număr de articole în presă, cerînd respectarea spiritului şi literei Constituţiei din 1923.

La rîndul său, Carol al II-lea şi camarila sa au desfăşurat o luptă energică împotriva adversarilor politici. În acest scop, atît regele, cît şi Elena Lupescu şi-au creat cîte o reţea proprie de informatori (paralelă cu cea oficială, a statului), care avea misiunea de a-i supraveghea pe Iuliu Maniu, Al. Averescu, Grigore Filipescu şi alţi oameni politici. Directorul general al Poştei, Telegrafului şi Telefonului a creat un serviciu special de interceptare a convorbirilor telefonice, trimiţînd periodic rapoarte informative Elenei Lupescu [35].

Departe de a fi un factor de echilibru între partidele politice, aşa cum cereau normele constituţionale, Carol al II-lea a urmărit cu perseverenţă măcinarea acestora. În

iunie 1930 a contribuit la „spargerea" Partidului Național-Liberal prin crearea unui alt partid Național-Liberal condus de Gh. Brătianu ; dar acesta n-a acceptat să devină un instrument în mîinile camarilei și s-a distanțat treptat de Carol al II-lea, pronunțîndu-se pentru respectarea Constituției din 1923. Totuși, regele a reușit să atragă din acest partid unele personalități, în frunte cu Constantin C. Giurescu. În februarie 1935, un informator scria lui Carol al II-lea : „țin să aduc la cunoștință Majestății Voastre că poate conta pe loialitatea integrală a lui Giurescu și a grupului său. Între Brătianu și Giurescu prăpastia se sapă tot mai mult. Giurescu a intervenit recent pe lîngă Brătianu, cerîndu-i răspicat să atenueze atacurile la adresa Coroanei și amenințînd cu plecarea" [36].

În 1932 Carol al II-lea a contribuit la scindarea Partidului Poporului prin desprinderea grupării condusă de O. Goga, care a creat Partidul Național-Agrar. În 1935 acest partid a fuzionat cu Liga Apărării Național-Creștine luînd astfel ființă Partidul Național-Creștin, care se pronunța pentru restrîngerea drepturilor și libertăților democratice și creșterea rolului monarhiei în viața de stat [37].

De o atenție specială s-a bucurat, din partea regelui, Partidul Național-Țărănesc, care a suferit și el importante sciziuni : în 1932, prin plecarea grupării lui Grigore Iunian, care a creat Partidul Radical-Țărănesc, și în 1935, cînd Al. Vaida-Voevod a întemeiat o organizație proprie, Frontul Românesc. De asemenea, Carol al II-lea a reușit să atragă gruparea „centristă" din Partidul Național-Țărănesc în frunte cu Armand Călinescu.

Chemarea la guvern al lui Gh. Tătărescu, în ianuarie 1934, a generat ample frămîntări în Partidul Național-Liberal, mai ales între gruparea „tinerilor", care avea un rol preponderent în guvern, și cea a „bătrînilor" (în frunte cu Constantin I. C. Brătianu), care deținea conducerea partidului. Gh. Tătărescu s-a depărtat tot mai mult de programul partidului, desfășurîndu-și activitatea potrivit sugestiilor lui Carol al II-lea. Acest fapt l-a determinat pe C. I. C. Brătianu să înainteze regelui, la 5 decembrie 1935, un memoriu intiulat sugestiv : *De ce nu pot avea*

încredere în d-l Tătărescu, în care se arăta că guvernul promova o politică opusă doctrinei şi programului Partidului Naţional-Liberal. Şeful partidului afirma, între altele, că el nu era de acord cu permanentizarea stării de asediu şi a cenzurii, cu intenţia guvernului de a modifica Constituţia în sensul lărgirii prerogativelor regale. Carol însă nu numai că n-a cerut guvernului să revină pe linia programatică a Partidului Naţional-Liberal, ci din contra, a acţionat pentru înlocuirea lui C. I. C. Brătianu prin Gh. Tătărescu la preşedinţia acestui partid [38], fără a reuşi însă

După ce ani în şir s-au bucurat de sprijinul politic, moral şi material al lui Carol al II-lea, în 1935—1936 legionarii îşi manifestau tot mai deschis hotărîrea de a ieşi de sub tutela regelui. Acest fapt a ieşit pregnant în evidenţă cu prilejul Congresului studenţilor legionari desfăşurat la Tg. Mureş în zilele de 2-5 aprilie 1936. Modul cum a fost conceput Congresul — ca o manifestaţie de forţă a legionarilor, desfăşurarea acestuia — cu critici vehemente nu numai la adresa partidelor, dar şi a „forţelor oculte care întunecă Coroana regală“ [39], adoptarea deschisă a metodei suprimării fizice a adversarilor — între aceştia Elena Lupescu şi Gabriel Marinescu, membri de bază ai camarilei; violenţele de dinainte şi mai ales după congres; reacţia opiniei publice, inclusiv a aproape unanimităţii oamenilor politici, au contribuit la deteriorarea relaţiilor dintre Carol al II-lea şi Cornelu Zelea Codreanu, ajungîndu-se la o ruptură definitivă în februarie 1937 [40].

În acest context, principele Nicolae, revoltat de faptul că regele refuza să recunoască legalitatea căsătoriei contractate în 1931 cu Ioana Dolete, a decis să recurgă la un „şantaj politic“ intrînd în legătură cu Garda de Fier şi oferindu-i sprijin material [41]. Aflînd, regele a sugerat lui Gh. Tătărescu să ceară prinţului Nicolae să plece într-o călătorie în străinătate, dar acesta a refuzat categoric. Pentru a forţa o hotărîre, Carol al II-lea a decis convocarea Consiliului de Coroană în seara zilei de 9 aprilie 1937, care a hotărît eliminarea principelui Nicolae din rîndul membrilor familiei regale [42]. El era obligat să se sta-

bilească în străinătate, primind din partea guvernului României cîte 500 000 de lei pe lună, începînd cu 1 aprilie 1937 [43]. Profund afectată de această hotărîre *, regina Maria scria în jurnalul său : „Amîndoi fiii mei, în acest ceas tîrziu, după ce m-au abandonat atît de crud, sînt acum și mai înverșunați, iar eu sînt sfîșiată între ei“ [44]

La expirarea celor patru ani de guvernare liberală, în noiembrie 1937, deși C. I. C. Brătianu se pronunțase pentru retragerea Partidului Național-Liberal în opoziție, Gh. Tătărescu a acceptat, la cererea regelui, să formeze un nou guvern. Mai mult, el a încheiat cartel electoral cu Partidul German și cu Frontul Românesc, organizații de dreapta, prodictatoriale, punînd într-o situație delicată Partidul Național-Liberal.

Pe de altă parte, la 25 noiembrie 1937, Iuliu Maniu, Corneliu Zelea Codreanu și Gh. Brătianu au încheiat un pact de neagresiune, urmărind să „asigure corectitudinea alegerilor, să înconjoare actele și limbajul de violență și denigrare“, fapt ce „nu împiedică afirmarea ideologiei proprii și discuția de bună credință“ [45].

Desfășurate într-o atmosferă de mare confuzie politică, alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937 n-au dat cîștig de cauză nici unui partid. În aceste condiții, Carol al II-lea a încredințat mandatul de formare a noului guvern lui O. Goga, președinte al Partidului Național-Creștin, care obținuse în alegeri abia 9,15% din voturi [46] Ministerul de Interne a fost încredințat lui Armand Călinescu care a părăsit Partidul Național-Țărănesc, punîndu-se deschis în slujba lui Carol al II-lea.

Începutul anului 1938 s-a caracterizat printr-o puternică ascensiune a Gărzii de Fier, care ataca cu încrîncenare regimul democratic, recurge la numeroase acte de violență, se pronunța deschis pentru schimbarea orientă-

* Desigur, regina Maria avea motive să fie tristă în legătură cu situația copiilor ei : Carol, căsătorit în 1921, era divorțat din 1928 și trăia cu Elena Lupescu ; Elisabeta, căsătorită în 1921, divorțase în 1934 ; Marioara, măritată în 1922, a rămas văduvă în 1934 ; Nicolae se căsătorise cu o femeie oarecare și era exclus din rîndul familiei regale ; Ileana, căsătorită cu Otto de Habsburg nu avea dreptul să locuiască în România.

rii politcii externe a României, alăturînd-o Axei Roma-Berlin. Aflat la guvern, O. Goga dorea să cîştige cu orice preţ alegerile parlamentare din martie 1938 ; în acest scop el a negociat şi a ajuns la un acord secret cu Corneliu Z. Codreanu, potrivit căruia legionarii urmau să sprijine în alegeri listele Partidului Naţional-Creştin [47].

Forţele democratice erau derutate şi dezbinate, fapt ce a permis lui Carol al II-lea să acţioneze decisiv pentru atingerea obiectivului său politic.

Prin lovitura de stat din 10 februarie 1938 regele l-a demis pe O. Goga şi a constituit un nou guvern, sub preşedenţia patriarhului Miron Cristea. În ziua de 11 februarie a fost decretată starea de asediu pe întreg cuprinsul ţării, menţinerea ordinei publice şi siguranţei statului trecînd în mîinile autorităţilor militare ; au fost numiţi noi prefecţi de judeţe din rîndul ofiţerilor cu grad de locotenent-colonel sau colonel [48].

Constituţia din 1923 a fost suspendată, fiind elaborată o nouă lege fundamentală care a fost promulgată la 27 martie 1938. Potrivit noii Constituţii, regele era declarat „capul statului" (art. 30) şi în această calitate era organul prin care naţiunea, titulara suveranităţii, îşi manifesta toate puterile. Regele exercita puterea legislativă prin Reprezentanţa Naţională, puterea executivă prin guvern, iar hotărîrile judecătoreşti se executau în numele său. Guvernul era numit de suveran şi răspundea numai în faţa sa. Miniştrii, nemaiavînd o bază parlamentară, depindeau direct de suveran. Acesta putea refuza fără motive sancţiunea legilor adoptate de parlament (art. 31) ; în timpul cît Adunările legiuitoare erau dizolvate şi în intervalul dintre sesiuni regele putea să facă decrete cu putere de lege ; semnarea tratatelor politice şi militare cu statele străine nu mai avea nevoie de acordul parlamentului. Erau totodată menţinute drepturile pe care suveranul le avusese prin Constituţia anterioară. Deşi beneficia de drepturi atît de largi, Carol al II-lea a menţinut principiul potrivit căruia „Persoana regelui este inviolabilă. Miniştrii săi sînt răspunzători. Actele de stat ale regelui vor fi contrasemnate de un ministru care, prin aceasta însăşi, devine răs-

punzător de ele“ (art. 44). Constituţia a dat o lovitură votului universal, urcînd limita de vîrstă pentru dreptul de vot de la 21 la 30 de ani ; aveau drept de vot numai ştiutorii de carte ; regele numea jumătate dintre membrii Senatului. Deputaţii şi senatorii erau obligaţi să depună jurămînt de credinţă faţă de Carol al II-lea (art. 48) ; ei aveau dreptul de a adresa întrebări şi interpelări miniştrilor, dar nu le puteau da vot de blam.

Regimul instaurat la 10 februarie, instituţionalizat prin Constituţia din 27 februarie 1938, marca o modificare a formei de guvernămînt din România. Monarhia îşi asigura o poziţie dominantă, precumpănitoare în sistemul politic al ţării, parlamentul, guvernul şi chiar puterea judecătorească fiind subordonate regelui Carol al II-lea.

La 30 martie 1938, s-a instituit Consliul de Coroană — ca organ permanent consultativ, cu membri numiţi de rege.

În aceeaşi zi a fost publicat decretul-lege pentru dizolvarea partidelor politice, care stabilea că acestea îşi vor putea relua activitatea „în condiţiile şi cu formele prevăzute într-o lege specială ce se va întocmi în acest scop“ [49] Prin decretul din 30 martie se desfiinţează un element fundamental al regimului democratic, al oricărei societăţi moderne.

Dintre acţiunile iniţiate se remarcă reforma administrativă din 14 august 1938, pe baza căreia se înfiinţa o nouă unitate : ţinutul. Au fost create 10 ţinuturi, în fruntea cărora se aflau rezidenţi regali numiţi de rege. Primarii şi prefecţii nu mai erau aleşi, ci numiţi pe scară ierarhică. La 12 octombrie s-au înfiinţat breslele, care înlocuiau sindicatele ; ele erau concepute ca organizaţii profesionale cu caracter guvernamental.

Prin decretul-lege din 15 decembrie 1938 toţi băieţii între 7-18 ani şi toate fetele între 7-21 de ani făceau parte din Straja Ţării, al cărei comandant suprem era regele [50]

În ziua de 16 decembrie 1938 a apărut decretul-lege privind înfiinţarea Frontului Renaşterii Naţionale [51], al cărui scop declarat era „mobilizarea conştiinţei naţionale în vederea întreprinderii unei acţiuni solidare şi unitare româneşti de apărare şi propăşire a patriei şi de consoli-

dare a statului". Urmărind să dezintegreze vechile partide prin atragerea unor cadre în posturi de conducere, se preciza că Frontul Renașterii Naționale era „unica organizație politică în stat, orice altă activitate politică decît aceea a Frontului Renașterii Naționale fiind socotită clandestină", contravenienții fiind pedepsiți cu degradarea civică între 2-5 ani. Numai Frontul avea dreptul de a fixa și depune candidaturi în alegeri. Era pentru prima dată în istoria României cînd se legifera sistemul partidului unic, făcîndu-se un pas decisiv spre totalitarism

În zilele de 1-2 iunie 1939 au avut loc alegeri parlamentare. În listele electorale au fost înscriși 2 025 123 cetățeni(față de 4 649 163 în 1937), care aveau de ales 258 deputați din 462 candidați ; o treime din totalul candidaților erau foști parlamentari, iar două treimi candidau pentru prima dată [52]. Așa cum era de așteptat, alegerile s-au soldat cu victoria Frontului Renașterii Naționale, singura organizație care a depus liste electorale.

Presa și radioul — principalele mijloace de informare în masă — au fost puse în slujba lui Carol al II-lea și a regimului său. Împlinirea, în 1939, a 100 de ani de la nașterea lui Carol I a prilejuit publicarea cuvîntărilor acestuia (sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu), a unor volume de amintiri și omagiale, precum și ridicarea statuii sale ecvestre (operă a marelui sculptor iugoslav Ivan Mestrovici) în fața palatului regal din București. În martie 1939 a fost dezvelită statuia regelui Ferdinand în Chișinău, realizată de Oscar Han. Deși relațiile dintre Carol al II-lea și regina Maria au fost adesea încordate, cu prilejul morții acesteia (iulie 1938) au fost organizate funeralii naționale *.

---

* A fost înmormîntată în biserica mănăstirii Curtea de Argeș, alături de Carol I, Elisabeta și Ferdinand. Pe baza unei dispoziții testamentare, inima i-a fost scoasă, pusă într-o mică raclă de aur, împodobită cu stemele provinciilor României Mari, și depusă la capela ortodoxă din grădina casei ei de la Balcic. Referindu-se la ultimii ani de viață ai reginei Maria, H. Prost scria : „Alungată din Regență, îndepărtată de Carol al II-lea, ea s-a văzut redusă la o viață inutilă între grădinile sale de la Balcic și Bran, colecțiile sale de porțelanuri de Copenhaga și de cădelnițe" (Henri Prost, *Destin de la Roumanie. 1918—1954*, Paris, Editions Berger-Levrault, 1954, p. 118).

Regele a folosit calitatea pe care o avea pentru a-şi spori veniturile, care şi aşa erau considerabile. Un singur exemplu poate fi semnificativ : În octombrie 1938 Carol al II-lea a împlinit 45 de ani. Cu acel prilej i s-au oferit numeroase daruri, care mai de care mai substanţiale. Guvernatorul Băncii Naţionale, Alexandru Otulescu, a obţinut aprobarea Consiliului de conducere al acestei instituţii pentru a oferi lui Carol o hartă a României gravată pe o placă de aur ; placa avea 16 kg. Regele a apreciat execuţia hărţii, dar a întrebat : „Unde sînt munţii ? Lipsesc munţii". În consecinţă, Banca Naţională a mai scos 20 de kg. aur, realizînd harta în relief. „De astă dată capul încoronat a fost pe deplin mulţumit. I-a plăcut harta" [53]

Regimul lui Carol al II-lea s-a caracterizat printr-o mare instabilitate şi incoerenţă. În intervalul 10 februarie 1938 — 6 septembrie 1940 s-au perindat la cîrma ţării 9 guverne. „Larga adeziune populară" cu care regele se mîndrea era o iluzie în condiţiile în care propaganda ostilă regimului era interzisă, iar presa partidelor politice suprimată.

Deşi a înghiţit fonduri enorme, Straja Ţării avea un caracter formal, neavînd o reală aderenţă în masa participanţilor.

Consiliul de Coroană n-a putut asigura regimului influenţa şi prestigiul urmărite de Carol al II-lea. În momentele critice din vara anului 1940, regele s-a văzut nevoit să invite la şedinţele Consiliului de Coroană oameni politici care-i erau adversari declaraţi şi să asculte din partea lor rechizitorii dintre cele mai dure. Astfel, un organism oficial conceput ca un sprijin al regimului s-a transformat într-un cadru de manifestare a unor persoane ostile regelui.

Frontul Renaşterii Naţionale (F.R.N.) n-a putut căpăta consistenţa dorită de rege. Cei peste 3,5 milioane de membri pe care-i avea încă din ianuarie 1939 [54] nu se simţeau legaţi între ei, fiind, cei mai mulţi, înscrişi din oficiu (membrii breslelor, funcţionarii de stat ş.a.), iar alţii — doritori să ocupe posturi — din oportunism politic. Frontul

nu avea un program şi o ideologie clare. În afară de cîteva lozinci de proslăvire a suveranului şi de justificări, adesea naive, a regimului instaurat la 10 februarie 1938, F.R.N. nu a putut îmbogăţi peisajul politic al ţării cu aproape nimic. El era o anexă, care se manifesta la zile festive şi parăzi, cînd o masă de uniforme (albastre sau albe) inunda instituţiile publice şi pieţele. Vechile asperităţi între grupările politice care-l sprijineau pe Carol al II-lea nu numai că nu s-au tocit, dar chiar s-au amplificat, fiecare voind să tragă foloase cît mai consistente de pe urma noului regim. De altfel, la 22 iunie 1940, Carol al II-lea a hotărît transformarea Frontului Renaşterii Naţionale în Partidul Naţiunii[55], declarat „partid unic şi totalitar", aflat sub conducerea supremă a regelui. Astfel, regimul de la 10 februarie 1938 a degenerat în totalitarism, regele Carol al II-lea devenind primul dictator din istoria României.

Parlamentul căruia Carol afirma că i-a dat un conţinut nou, cu adevărat reprezentativ, s-a dovedit şi el o instituţie incomodă pentru regim. Conform decretului din 3 iunie 1939, deputaţii şi senatorii au fost obligaţi să depună jurămînt de credinţă faţă de rege şi să poarte uniforma F.R.N. Între cei care au refuzat s-au aflat şi personalităţi de marcă, precum Iuliu Maniu, C. I.C. Brătianu, dr. N. Lupu, I. Mihalache (senatori de drept). În timp ce mulţi deputaţi au găsit de datoria lor să laude pe rege, care a „salvat" ţara, alţii au adoptat o atitudine critică faţă de regim. Tradiţia parlamentară de şapte decenii crease o mentalitate democratică, şi anume aceea de a controla activitatea guvernamentală şi a se implica în toate problemele interesînd statul român. Acest fapt l-a determinat pe Carol al II-lea să reducă durata sesiunilor, astfel încît parlamentul ales în iunie 1939 a funcţionat numai două luni, la 5 iulie 1940 fiind închis de rege.

Breslele au cunoscut şi ele o evoluţie spectaculoasă, multe dintre ele desfăşurînd o activitate neconvenabilă regimului, care a procedat la dizolvarea lor.

Desfiinţate la 30 martie 1938, partidele politice şi-au continuat activitatea, în limite mai restrînse. Gh. Tătărescu a fost declarat, la 5 aprilie 1938, exclus din Partidul

Național-Liberal[56], funcția de secretar general al acestui partid fiind încredințată, încă de la 17 februarie 1938, lui Constantin (Bebe) Brătianu[57]. La rîndul său, Iuliu Maniu a anunțat înlăturarea din Partidul Național-Țărănesc a lui Mihai Ralea, Petre Andrei și altor fruntași național-țărăniști în momentul în care aceștia au acceptat demnități din partea lui Carol al II-lea[58].

*

Apreciind că ceasul biruinței legionare „încă nu a sunat", la 21 februarie 1938, Corneliu Zelea Codreanu a dat o circulară prin care hotăra încetarea activității partidului „Totul pentru Țară" și a mișcării legionare[59]. Stratagema n-a reușit, astfel că în urma unei scrisori adresată la 26 martie 1938 lui Nicolae Iorga (prin care acesta era acuzat de „necinste sufletească"), Corneliu Z. Codreanu a fost trimis în judecată și condamnat la 6 luni închisoare pentru ultragiu adus unui ministru în funcțiune[60]. În timp ce se desfășura procesul, au fost efectuate descinderi la locuințele unor cadre legionare, iar în noaptea de 18/19 aprilie au fost arestați și internați în lagăr numeroși legionari[61].

Pe baza documentelor găsite în Casa Verde (sediul central al Gărzii de Fier), care atestau activitatea antinațională a Gărzii de Fier, lui Codreanu i s-a intentat un nou proces, fiind condamnat în ziua de 27 mai 1938 — pe baza rechizitoriului scris de Armand Călinescu — la 10 ani muncă silnică pentru „crima de deținere și reproducere în public de acte secrete interesînd siguranța statutului", „uneltire contra ordinei sociale" și „răzvrătire"[62].

Deteriorarea situației internaționale ca urmare a politicii agresive a Germaniei și Italiei și a conciliatorismului Marii Britanii și Franței a culminat cu „acordul" de la München (29 septembrie 1938). Carol al II-lea a făcut vizite la Londra și Paris, care s-au soldat cu un eșec. La întoarcerea spre țară, el a avut, în ziua de 24 noiembrie 1938, o întrevedere cu A. Hitler la Brechtensgaden. Hitler a căutat să intimideze pe rege, adresîndu-i-se în termeni ultimativi: „România este chemată acum de a se hotărî pentru Reich sau contra lui, clar, răspicat, des-

chis, cinstit și sincer, dar imediat, nu mai tîrziu, cînd ar avea cuțitul la gît". În mod concret, führerul a cerut ca România să se retragă din Societatea Națiunilor, să denunțe toate tratatele oficiale și secrete, precum și convențiile militare și economice, să încheie un tratat de alianță cu Germania, care să devină baza întregii politici interne și externe a țării, să aducă Garda de Fier la putere[63] ceea ce regele n-a acceptat. Întors în țară, Carol a decis lichidarea principalelor căpetenii legionare. În noaptea de 29/30 noiembrie 1938 au fost omorîți — în timp ce erau transportați de la închisoarea din Rm. Sărat la cea din Jilava — Corneliu Z. Codreanu și alți 13 legionari[64].

Viața internațională a continuat să se deterioreze. La 15 martie 1938 trupele hitleriste au ocupat Cehoslovacia, la 23 august 1939 a fost semnat pactul Molotov-Ribbentrop. prin care Germania și Uniunea Sovietică își împărțeau sferele de influență. În protocolul adițional secret se preciza : „În privința Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul *désinteressement* politic față de aceste teritorii"[65]. Cîteva zile mai tîrziu, la 1 septembrie 1939, s-a declanșat cel de-al doilea război mondial.

Întrunit la 6 septembrie 1939, Consiliul de Coroană a decis „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiile internaționale față de beligeranții din actualul conflict"[66].

Peste puțină vreme, la 21 septembrie 1939, legionarii l-au asasinat pe Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri. Vestea uciderii lui Armand Călinescu a provocat un val de indignare în întreaga țară. În acest context, Carol al II-lea a constituit un nou guvern, în frunte cu generalul Gh. Argeșanu, avînd la interne pe generalul Gabriel Marinescu. Noul cabinet a luat măsuri hotărîte împotriva Gărzii de Fier : au fost executate principalele căpetenii legionare, precum și un număr de legionari din fiecare județ. În cursul represiunilor de după 10 februarie 1938 au fost uciși peste 300 de legionari, între care aproape toți fruntașii[67].

La sfîrșitul anului 1939 Carol al II-lea a inițiat politica de „reconciliere națională", cerînd tuturor românilor să colaboreze pentru apărarea intereselor țării. În timp ce liderii național-țărăniști și liberali au respins această politică, Mișcarea Legionară a început tratative cu guvernul. Un număr mare de legionari au făcut declarații de renunțare la convingerile lor și de loialitate față de regim. Prin deciziile Ministerului de Interne din martie și aprilie 1940 s-a trecut la eliberarea în masă a legionarilor din lagăre și închisori [68]. O mare parte a gardiștilor care fugiseră în Germania s-au întors în țară. În ziua de 18 aprilie Carol al II-lea a primit la palat o delegație de legionari, oficializînd politica de reconciliere.

Victoriile Germaniei pe frontul de vest, mai ales capitularea Franței la 22 iunie 1940, au creat o situație dramatică pentru România, care nu mai putea conta pe nici un sprijin extern. În acest context, la 26 iunie 1940, guvernul de la Moscova a adresat României un ultimatum prin care cerea să i se cedeze Basarabia și nordul Bucovinei [69]. Întrunit în ziua de 27 iunie, ora 12, Consiliului de Coroană a cerut începerea unor tratative cu partea sovietică [70]. Carol al II-lea, deși era împotriva cedării teritoriale, a acceptat punctul de vedere al majorității. Dar în noaptea de 27/28 iunie guvernul sovietic a adresat o nouă notă ultimativă, prin care cerea ca „pînă cel tîrziu la 28 iunie, ora 12", România să evacueze Basarabia și nordul Bucovinei. În acest context, guvernul român a trebuit să primească condițiile de evacuare impuse de Uniunea Sovietică [71]. Marea dramă a României începuse.

Regele Carol al II-lea a căutat să încline decisiv orientarea politicii externe spre Germania. Pentru a cîștiga bunăvoința lui Hitler, în noul cabinet, constituit la 28 iunie, tot sub președinția lui Gh. Ttătărescu, Horia Sima a fost numit subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale. Astfel, pentru prima dată de la crearea sa, Garda de Fier devenea partid politic de guvernămînt. La 30 iunie regele a comunicat lui Fabritius, ministrul Germaniei la București, hotărîrea României de a renunța la garanțiile

anglo-franceze și dorința de a se ajunge la un acord general cu Reichul ; la 1 iulie Carol al II-lea a solicitat ca o misiune militară germană să fie trimisă în România[72].

În ziua de 4 iulie o delegație alcătuită din 12 foști miniștri, în frunte cu Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu, s-a prezentat la palat într-o audiență colectivă[73], cerînd regelui să constituie un guvern de concentrare națională. Dar Carol al II-lea a decis formarea în aceeași zi a unui cabinet prezidat de Ion Gigurtu ; acest act a marcat schimbarea bazei politice a regimului, deoarece persoanele aparținînd grupărilor lui Gh. Tătărescu și Armand Călinescu au fost înlăturate, locul lor fiind luat de oameni politici care erau dispuși să meargă pe linia concesiilor față de Germania. În acest guvern, prezidat de I. Gigurtu, legionarii erau reprezentați prin : Horia Sima (Ministerul Cultelor și Artelor), Vasile Noveanu (Ministerul Inventarului Avuției Naționale) și Augustin Bideanu (subsecretariatul de stat la Ministerul de Finanțe).

La 9 august a fost adoptat decretul-lege privitor la „starea juridică a locuitorilor evrei din România“[74], prin care aceștia nu aveau dreptul să ocupe funcții publice, să facă parte din consilii de administrație, să dobîndească proprietăți rurale, să fie militari de carieră ș.a. Prin aceste măsuri, regele urmărea să cîștige încredere Germaniei și, în același timp, să obțină sprijinul legionarilor. Calculele sale s-au dovedit însă falimentare. La 6 iulie, Horia Sima a demisionat din guvern, pentru a putea acționa nestingherit în vederea organizării legionarilor și a obținerii puterii cu sprijinul Germaniei. Gestul său a fost urmat, peste trei zile, de ceilalți legionari. La 20 iulie o delegație de membri ai Gărzii de Fier, în frunte cu însuși Horia Sima, s-a prezentat la palat, cerînd regelui să i se încredințeze misiunea de a forma noul guvern[75].

La rîndul său, Hitler a adresat, la 15 iulie 1940, o scrisoare lui Carol al II-lea, prin care făcea un aspru rechizitoriu la adresa politicii externe a României, atrăgîndu-i atenția că „orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care amenință țara

dumneavoastră trebuie să / sufere / și va suferi un eșec. *Sfîrșitul, mai devreme sau mai tîrziu — și poate în foarte scurt timp — va fi chiar distrugerea României"* [76]. Hitler cerea ca România să pornească imediat pe calea „înțelegerii" cu Ungaria și Bulgaria, punînd la bază cesiuni teritoriale în favoarea acestora.

Tratativele româno-bulgare desfășurate la Craiova între 19 și 21 august s-au încheiat cu cedarea Cadrilaterului, granița dintre cele două state fiind stabilită pe linia existentă în 1912. Negocierile româno-ungare de la Turnu Severin (16—24 august) au eșuat, astfel că Germania și Italia au convocat la Viena pe miniștrii de externe ai României și Ungariei pentru ziua de 29 august. Aici li s-a comunicat că Ribbentrop și Ciano și-au asumat rolul de „arbitri" [77].

Întrunit în noaptea de 29/30 august, Consiliul de Coroană a decis, după lungi discuții, să accepte „arbitrajul" Germaniei și Italiei. De altfel, Carol al II-lea a declarat ceva mai tîrziu că chiar dacă Consiliul de Coroană ar fi respins „arbitrajul", el ar fi uzat de prerogativele sale și l-ar fi primit [78].

În ziua de 30 august celor două delegații li s-a prezentat hotărîrea „arbitrilor" (granița între cele două state fusese fixată de însuși A. Hitler la 27 august) [79]. Apoi, în noaptea de 30/31 august a avut loc un nou Consiliu de Coroană, pentru a lua cunoștință despre conținutul dictatului de la Viena. Fiind primit de rege înainte de ședință, Iuliu Maniu a făcut un aspru rechizitoriu la adresa regimului de după 10 februarie 1938, a întregii domnii a lui Carol al II-lea, conchizînd: „În politică greșelile se plătesc și se sancționează, ca și în viața socială de toate zilele" — „Va să zică sînteți de părere să abdic?" — a întrebat regele. — „Da Majestate, nu văd altă ieșire", a căzut răspunsul liderului național-țărănist [80]. Consiliul de Coroană a decis, cu majoritate de voturi, să accepte sentința de la Viena.

Sfărîmarea integrității teritoriale a României în vara anului 1940 a fost rezultatul politicii de forță și dictat instaurată în viața internațională, al presiunilor și ame-

ninţărilor la care ţara a fost supusă din partea marilor puteri, al faptului că întregul ei sistem de alianţe fusese lichidat, neputînd conta pe nici un ajutor extern.

Imediat ce au aflat despre dictatul de la Viena, masele au ieşit în stradă, manifestînd energic împotriva Germaniei hitleriste şi a Italiei fasciste care au rupt o parte din trupul României dăruind-o Ungariei horthyste, care a ajuns astfel în stăpînirea unui străvechi teritoriu românesc. Neţinînd seama de legea stării de asediu, muncitori, ţărani, funcţionari, intelectuali, tineri, bătrîni, femei şi bărbaţi, comunişti, liberali, naţional-ţărănişti sau de alte orientări politice şi-au exprimat într-o unanimitate impresionantă refuzul de a accepta dictatul de la Viena.

Manifestanţii asociau pierderile teritoriale suferite de politica lui Carol al II-lea, care nu-şi îndeplinise principala obligaţie — aceea de a menţine integritatea teritorială a României. În mai puţin de trei luni, ţara pierduse 99.738 km² (33,8 % din suprafaţa totală) şi 6.821.000 locuitori (33,3 % din populaţia sa)[81].

În acel context a apărut în prim plan figura generalului I. Antonescu. Acesta era cunoscut ca un adversar înverşunat al regelui Carol al II-lea, mai ales după ce, la sfîrşitul lunii iunie 1940, prezentase regelui o scrisoare prin care se oferea să salveze „ce mai este cu putinţă de salvat, din coroană, din ordine şi din graniţe“ ; el cerea suveranului să nu mai asculte de „forţele oculte“ care „ne-au adus unde ne găsim“ [82]. Drept răspuns, Carol a decis la 9 iulie internarea generalului la mănăstirea Bistriţa (Vîlcea). Constatînd incapacitatea lui Gigurtu de a stăpîni situaţia din ţară, regele a decis să-l înlocuiască cu o persoană capabilă să restabilească ordinea, care să aibă autoritate în armată, să se bucure de încrederea Gărzii de Fier şi, totodată, să nu întîmpine opoziţia lui Iuliu Maniu şi a lui C. I. C. Brătianu. Persoana care întrunea aceste atribute — şi care, după opinia sa îi putea asigura tronul — era generalul Antonescu.

În ziua de 4 septembrie, regele l-a numit pe Ion Antonescu în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. După discuţii avute cu Iuliu Maniu, Const. I. C. Bră-

tianu și Horia Sima, precum și cu Wilhelm Fabritius, ministrul Germaniei la București, generalul Antonescu i-a cerut lui Carol al II-lea, în seara zilei de 4 septembrie, să-l investească cu depline puteri. Inițial, Carol a refuzat, dar dîndu-și seama că nu avea pe cine se sprijini, a semnat, în dimineața zilei de 5 septembrie (ora 3,50) decretul prin care generalul Ion Antonescu era investit „cu depline puteri pentru conducerea statului român" [83]. Regele era despuiat de principalele prerogative ; el rămînea în continuare cu unele atribute nominale : era capul oștirii, avea dreptul de a bate monedă ; conferea decorațiile române ; avea drept de grațiere, amnistie și reduceri de pedepse ; primea și acredita ambasadorii și miniștrii plenipotențiari ; încheia tratate. În aceeași zi a fost suspendată Constituția din 27 februarie 1938 și au fost dizolvate Corpurile legiuitoare [84]. Prin aceste decrete se punea de fapt capăt regimului instaurat la 10 februarie 1938.

Pe fondul continuării manifestațiilor publice, în seara zilei de 5 septembrie (ora 21,30), Antonescu i-a cerut lui Carol să abdice, avertizîndu-l că în cazul unui refuz nu mai răspundea de securitatea persoanei și anturajului regal. I-a lăsat totuși timp de gîndire pînă a doua zi, la 4 dimineața [85]. Într-o atmosferă de extremă surescitare, în dimineața zilei de 6 septembrie, Carol a semnat actul prin care anunța că a hotărît să treacă fiului său „grelele sarcini ale domniei" [86]. Prin această formulă Carol lăsa deschisă calea revenirii sale pe tron atunci cînd împrejurările se vor fi schimbat. De la 6 septembrie 1940 Carol al II-lea a devenit un simplu particular *.

* Carol a plecat din țară în dimineața zilei de 7 septembrie 1940 (ora 3), cu un tren special, alcătuit din 12 vagoane, fiind însoțit de Elena Lupescu și de Ernest Urdăreanu ; după o scurtă ședere în Elveția, s-a stabilit în Portugalia, în schimbul angajamentului că nu va desfășura nici un fel de activitate politică. La 7 iulie 1947 s-a căsătorit cu Elena Lupescu. În ziua de 3 aprilie 1953 a murit în urma unui atac de cord, fiind înmormîntat în cimitirul regal al mănăstirii San Vicente din Lisabona, alături de regii Portugaliei, întrucît mama tatălui său (Ferdinand) era principesă portugheză. Deoarece Carol nu și-a scris testamentul,

În cei 10 ani de domnie a lui Carol al II-lea, România a parcurs mai multe etape de evoluție. Din punct de vedere economic, criza din 1929—1933, apoi puternicul avînt din anii 1934—1938 și, în sfîrșit, începutul recesiunii (1939—1940); în ansamblu a fost o perioadă de progrese notabile, cu deosebire în ceea ce privește industria. Viața politică a fost foarte agitată, au avut loc mari confruntări între forțele democratice și cele dictatoriale; partidele politice au cunoscut un proces de erodare, ceea ce a înlesnit lui Carol al II-lea să treacă la dizolvarea lor formală, în martie 1938, pe fondul unei evidente ascensiuni a Gărzii de Fier. În plan cultural s-au înregistrat progrese remarcabile, atît în privința ridicării nivelului de cultură al maselor, cît și în afirmarea unei pleiade de savanți de talie mondială. Politica externă a României s-a caracterizat prin dinamism, prin efortul depus la nivel continental pentru salvgardarea păcii; pînă la urmă, decisivă a fost poziția marilor puteri, care a condus spre cea de a doua conflagrație mondială, țara noastră fiind victima politicii de forță și dictat.

Între 10 februarie 1938 și 5 septembrie 1940 monarhia din România s-a aflat în apogeul ei, reușind să acapareze principalele pîrghii ale statului, să impună propria-i voință celorlalți factori politici. În vara anului 1940 s-a ajuns la totalitarism, regele Carol al II-lea legîndu-și numele de cea dintîi dictatură din istoria României. Nesocotirea normelor constituționale devenite tradiționale, în care monarhia își avea locul bine stabilit, instituționalizarea unui regim care să graviteze în jurul tronului s-au dovedit, pînă la urmă falimentare. La 5 septembrie 1940

---

a urmat un lung proces între Elena Lupescu și Mircea Grigore Lambrino (Zizi Lambrino a murit la 26 martie 1953); în februarie 1957 Tribunalul Suprem al Portugaliei l-a declarat pe Mircea Grigore Lambrino fiu legitim al lui Carol, obținînd astfel drept de moștenitor. Elena Lupescu a murit la 7 iulie 1977 (Barbara Cartland, *op. cit.*, p. 231—239; Terency Elsberry, *op. cit.*, p. 287—288; Cosma Neagu și Dumitru Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. III, p. 235—236).

Carol al II-lea a fost silit să renunţe la principalele prerogative regale — nu numai la cele înscrise în Constituţia din 1938, dar şi la cele statuate în 1866 şi 1923 — monarhul rămînînd cu unele funcţii onorifice, mai mult de decor, fără a se mai putea implica efectiv în conducerea statului român, iar a doua zi a trebuit să abdice.

NOTE

1. *Cuvîntările M. S. regelui Carol II,* Bucureşti, 1940, p. 13—15.
2. „Viitorul", XXII, nr. 6 699 din 10 iunie 1930.
3. „Mişcarea", XXIV, nr. 150 din 6 iulie 1930 ; nr. 169 din 29 iulie 1930.
4. „Universul", XLVIII, nr. 158, din 12 iulie 1930.
5. „Dreptatea", IV, nr. 801 din 14 iunie 1930.
6. „Universul", XLVIII, nr. 133, din 15 iunie 1930.
7. *Ibidem.*
8. *Instalarea noului prefect al Poliţiei Capitalei,* în „Dreptatea", IV, nr. 800 din 13 iunie 1930.
9. *M. S. regina Maria la Balcic, Ibidem,* nr. 804 din 18 iunie 1930.
10. Vezi notele informative, în Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol II, dos. 67/1930.
11. „Dreptatea", IV, nr. 801 din 14 iunie 1930.
12. „D.A.D.", nr. 75, şedinţa din 18 iunie 1930, p. 3 885.
13. Zaharia Boilă, *op. cit., loc. cit.,* f. 185.
14. N. Iorga, *Doi ani de restauraţie,* Vălenii de Munte, 1932, p. 22.
15. M. I. Costian, *Regele Carol II şi partidele politice,* p. 83.
16. C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia...,* p. 446.
17. Terence Elsberry, *Marie of Romania,* p. 236.
18. C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia...,* p. 440—441.
19. *Ibidem,* p. 484 ; 493—497.
20. *Ibidem,* p. 438—439.
21. „Universul", XLIX, nr. 148 din 31 mai 1932.
22. Stelian Popescu, *Predică în pustiu,* Bucureşti, Edit. Universul, 1941, p. 17—19.
23. Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor naţional, ţărănesc şi naţional-ţărănesc,* vol. II, Madrid, 1963, p. 186—187.
24. „D.A.D.", nr. 41, şedinţa din 16 februarie 1933, p. 1 219.
25. „Viitorul", XXV, nr. 7 748 din 16 noiembrie 1933.
26. „Monitorul oficial", nr. 286 din 9 decembrie 1933
27. Arh. ist. centr., fond M.P.N. Presa Externă, dos. 472, f. 2 ; dos. 279, f. 80.
28. *Ibidem,* fond Casa Regală, dos. 19/1934, f. 18.

29. *Ibidem*, fond M.P.N., Presa Externă, dos. 278, f. 21 ; dos. 530, f. 2.

30. *Ibidem*, fond Preşed. Cons. Min., dos. 15/1934, f. 246—247 ; „Timpul", IV, nr. 1 217 din 20 septembrie 1940 ; nr. 1 216 din 19 septembrie 1940 ; nr. 1 218 dn 21 septembrie 1940.

31. Vezi, pe larg, „D.A.D.", nr. 16, şedinţa din 14 decembrie 1934.

32. Acad. Ioan Făgărăşanu şi Ioana Ursu, *Dr. Dimitrie Gerota: „Republica — stare superioară a dezvoltării politice a democraţiei"*, în „Magazin istoric", nr. 4/1979, p. 35.

33. *Ibidem*.

34. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1936, f. 1—4.

35. *Ibidem*, Carol II, Arh. Personală, dos. VIII-934/1935, f. 2.

36. *Ibidem*, fond Casa Regală, dos. 6/1936, f. 11.

37. Ioan Scurtu, *Viaţa politică din România. 1918—1944*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1982, p. 166—167.

38. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 6/1936, f. 2.

39. *Ibidem*, dos. 13/1936, f. 5.

40. Zaharia Boilă, *op. cit.*, *loc. cit.*, f. 303.

41. C. Argetoianu, *op. cit.*, *loc. cit.*, f. 549.

42. *Principele Nicolae nu mai face parte din familia domnitoare. Consiliul de Coroană*, în „Dreptatea", XI, nr. 2 827 din 11 aprilie 1937.

43. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Nicolae, dos. I—4/1937, f. 1—4.

44. Hannah Pakula, *The last romantic. A biograph of Queen Marie of Romania*, New York, 1984, p. 584.

45. „Dreptatea", XI, nr. 3 008 din 26 noiembrie 1937.

46. „Monitorul Oficial", nr. 301 din 30 decembrie 1937.

47. Mihail Sturdza, *România şi sfîrşitul Europei*, p. 116.

48. „Monitorul Oficial", nr. 34 din 11 februarie 1938.

49. *Ibidem*, nr. 75 din 31 martie 1938.

50. *Ibidem*, nr. 292 din 15 decembrie 1938.

51. *Ibidem*, nr. 293 din 16 decembrie 1938.

52. „Timpul", III, nr. 747 din 2 iunie 1939.

53. Sică Alexandrescu, *Povestiri*, Bucureşti, Edit. Cartea Românească, 1970, p. 81—85.

54. *Guvernul Renaşterii Naţionale. Noua era constituţională* (Bucureşti, 1939), p. 12.

55. „Monitorul Oficial", nr. 142 din 22 iunie 1940.

56. Biblioteca Naţională, fond. Şt. Georgescu, pachet CCII, dos. 3 (nepaginat).

57. *Ibidem*.

58. Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. de Min., dos. 49/1940, f. 2—5.

59. Arh. st. Piatra Neamţ, fond Prefectura jud. Neamţ, dos. 58/1938 (nepaginat).

60. *Condamnarea d-lui Corneliu Z. Codreanu*, în „Universul", 55, nr. 110 din 21 aprilie 1938.

61. *Reprimaea agitaţiilor Gărzii de Fier. Ibidem*, nr. 112 din 23 aprilie 1938.

62. Ioan Scurtu, *Culegere de documente şi materiale privind istoria României (1938—1940)*, Bucureşti, 1974, p. 113—114.
63. *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, Livre 1, Paris, 1953 (doc. 226).
64. Ştefan Palaghiţă, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Buenos Aires, 1951, p. 102—103.
65. *Istoria României între anii 1918—1981*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1981, p. 197.
66. *România va observa cu stricteţe regulile neutralităţii*, în „Universul" 56, nr. 246 din 8 septembrie 1939.
67. Ştefan Palaghiţă, *op. cit.*, p. 112.
68. Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România, 1918—1940*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, p. 217.
69. *Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente*. Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1982, p. 409.
70. Regele Carol al II-lea, *Însemnări zilnice* (nota din 27 iunie 1940).
71. George Ciorănescu, *Bessarabia. Disputed land beween East and West*, München, Edit. Ion Dumitru, 1985, p. 113—115.
72. Vasile Liveanu şi Ioan Chiper, *Condiţiile instaurării dictaturii legionaro-antonesciene*, în *Împotriva fascismului*, Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 169.
73. *Casa M. S. regelui. Comunicat nr. 38*, în „România", III, nr. 755 din 6 iulie 1940.
74. C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. 28, Bucureşti, 1940, p. 1 272—1 275.
75. Ştefan Palaghiţă, *op. cit.*, p. 118.
76. *23 August 1944. Documente*, vol. I, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 89.
77. Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Un episod dramatic din istoria României : 30 august 1940*, Bucureşti, 1990.
78. A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 199.
79. Andrea Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschal Antonescu*, Wiesbaden, 1954, p. 90.
80. Zaharia Boilă, *op. cit., loc. cit.*, f. 379.
81. Vezi, pe larg, *Pierderile economiei româneşti în urma cedărilor de teritorii. Reduceri generale. Teritorii, populaţie, bogăţii*, Bucureşti, 1940.
82. *Rechizitoriul făcut de generalul Antonescu regelui care a dus la prăbuşirile anului trecut*, în „Curentul", XIV, nr. 4 801 din 29 iunie 1941.
83. „Monitorul Oficial", nr. 205 din 5 septembrie 1940.
84. *Ibidem.*
85. *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, Bucureşti, 1941, p. 45.
86. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Mihai I, dos. 4/1941, f. 34 ; „România", III, nr. 819 din 9 septembrie 1940.

6.

DOMNIA REGELUI MIHAI

În dimineaţa zilei de 6 septembrie 1940 noul rege, Mihai I, a depus jurămîntul într-o formulă nouă, dictată de conducătorul statului : „Jur credinţă naţiunii române. Jur să păzesc cu sfinţenie legile statului. Jur să păzesc şi să apăr fiinţa statului şi integritatea teritorială a României. Aşa să-mi ajute Dumnezeu“ [1]. Ion Antonescu avea să declare că prin schimbarea formulei de jurămînt „am vrut să subliniez că pe viitor naţiunea va trece întotdeauna înaintea regelui“ [2]. La ceremonie a luat cuvîntul conducătorul statului, care a rostit doar aceste cuvinte : „Dumnezeu să ajute naţiei, Majestăţii Voastre şi mie“ [3].

Tradiţia şi normele constituţionale (din 1866, 1923 şi 1938) cereau ca jurămîntul să fie depus în faţa parlamentului, dar acesta fusese dizolvat, fapt ce-l va determina pe fostul rege Carol al II-lea să susţină că urcarea lui Mihai pe tron nu era legală.

Imediat după ceremonia depunerii jurămîntului, regele Mihai I a semnat următorul decret : „Art. I Investim pe d-l general Antonescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, cu depline puteri pentru conducerea statului român. Art. II. Regele exercită următoarele prerogative regale : a) El este capul oştirii ; b) El are dreptul de a bate monedă ; c) El conferă decoraţiunile române ; d) El primeşte şi acreditează ambasadorii şi miniştrii plenipotenţiari ; e) El numeşte pe primul ministru, însărcinat cu depline

puteri ; f) El are dreptul de amnistie și grațiere. Art. III. Toate celelalte puteri ale statului se exercită de președintele Consiliului de Miniștri“ [4]. Comparativ cu decretul de la 5 septembrie, semnat de Carol al II-lea, nu mai figura dreptul de a încheia tratate, dar apărea cel de a numi pe primul ministru înzestrat cu depline puteri. Practic, la 6 septembrie 1940 s-a produs o modificare esențială a formei de guvernămînt, România avînd pentru prima dată un conducător al statului care-și însușea cea mai mare parte a prerogativelor regale.

După preluarea puterii, I. Antonescu a declanșat atacuri foarte dure împotriva lui Carol al II-lea care, în mod evident, aveau menirea de a slăbi cît mai mult pozițiile monarhiei. Fostul rege era declarat delapidator, escroc, „pervers epileptic“, „degenerat“ *, singurul vinovat de situația dramatică în care ajunsese România.

Asemenea declarații erau urmate de măsuri. Astfel, au fost blocate toate acțiunile proprietate directă sau indirectă a lui Carol ; au fost blocate toate acțiunile și titlurile nominative sau la purtător, obligațiunile și orice drepturi de creanță de orice natură, proprietatea directă sau indirectă a fostului rege ; s-a constituit o comisie specială cu misiunea de a ancheta gestiunea secretariatului general al Casei Regale, și condițiile în care Carol obținuse unele proprietăți. După minuțioase cercetări, comisia a întocmit un amplu raport, care a fost predat instanței speciale de judecată creată pe lîngă Curtea de Casație. Raportul a fost împărțit în mai multe capitole [6]. Redăm cîteva date concrete din acest document : În primul capitol, intitulat *Daruri, avantagii și subvenții primite de la particulari*, se arăta că fostul suveran „a primit de la particulari o serie întreagă de daruri și de avantaje prin care și-a mărit în mod considerabil averea. Prin valoarea lor, toate aceste daruri au depășit semnificația unor manifestări protocolare sau a unor mărturii de devotament și afecțiune deosebită, devenind pur și simplu

---

* Pe o scrisoare a principelui Nicolae, din 23 februarie 1941, I. Antonescu a pus, la 10 martie 1941, următoarea rezoluție : „Degenerat ca și fratele său“ (Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 3/1941, f. 10).

mijloace ilicite de îmbogățire în dauna particularilor". Astfel, de la N. Malaxa a primit diverse daruri, între care întregul său grajd de curse în valoare de circa 2.000.000 lei, o colecție de mărci de circa 5.000.000 lei, un tablou de Grigorescu, un tablou de Luchian etc. Max Auschnitt a plătit contravaloarea a 6.000 de lire sterline, cu care a fost cumpărat un armăsar de prăsilă pentru herghelia lui Carol al II-lea.

Fostul rege a mai primit : de la societatea „Reșița" în decurs de 3 ani suma de 150.000.000 lei, de la Armand Călinescu o stemă a Frontului Renașterii Naționale înconjurată cu pietre de valoare, costînd 250.000 de lei, de la C.F.R. o plachetă de platină cu briliante și rubine, valorînd 900.000 de lei. Banca Națională a României a oferit regelui suma de 81.000.000 lei pentru Fundația Regală, 225 colecții mari de monete jubiliare de aur bătute cu prilejul împlinirii a 10 ani de domnie, 22 monete mari, 22 mijlocii și 22 mici emise cu ocazia comemorării a 100 de ani de la nașterea întemeietorului dinastiei române ; pentru confecționarea unui buzdugan a primit 225.345 lei de la B.N.R și 689.684 lei de la Ministerul Apărării Naționale. A mai primit 24,578 kg aur în valoare de 5.652.963 lei pentru confecționarea unui pahar, a unei farfurii, precum și a hărții României în relief. Comisia cerea ca fostul rege să restituie suma de 7.444.992 lei reprezentînd „contravaloarea aurului sustras din stocul destinat acoperirii monedei".

De la societatea „Techirghiolul" (anexă a Băncii Marmorsch, Blank etc comp.) Carol a primit vila „Cetatea de Nisip", construită pe terenul statului (4,5 ha) ; de la societatea „Lujani" — 435.000 acțiuni în valoare nominală de 217.500.000 lei ; de la Banca Marmorosch, Blank et comp. — 10.000 acțiuni în valoare de 5.756.000 lei ; de la „Société Financiere Textile pour la France et l'Etranger" — 9.000 acțiuni în valoare de 13.565.000 lei ; de la Societatea „Astra-Vagoane" — 30.000 acțiuni în valoare de 46.227.252lei. În total, averea lui Carol al II-lea a fost sporită prin acțiunile fără plată cu 204.113.231 lei.

Capitolul al II-lea al raportului se ocupa de *Sporirea patrimoniului fostului suveran în dauna statului*. Pe această

linie se înscria obținerea a 100 pogoane din pădurea Snagov, din partea primăriei municipiului București; dobîndirea ilegală de imobile ale statului prin procedeul dării în plată: ferma Clinciu-Spanțov (770,8 ha), o parte din terenul Școlii de Horticultură de la Băneasa (3.540 m²), stațiunea de Montă Băneasa (5 ha cu construcții), pepiniera de la Murfatlar (72 ha), balta Iezerul-Mostiștea (1.010,4 ha), balta Boianu-Sticleanu (6.206,6 ha), pădurea Hereasca (34,8 ha); teren de cultură în prelungirea pădurii Hereasca (6,5 ha), toate obținute de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor în schimbul exproprierii unor proprietăți aparținînd Coroanei pentru a fi demolate și a se construi palatul regal din București, care era folosit tot de suveran. După o serie de manevre, Carol al II-lea a obținut 15 ha de vie la Cotnari („donate" de cooperativa din localitate), pe care au fost construite pivnița și instalațiile de vinificație, plătite din fondurile Ministerului Agriculturii și Domeniilor (14.713.907 lei).

O cale importantă de sporire a veniturilor regelui Carol al II-lea a fost acordarea și întrebuințarea de devize din fondul statului în valoare de 533.227.214 lei (pentru cumpărarea a 302 automobile, în intervalul 1930—1940, lichidarea unor drepturi succesorale, achiziționarea iahtului „Luceafărul", cheltuieli de întreținere în străinătate, transferuri pentru persoane străine și pentru interese familiale, transferuri pentru depozite în străinătate, exportul în compensație al domeniilor Coroanei ș.a.).

Scutirile și reducerile de impozite și taxe au constituit o altă cale de îmbogățire a suveranului (numai scutirile de taxe pentru produsele petroliere utilizate de Casa Regală se ridicau la 28.915.699 lei, pentru taxele de consumație la diverse produse la 38.168.485 lei, pentru taxele de apă, canal, electricitate, gunoi în intervalul 1934—1940 la 10.992.215,10 lei, pentru țigări eliberate gratuit de C.A.M. suma de 1 284 200 lei etc. etc.). Pentru castelul de la Scroviștea, Carol a obținut de la guvern circa 69 milioane lei (pentru construirea de străzi, asanarea lacului din preajmă ș.a.); guvernul a mai oferit 127.899.000 lei din fondul „Ordinea Publică" folosiți pentru cumpărarea a două automobile pentru vînătoare, pen-

tru plata pensiei unei foste metrese a tatălui Elenei Lupescu, pentru plata poliţei personale a lui Ernest Urdăreanu, pentru plata rentei unei artiste (Tatiana Grossu) de la Teatrul Naţional din Bucureşti care, pentru probleme de ordin sentimental, a trebuit să se stabilească la Paris la insistenţa Elenei Lupescu ş.a. Deşi iahtul „Luceafărul" era proprietatea lui Carol al II-lea, el a fost înscris în lista vaselor marinei române, cheltuielile de întreţinere şi plata personalului (37.132.034 lei) fiind suportate de stat. De asemenea, numeroase persoane, detaşate pentru a face serviciul la Palat, erau plătite de guvern.

Priceput şi pasionat filatelist, Carol al II-lea a obţinut din partea Direcţiei Generale a P.T.T. numeroase timbre româneşti şi străine, precum şi un specialist în materie, detaşat la palat pentru a aranja colecţia suveranului ; suma cheltuită de menţionata Direcţie se ridica la 3.759.901 lei. Casa Regală nu a ezitat să folosească automobile rechiziţionate, nici să obţină plata de către Societatea de Telefoane a abonamentelor (6.784.838 lei) şi a convorbirilor telefonice în ţară şi în străinătate (17.963.648 lei). Carol al II-lea şi-a însuşit circa 6 milioane lei, proveniţi din fondul „Soldaţi" (depunerile soldaţilor în termen detaşaţi la Palat pentru ca la încheierea stagiului să aibă o sumă de bani). Pe cheltuiala statului s-au făcut amenajări la proprietatea particulară a regelui de la Băneasa (circa 1.500.000 lei).

La categoria „diverse" raportul menţiona : Regia Autonomă a C.F.R. a executat pentru Casa Regală un automotor regal de vînătoare cu două remorci platformă în valoare de 2 milioane lei ; două vagoane frigorifice speciale pentru vînat la preţul de 9.900.000 lei. Prefectura Poliţiei Capitalei : a acordat o echipă de gardieni compusă din 18 oameni şi un şef de secţie cu misiune specială pe lîngă casa Elenei Lupescu, începînd din anul 1934 ; nu a perceput nici un fel de taxe de timbru, înregistrare şi impozit pentru maşinile Casei Regale ; a executat la tipografia proprie diverse lucrări, registre şi imprimate pentru care n-a perceput nici o sumă, în afară de costul hîrtiei ; a furnizat, în mai 1932, palatului regal o instalaţie completă de cinema în valoare de 298.000 lei.

Direcţia Comercială a Pescăriilor nu a aplicat Casei Regale pentru livrările de icre negre taxa de lux de 16,50% care, potrivit calculelor, se cifra la 30.197 lei ; a oferit în perioada 1936—1940 cantitatea de 328,236 kg icre negre pentru care nu s-au reţinut impozitele datorate statului în valoare de 76.017 lei ; a predat gratuit Casei Regale icre negre în valoare de 6.482.000 lei. Direcţia Generală a Poliţiei şi Siguranţei Statului a plătit lunar 10.000 lei, sub formă de dirună, soţiei unui maior mort la Jilava ; 300.000 lei lunar lui Eugen Bianu pentru urmărirea lui B. Stirbey. Direcţia Generală a Pădurilor Statului a acordat lui Carol lemne în valoare de 288.572 lei, a efectuat în 1937 lucrări la Castelul de vînătoare de la Lăpuşna în valoare de 997.420 lei şi în 1938 lucrări de înfrumuseţare a aceluiaşi castel în valoare de 1.097.914 lei. Ministerul Sănătăţii şi Asigurărilor Sociale a dat Casei Regale două aparate de radiologie în valoare de 1.130.000 lei. Fondul Bisericesc Ortodox Român din Bucovina a dat pentru castelul de vînătoare din Poiana Iţcani două vagoane de lemne de foc şi a cheltuit 420.000 lei pentru reparaţii şi ameliorări la menţionatul castel. Primăria municipiului Bucureşti a cumpărat colecţii de inele vechi şi diferite tablouri în sumă de 925.000 lei, pe care le-a dăruit lui Carol al II-lea. Primăria municipiului Ploieşti a oferit regelui o cantitate de produse petroliere în valoare de 485 961 lei.

Suveranul şi-a sporit averea şi pe calea obţinerii de subvenţii din partea statului, în valoare totală de 125.337.805 lei (pentru întreţinerea palatelor regale, pentru transportul de persoane şi materiale pe C.F.R., asigurarea tablourilor ; numai pentru vînătorile regale, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a acordat subvenţii însumînd 10.020.000 lei, iar pentru construirea grajdurilor din str. Virgiliu din Bucureşti suma de 4.900.792 lei).

La capitolul al III-lea al raportului, intitulat *Sume a căror provenienţă nu s-a putut stabili*, comisia de anchetă înscria două lăzi cu bani lichizi, totalizînd 110.850.000 lei, predate de Ernest Urdăreanu în ziua de 6 septembrie 1940 administratorului bunurilor private ale lui Carol al II-lea, precum şi suma de 32.950.000 lei transformaţi

în dolari prin Banca Națională a României și depuși la The Chase Bank din New-York. Sume însemnate au fost deturnate din ordinul lui Carol al II-lea din fondurile destinate de guvern construirii palatului regal; astfel, s-au construit locuințe pentru personalul palatului regal din Splaiul Independenței (circa 250.000.000 lei) și grajdurile de la stația de montă Mogoșoaia (44.851.810 lei); pentru diverse cheltuieli de întreținere și deplasări s-au cheltuit 11.363.938 lei etc.

După întinse cercetări, instanța specială de judecată de pe lîngă Curtea de Casație, prin decizia nr. 1 din 26 noiembrie 1941, a obligat pe Carol al II-lea să restituie statului proprietățile dobîndite pe căi ilegale. De asemenea, fostul rege trebuia să plătească statului român despăgubiri în valoare de 1.161.762.359 lei *. Este de înțeles că statul n-a primit niciodată această sumă. Chiar incomplete, concluziile Comisiei de anchetă aveau menirea de a arăta care era valoarea declarațiilor lui Carol al II-lea privind spiritul de economie, de ordine și legalitate care trebuia să anime pe toți cetățenii României.

Evident că publicarea acestor date viza un obiectiv foarte direct, și anume năruirea pozițiilor monarhiei în viața de stat. Într-o ședință a Consiliului de Miniștri, generalul Ion Antonescu declara: „Palatul nu se va mai amesteca în nici o problemă a statului și acel ministru sau funcționar al statului ce va fi prins de mine [că întreține legături cu regele] va fi destituit imediat și sancționat / ... / Pînă cînd regele va deveni cu vîrsta și mintea ca să-și dea seama de problemele statului, vă rog să luați notă de acest lucru, nimeni nu va putea să-i supună problemele de stat și oricine și pe orice treaptă s-ar găsi în stat, va fi destituit de mine. Nimeni nu va trece prin fața

* În această sumă nu intră 41 de tablouri din colecția lăsată prin testament de Carol I să rămînă „pentru totdeauna și în întregul său în țară, ca proprietate a Coroanei României" și care au fost sustrase de Carol al II-lea și trecute peste graniță; ele sînt creația lui El Greco, Van Dyck, Tizian, Velasquez, Antonio Allegri, Giorgio Barbarelli etc. (vezi detalii în C. Neagu și D. Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. III, București, Edit. Politică, 1980, p. 213—233).

palatului decît ca să se închine în fața unui simbol. El este un simbol și nu are dreptul să se amestece în conducerea statului"[7]. Pentru a sublinia și mai pregnant ideea că Mihai nu avea calitatea de a participa la conducerea statului, generalul a adresat, în ziua de 6 septembrie 1940, mamei regelui, aflată la Dresda, în Germania, următoarea telegramă: „Generalul Antonescu vă roagă respectuos să luați primul tren și să veniți cu un minut mai devreme lîngă *prea tînărul rege* al țării, spre *a-i completa* educația pe care patria noastră și a lui i-o dorește fierbinte"[8].

În calitatea pe care o avea, la 14 septembrie 1940 regele Mihai a semnat următorul decret: „Art. 1. Statul român devine stat național-legionar. Art. 2. Mișcarea legionară este singura mișcare recunoscută în noul stat, avînd ca țel ridicarea morală și materială a poporului român și dezvoltarea puterilor lui creatoare. Art. 3. D-l general Ion Antonescu este conducătorul statului legionar și șeful regimului legionar. Art. 4. D-l Horia Sima este conducătorul mișcării legionare"[9]. În acest spirit, regele Mihai adresa generalului Ion Antonescu, la 6 octombrie 1940, următoarea telegramă: „Legiunea subordonîndu-se azi hotărît acțiunii de refacere a țării pe care domnia voastră ați pornit-o, vă felicit, domnule general și vă urez, atît domniei voastre personal, cît și mișcării legionare, complectă reușită pentru binele românismului"[10]. Pentru a arăta că era alături de „tineret", regele a participat la manifestația de la Iași, din 8 noiembrie 1940, alături de I. Antonescu și H. Sima[11]. Cu acel prilej, Horia Sima a ținut să reliefeze momentul de „adîncă semnificație" al „coborîrii regelui" în mijlocul legionarilor[12].

Aflați la guvern, legionarii au dat frîu liber spiritului lor răzbunător, răfuindu-se cu adversarii politici în maniera care le era caracteristică. În noiembrie 1940 au fost asasinați N. Iorga și Virgil Madgearu, precum și 64 de deținuți politici aflați la Jilava, între care gen. Gh. Argeșanu, Victor Iamandi, Gabriel Marinescu — care au făcut parte din guvernele lui Carol al II-lea (primul fiind chiar președinte al Consiliului de Miniștri)[13].

După aceste asasinate, conflictul dintre Antonescu și Horia Sima a devenit tot mai acut, îndreptîndu-se spre

o confruntare violentă. Legionarii au încercat să-l atragă şi pe Mihai I de partea lor ; spre exemplu, în seara zilei de 20 ianuarie un grup masiv de legionari a manifestat în faţa palatului regal din Calea Victoriei, cîntînd imnul regal şi scandînd lozinci în favoarea suveranului [14]. A doua zi, legionarii au declanşat o rebeliune cu scopul de a-l înlătura pe Antonescu şi a acapara întreaga putere politică în stat. Primind „mînă liberă" din partea lui Hitler, generalul Antonescu a trecut la înăbuşirea rebeliunii legionare. În noaptea de 22/23 ianuarie 1941 fruntaşii mişcării legionare au încercat să obţină un „arbitraj" din partea regelui Mihai, trimiţînd în acest scop doi emisari la Sinaia. Regele a pornit în dimineaţa zilei de 23 ianuarie spre Bucureşti, „dar s-a înapoiat de la Cîmpina din sfatul d-lui general Antonescu" [15]. Conducătorul statului nu îngăduia regelui să se „amestece" în această dispută.

La 27 ianuarie 1941, I. Antonescu, fără a-l consulta pe suveran, a constituit un „guvern pe bază militară" din care legionarii au fost definitiv înlăturaţi. Pentru a-şi face cunoscută opinia, Mihai a adresat generalului o telegramă publică : „Aţi binemeritat de la patrie redîndu-i ordinea şi liniştea. Odată cu formarea guvernului, vă exprim întreaga admiraţie şi încredere" [16].

Mijloacele de propagandă în masă şi mai ales presa elogiau, zi de zi, activitatea lui Ion Antonescu. Despre rege se vorbea puţin şi în termeni neutri. Este semnificativ faptul că pînă la jumătatea anului 1943 presa oficială a publicat 1.293 de articole elogioase la adresa lui Ion Antonescu şi numai 261 despre regele Mihai [17]. Suveranului i s-a stabilit, pentru perioade lungi, reşedinţă la Sinaia, nefiind pus la curent cu treburile statului. La palat a fost creată o adevărată reţea de informatori, iar personalul Casei Regale era obligat să raporteze conducătorului statului asupra oricărei „acţiuni supecte" ; de asemenea, convorbirile telefonice erau interceptate şi imprimate [18].

Din proprie iniţiativă, I. Antonescu a decis ca România să participe la război alături de Germania, împotriva

Uniunii Sovietice. Deși era, conform decretului din 6 septembrie 1940, „capul oștirii", regele Mihai n-a fost consultat în legătură cu această decizie *. Îndată ce a luat cunoștință de antrenarea României în război, regele i-a trimis lui I. Antonescu următoarea telegramă: „În clipa cînd trupele noastre trec Prutul și codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfînta țară a Moldovei lui Ștefan cel Mare, gîndul meu se îndreaptă către domnia voastră domnule general, și către ostașii țării"; el afirma că-i era „recunoscător" pentru acest act, iar ostașilor le ura „sănătate și putere"[19].

În zilele de 9 și 10 iulie 1941, Mihai I l-a însoțit pe I. Antonescu ** pe front[20]. Cu prilejul reintegrării Basarabiei și Bucovinei de nord la România, regele a rostit o alocuțiune la radio, în care a elogiat acțiunea armată[21], iar la 24 iulie Mihai I a făcut, împreună cu I. Antonescu, o vizită la Cernăuți[22]. În ziua de 21 august 1941 regele a semnat decretul prin care, pentru „servicii aduse patriei și tronului pe cîmpul de bătaie", generalul I. Antonescu a fost avansat la gradul de mareșal[23]. La rîndul său, Mihai, care era „capul oștirii", fusese avansat, în ziua

---

* Arthur Gould Lee notează: „cu puțin înainte de ora 1 dimineața, a zilei de 22 iunie, un aghiotant i-a telefonat regelui că comandantul garnizoanei Sinaia l-a informat, din prietenie, că începînd de la miezul nopții România se află în război cu Rusia. Imediat regele a încercat să vorbească la telefon cu Antonescu, dar dictatorul nu era de găsit. În cursul dimineții nu a venit nici o veste de la el". Atunci Mihai a plecat, împreună cu mama sa, în obișnuita plimbare cu mașina prin munți. „Ei au oprit o dată pentru a deschide aparatul de radio al mașinii și au ascultat buletinul de știri al BBC-ului, aflînd astfel că țara lor a fost tîrîtă în dezastru. Regelui Mihai nu i s-a notificat niciodată, în mod oficial, că țara lui era în război, nu a semnat o declarație de război împotriva Rusiei și nici mai tîrziu împotriva Marii Britanii și a Statelor Unite" (*op. cit.*, p. 31).

** Biograful regelui scria „În seara zilei de 8 iulie, Antonescu, fără nici o înștiințare prealabilă, i-a telefonat regelui la Sinaia și i-a spus că fie gata în două ore ca să plece într-o inspecție pe front. Deși indignat de un asemenea ordin pe ton de comandă, regele nu a vrut să piardă această ocazie". La miezul nopții Mihai a pornit spre București, iar a doua zi dimineață s-a deplasat în zona frontului (Arthur Lee, *op. cit.*, p. 33).

de 14 septembrie 1940, la gradul de general de divizie [24], iar la 10 mai 1941 la cel de mareșal, bastonul fiindu-i înmînat de I. Antonescu [25].

Deoarece aflase că în anturajul lui Mihai se exprima dezacordul față de continuarea războiului dincolo de Nistru, Ion Antonescu a insistat ca regele să facă o nouă vizită pe front, iar acesta a acceptat. La 30 iulie 1942, „cînd a sosit pe aeroportul Băneasa pentru a-și începe călătoria, el a fost exasperat văzînd că va fi însoțit de ofițeri germani, de ziariști și de cineaști, o escortă aranjată de Antonescu ca măsură de propagandă" [26]. La aeroportul din București a fost condus și de baronul Manfred von Killinger, de gen. Alfred Gersttenberg, atașat militar al aerului, de col. Spalcke, atașat militar și alte oficialități hitleriste [27]. La sosirea la Simferopol a fost așteptat de gen. Erik Hansen și alți ofițeri germani [28]. Între localitățile vizitate s-a numărat și orașul Sevastopol, cucerit, cu grele pierderi, de armata română. Vizita a durat pînă la 3 august [29], iar mijloacele de propagandă ale regimului antonescian i-au dat o importanță excepțională, tocmai pentru a acredita în opinia publică ideea că regele era pentru continuarea războiului *.

Treptat, Mihai I a început să se delimiteze față de pozițiile lui I. Antonescu. Discursul rostit de rege la radio în noaptea Anului Nou 1943 a avut o semnificație aparte : „Urarea ce fac cu acest prilej poporului meu, căruia istoria i-a hărăzit pînă acum atîtea suferințe, întretăiate doar de rare luminișuri de dreptate, este ca sfîrșitul frămîntărilor sîngeroase care sfîșie omenirea să-i aducă consfințirea definitivă a drepturilor sale nepieritoare" [30]. Acest discurs — elaborat de I. Mocsony-Stîrcea [31] — l-a înfuriat pe Killinger, care s-a prezentat la președinția Consiliului de Miniștri pentru a protesta împotriva a ceea ce el credea că reprezintă voința guvernului de a înceta participarea României la război [32]. Pentru a-l potoli pe Killinger și a da o „lecție" celor de la palat, I. Antonescu

* Spre exemplu, ziarul „Universul" a publicat pînă la 28 august fotografii înfățișîndu-l pe regele Mihai „pe cîmpurile de luptă".

a decis trimiterea lui I. Mocsony-Stîrcea pe front. Dar pe ordinul de mobilizare regele a scris : „Nu aprob" și a cerut să se transmită conducătorului statului că „mai bine părăsește țara decît să renunțe la imunitatea Casei Regale"[33]. Mareșalul Antonescu a trebuit să cedeze.

Contradicțiile între Casa Regală și mareșal se manifestau și cu prilejul unor probleme minore, de protocol. Astfel, în timpul ceremoniilor din sala tronului regele se așeza pe tron, regina-mamă stătea alături de el cu o treaptă mai jos, iar I. Antonescu se plasa pe a treia treaptă a tronului. La ceremonia desfășurată cu prilejul Anului Nou 1943, regele Mihai a observat că I. Antonescu se urcase pe a doua treaptă, aflîndu-se la același nivel cu regina-mamă ; neacceptînd această „ascensiune", Mihai I a cerut maestrului de ceremonii să-i arate lui Antonescu necesitatea de a-și ocupa locul ce i se cuvenea ; primind mesajul, „conducătorul" a declarat furios că fusese jignit și a cerut regelui să-i trimită scuze în scris[34]. Mihai I n-a dat curs acestei pretenții.

Un alt moment critic s-a ivit la parada militară din 10 mai 1943, cînd mașina regelui și a reginei-mamă a trecut prin mulțime, în timp ce mașina lui Ion Antonescu a fost direcționată spre locuința acestuia. Crezînd că era vorba de o manevră a regelui, care nu dorea ca mareșalul să fie „aclamat", acesta a refuzat să vină la prînzul oficial organizat la palat ; explicațiile suveranului — transmise prin Mihai Antonescu — și anume că n-a avut nici un amestec în dirijarea mașinilor nu l-au înduplecat pe mareșal[35].

Multe momente de tensiune au fost generate de faptul că Maria Antonescu, soția lui Ion Antonescu, o eclipsa — la manifestațiile publice — pe regina-mamă Elena. Soția mareșalului, care avea titulatura oficială Maria mareșal Antonescu, semna uneori numai Maria — imitînd-o pe regină, care semna Elena. De asemenea, Maria Antonescu și-a creat o „curte proprie" cu doamne de onoare și ceremonial princiar, s-a instalat în fruntea Comitetului de Patronaj. Vizitînd împreună — regina-mamă și soția mareșalului — un spital de răniți, au împărțit fotografii cu autografe ; Maria Antonescu a semnat doar cu numele

mic. Clocotind de mînie, regina a cerut să se strîngă imediat pozele rivalei sale și să i se restituie printr-un ofițer, pentru a le completa cu numele potrivit rangului [36].

Impresionați de evenimentele din Italia, unde la 25 iulie 1943 regele Victor Emanuel III îl înlăturase pe Mussolini, fruntașii național-țărăniști și național-liberali au început să ia în calcul posibilitatea destituirii lui Antonescu de către regele Mihai și a creării unui guvern care să scoată țara din război. Peste aproape o lună, la 22 august 1943, Iuliu Maniu și Constantin I. C. Brătianu au adresat regelui o primă scrisoare în care arătau : „Nu am înțeles pînă astăzi să aducem la cunoștința Majestății Voastre nici un fel de întîmpinare cu privire la evenimentele care se desfășoară, socotind că delegarea puterii de a conduce statul dată domnului mareșal Antonescu era totodată o indicație de a ne adresa domniei sale atît timp cît Majestatea Voastră îi menține puterile cu care a fost investit. De asemenea, nu socoteam că e bine ca în timp de război Coroana să fie amestecată sub nici o formă în discuțiunile de ordin politic". Avînd în vedere evoluția evenimentelor, cei doi oameni politici îi trimiteau suveranului un exemplar din memoriul pe care-l adresaseră lui Ion Antonescu la 12 august 1943 [37]. Din toamna anului 1943 regele a stabilit contacte cu fruntașii național-țărăniști și liberali.

În lunile ianuarie—aprilie 1944 trupele sovietice au întreprins acțiuni ofensive pe toată lungimea frontului de Est, ajungînd la 24 martie pe Nistru, iar la 26 martie pe cursul superior al Prutului. În a doua jumătate a lunii martie, Armata Roșie a pătruns pe teritoriul României ; repetatele încercări de a dezvolta imediat ofensiva au eșuat, astfel că unitățile militare sovietice au trecut în apărare pe frontul Iași — Chișinău.

Preocuparea forțelor politice românești de a găsi o soluție de salvare a țării s-au intensificat [38]. Pe această linie se înscrie plecarea lui B. Știrbey la Cairo, unde, la 17 martie 1944, a început negocierile cu Aliații. El s-a prezentat ca emisar al lui Iuliu Maniu dar a precizat că „guvernul și regele, precum și opoziția sînt dornici să

facă o schimbare a frontului“ [39]. În fapt, misiunea lui Știrbey n-a dat rezultatele sperate, deoarece încă de la Conferința de la Casablanca (ianuarie 1943) președintele S.U.A. și primul ministru al Marii Britanii au hotărît să nu angajeze negocieri cu statele Axei și sateliții ei, ci să le impună formula „capitulării necondiționate“ [40]. Conferința de la Moscova (octombrie 1943) a stabilit că S.U.A., Marea Britanie și Uniunea Sovietică „vor acționa împreună în toate problemele privitoare la capitularea și dezarmarea dușmanului cu care se aflau în război“ [41]. Din acel moment, diplomații englezi și americani au primit indicații ca nici un demers din partea României să nu fie luat în considerare dacă el nu era adresat în același timp și guvernului U.R.S.S., avînd la bază principiul capitulării necondiționate. S.U.A. și Marea Britanie au recunoscut dreptul guvernului de la Moscova de a decide în privința tratativelor cu statele care se aflau în stare de război cu Uniunea Sovietică, ceea ce însemna începutul abandonării României de către marile democrații occidentale. Conferința de la Teheran (28 noiembrie — 1 decembrie 1943), la care s-au întîlnit Stalin, Churchill și Roosevelt, a confirmat orientarea stabilită la Moscova, exprimînd hotărîrea celor trei mari puteri de a conlucra „atît în timpul războiului, cît și în perioada de pace ce va urma“ [42].

La 21 martie 1944, Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu au înaintat lui I. Antonescu un nou memoriu în care-i sugerau : „să arătați M. S. regelui că nu puteți conduce mai departe politica țării și că trebuie să avizeze la formarea unui nou guvern“ [43]. Era pentru prima dată cînd Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal cereau lui Ion Antonescu să scoată țara din război sau să-și prezinte demisia regelui Mihai. Dar Ion Antonescu n-a considerat util să se adreseze regelui — pe care continua să-l considere un copil, fără maturitate politică —, ci l-a solicitat pe Maniu, căruia i-a declarat că personal nu putea accepta condițiile armistițiului, dar dacă liderul național-țărănist le considera acceptabile, el era gata să-i predea conducerea statului. Iuliu Maniu a răspuns peste cîteva zile, într-o formă alambicată care, de fapt, însemna un refuz [44].

La palat se urzeau diverse planuri, unele fanteziste : „unui grup de entuziaşti lipsiţi de experienţă le venise ideea ca regele Mihai să plece cu avionul la Moscova pentru a lua personal contact cu Stalin — «Gîndiţi-vă ce impresie ar face în America, îi spuseră ei. Închipuiţi-vă titlurile ziarelor : „Unchiul Iosif şi tînărul Mihai discută despre pace». — «Dar dacă unchiul Iosif nu acceptă ideea, ce facem ?» răspunse regele, căruia nu-i surîdea cîtuşi de puţin propunerea" [45]. O altă variantă a fost aceea a trimiterii generalului Victor Dombrovski, apoi a generalului Aurel Aldea la Moscova pentru a încheia armistiţiul [46], dar măsurile de pază a frontierelor luate de Antonescu şi întîrzierea cu care a venit răspunsul guvernului sovietic au făcut ca acest plan să nu se poată materializa. A existat şi ideea ca regele să se declare prizonier, iar Iuliu Maniu să plece în nordul Moldovei şi să formeze acolo un guvern ; o variantă „îmbunătăţită" prevedea ca regele şi alţi fruntaşi politici să plece în nordul Moldovei, unde să constituie un guvern antihitlerist cu sprijinul armatei [47]. Potrivit altor planuri o lovitură de stat iniţiată de rege, chiar dacă nu ar fi reuşit, era utilă deoarece se demonstra Aliaţilor că suveranul se desolidariza de regimul antonescian ; în caz de eşec, regele urma să părăsească ţara la bordul unui avion şi să revină cu ajutor anglo-american.

Între timp, contactele între Casa Regală şi reprezentanţii partidelor politice s-au intensificat. La sfîrşitul lunii aprilie 1944 a avut loc prima întîlnire între rege şi Lucreţiu Pătrăşcanu ; cu acest prilej suveranul a primit o explicaţie clară privind poziţia P.C.R. faţă de monarhie : „D. Lucreţiu Pătrăşcanu a definit atitudinea acestui partid, arătînd că deşi este republican, el înţelege să nu facă din problema formei de stat — monarhie sau republică — o problemă de actualitate. Partidul Comunist se declară hotărît să conlucreze cu monarhia şi să o sprijine, în orice acţiune destinată să scoată România din război şi să schimbe politica noastră externă" [48]. În condiţiile respective, atît liderii partidelor istorice, cît şi regele au considerat utilă participarea Partidului Comunist la acţiunea de înlăturare a lui Ion Antonescu, apreciind că

astfel vor fi obținute condiții de armistițiu mai ușoare din partea guvernului comunist de la Moscova. De altfel și emisarii englezi și americani recomandaseră o colaborare cu Partidul Comunist.

La 20 iunie 1944, Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Titel Petrescu, Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu au semnat platforma Blocului Național-Democrat, care prevedea: încheierea fără întîrziere, pe baza ofertei făcute de Aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite, căutînd a obține condițiile cele mai bune posibile pentru interesul țării; ieșirea României din Axă, eliberarea țării de sub ocupația germană, alăturarea ei Națiunilor Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale; înlăturarea regimului de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional democratic pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării [49].

După această dată au avut loc mai multe întîlniri între reprezentanții Blocului Național-Democrat și ai palatului în vederea stabilirii măsurilor și acțiunilor concrete pentru scoaterea țării din război și a înlăturării lui Antonescu. Așa cum era firesc, o atenție deosebită a fost acordată constituirii noului guvern. Reprezentanții Partidului Comunist au propus un guvern politic prezidat de Iuliu Maniu. Dar liderul național-țărănist, sprijinit de Brătianu, afirma că problemele ce stăteau în fața României aveau un pronunțat caracter militar și, ca atare, a susținut necesitatea unui guvern de generali. Regele, care dorea ca actul înlăturării lui Antonescu să aibă o bază politică largă, a pledat în favoarea punctului de vedere susținut de Partidul Comunist. Potrivit afirmațiilor lui I Mocsony-Stîrcea, într-una din ședințe, după ce suveranul a argumentat necesitatea guvernului politic, L. Pătrășcanu l-a felicitat, declarîndu-i că „ați vorbit de-a dreptul ca un comunist, dați-mi voie să vă strîng mîna“ [50].

În seara zilei de 20 august (ora 23) regele, aflat de două zile la Sinaia, a urcat la volanul „Lincoln“-ului său, pornind, împreună cu Mircea Ioanițiu, I. Mocsony-Stîrcea, gen. Gh. Mihail și Emilian Ionescu, spre București. Ajuns la palat, regele a participat la o reuniune secretă, la care

erau prezenți Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, C. Titel- Petrescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Gr. Niculescu-Buzești, C. Sănătescu, Al. Aldea, col. D. Dămăceanu, I. Mocsony-Stîrcea și col. Emilian Ionescu, unde s-a discutat „situația legată de plecarea lui Antonescu pe front“ [51].

În noaptea de 21/22 august a avut loc la palat o nouă consfătuire : au participat cei din noaptea precedentă (mai puțin Maniu, Brătianu și Petrescu), plus generalul C. Anton și comandorul Udrițki ; cu acest prilej a fost reconfirmată data de 26 august pentru răsturnarea lui Antonescu, dar nu a fost exclusă posibilitatea devansării acestei acțiuni ,optîndu-se pentru ziua de 24 august [52].

Aflat pe front, mareșalul Antonescu a dat ordin, la 22 august, ca trupele române să se retragă pe linia fortificată Focșani — Nămoloasa — Brăila pentru a opri înaintarea armatelor sovietice. În concepția lui, stabilizarea frontului constituia un „atu“ pentru negocierea și încheierea armistițiului, care trebuia să asigure noul statut internațional al României. El obținuse deja, în cadrul tratativelor de la Stockholm, promisiunea guvernului de la Moscova că trupele sovietice nu vor intra într-o zonă liberă (care cuprindea și Bucureștiul), că armatelor germane li se va da un termen de 15 zile pentru a se retrage în scopul evitării unui război pe teritoriul României [53].

În noaptea de 22/23 august a avut loc ultima consfătuire conspirativă a reprezentanților Blocului Național-Democratic ; Lucrețiu Pătrășcanu a cerut, în numele Partidului Comunist, formarea unui guvern politic prezidat de Iuliu Maniu. Președintele Partidului Național-Țărănesc a acceptat, în principiu, promițînd să prezinte lista a doua zi dimineață. S-a convenit ca acțiunea de înlăturare a lui Antonescu să aibă loc „cît mai curînd“, ceea ce însemna reconfirmarea datei de 26 august, cu posibilitatea unei devansări de două zile, în funcție de programul mareșalului, ale cărui deplasări trebuiau, în continuare, supravegheate [54]. În dimineața zilei de 23 august, Iuliu Maniu aprecia că era mai bine ca armistițiul să fie semnat de Ion Antonescu ; cît privește lista guvernului, Maniu a afirmat că nu o putea prezenta, deoarece de la consfă-

tuire lipsea președintele Partidului Național-Liberal, dar că-l va vedea în cursul dimineții pe C.I.C. Brătianu, astfel încît, chiar în după amiaza acelei zile, reprezentanții Partidului Comunist și Partidului Social-Democrat vor primi răspunsul cerut. Președintele Partidului Național-Țărănesc l-a vizitat într-adevăr pe Brătianu, împreună cu Constantin Titel Petrescu, dar nu a discutat lista guvernului, ci necesitatea unui nou demers pe lîngă Antonescu pentru a i se cere în mod imperativ să încheie el armistițiul, precizîndu-i că opoziția îl va sprijini în acest scop.

Revenit în București în seara zilei de 22 august, Ion Antonescu a avut o discuție cu Ion Mihalache, iar a doua zi dimineața a prezidat o ședință de cabinet în cursul căreia a anunțat că după amiaza va pleca din nou pe front. În jurul orei 10 mareșalul l-a primit de Gh. Brătianu, care i-a cerut să încheie armistițiul. Ion Antonescu s-a declarat de acord, cu condiția de a obține asentimentul scris al opoziției. Gh. Brătianu a promis să aducă, pînă la ora 15, scrisori de garanție semnate de Maniu și Brătianu [55]. La ora 10,30 mareșalul l-a însărcinat pe colonelul Radu Davidescu, șeful cabinetului său militar, să telefoneze la Palat spre a cere o audiență la ora 16 * ; peste cîteva minute Mihai Antonescu a solicitat și el o audiență personală și separată la rege pentru ora 15,30 [56].

După ce I. Antonescu s-a anunțat în audiență, regele, împreună cu gen. Sănătescu, gen. A. Aldea, Gr. Niculescu-Buzești, I. Mocsony-Stîrcea și Mircea Ioanițiu au discutat atitudinea ce trebuia adoptată. Întrucît nu știau motivul pentru care mareșalul ceruse audiență, s-a convenit ca în cazul în care acesta ar comunica hotărîrea de a încheia armistițiul, regele să se declare de acord ; dacă I. Antonescu ar anunța intenția de a continua războiul alături de Germania sau ar cere încuviințarea prealabilă a hitleriștilor, conducătorul să fie demis din funcția sa și arestat [57]. În acest scop, garda palatului a fost pusă în alarmă ; începînd de la ora 12 toate intrările în palat, mai puțin cea din aripa Crețulescu, pe unde urmau să intre cei

* Potrivit unor surse, mareșalul Ion Antonescu n-ar fi venit din proprie inițiativă la palat, ci la insistențele lui C. Sănătescu.

doi Antonești, au fost baricadate și pregătite pentru respingerea unui eventual atac.

Devansarea momentului trecerii la arestarea lui Antonescu a creat la palat o stare de neliniște. De aceea, C. Sănătescu a fost însărcinat să discute cu Iuliu Maniu, iar I. Mocsony-Stîrcea cu Lucrețiu Pătrășcanu și Const. Titel Petrescu. În jurul orei 13, C. Sănătescu s-a întîlnit cu Maniu, care a ținut să precizeze că nu acceptă să prezideze noul guvern și a repetat vechea sa argumentație [58]. În discuția cu I. Mocsony-Stîrcea, atît L. Pătrășcanu, cît și Const. Titel Petrescu s-au pronunțat pentru arestarea lui Ion Antonescu în timpul audienței.

Mihai Antonescu s-a prezentat la palat la ora 15,30 ; el a pledat în favoarea încheierii armistițiului, informînd pe rege despre demersurile diplomatice întreprinse. Suveranul nu a dat nici un răspuns, dar l-a invitat să rămînă și la audiența acordată mareșalului.

I. Antonescu a sosit la 16,05, fiind întîmpinat de colonelul Emilian Ionescu : — „Ce face regele ? Ce este în palat ?" a întrebat mareșalul. — „Majestatea Sa vă așteaptă la Casa Nouă, iar în palat viața se desfășoară normal", a răspuns colonelul.

Audiența s-a desfășurat în salonul galben de la parterul Casei Noi ; erau prezenți : regele, mareșalul Ion Antonescu, Mihai Antonescu și gen. Constantin Sănătescu. Prin costumație, ragele, care purta pantaloni tricotați și o bluză de vînt, făcea o notă discordantă față de ceilalți. Mihai Antonescu era în costum negru, mareșalul Antonescu și gen. C. Sănătescu în elegante uniforme militare.

Discuția a decurs astfel : Regele : — „Am aflat că rușii au spart frontul. Aș dori să știu ce măsuri intenționați să luați". Ion Antonescu a recunoscut că rușii înaintează, dar că această înaintare fusese prevăzută și va fi oprită la timpul și locul oportun. — „Situația este foarte critică, interveni regele. N-avem timp de pierdut și cred că trebuie să cereți armistițiul imediat". — „Voi cere armistițiul numai cu anumite condiții — răspunse Antonescu. Să mi se garanteze că nu voi pierde Basarabia și Transilvania". — „Nu putem începe să ne tocmim la această oră tîrzie și în situația în care ne aflăm" — pro-

testă regele Mihai. — „Dacă nu mi se dau garanţii, voi continua lupta — declară Antonescu brusc. Voi retrage armata pînă la Carpaţi şi cu ajutorul germanilor voi organiza o fortăreaţă de rezistenţă, pe care ruşii n-o vor lua niciodată". Intervenţiile şi comentariile regelui îi creau mareşalului o stare de nervozitate, pe care n-o putea stăpîni. Pe acest fond, veni o nouă replică a lui Mihai : — „Ceea ce înseamnă că întreaga ţară va fi ruinată. Propunerile dv. nu au sens şi nu le pot accepta. Trebuie să cereţi armistiţiul !" Timp de cîteva minute, I. Antonescu rămase buimăcit de această reală expresie de autoritate din partea tînărului pe care-l dispreţuia. Apoi sîngele i se urcă în obraji, într-un acces de furie : — „Niciodată ! Cum o să las ţara pe mîinile unui copil !" C. Sănătescu se grăbi să intervină, vorbind cu convingere în spiritul argumentelor expuse de rege. M. Antonescu interveni şi el, insistînd pe lîngă mareşal să se gîndească dacă politica lui nu va costa mai mult ţara decît armistiţiul. Mareşalul nu se lăsa înduplecat. După trei sferturi de oră, Mihai se ridică în picioare : — „E foarte cald, mă duc să beau un pahar cu apă". Apoi ieşi pentru cîteva momente. După o ultimă consultare cu colaboratorii săi, regele a revenit în salonul galben unde s-a adresat mareşalului : „Am ascultat expunerea dumneavoastră asupra situaţiei ; nu sînt de acord cu propunerile ; consider situaţia extrem de gravă, deoarece pune în pericol existenţa ţării şi a neamului românesc. Din această cauză vă demit din funcţia de conducător al statului !".

După ce a rostit aceste cuvinte, regele a părăsit salonul. Imediat a intrat în sală echipa de militari care avea misiunea de a-l aresta pe mareşal. Surprins şi enervat, Ion Antonescu a dus mîna spre buzunar — un gest reflex, sau poate pentru a-şi căuta batista. Crezînd că vrea să scoată pistolul, plutonierul Dumitru Rusu l-a prins de coate, imobilizîndu-l. Uluit, mareşalul se uită la Sănătescu : — „Cum îndrăzneşte un plutonier să pună mîna pe conducătorul statului ?" Din obişnuinţa lui de general, Sănătescu ,ordonă : — „Plutonier, ia mîna de pe domnul mareşal !" A intervenit însă promt Emilian Ionescu : — „Executarea !" Se înţelege, a înaltului ordin, privind arestarea lui Antonescu. Plutonierul Bălă a deschis uşa şi a

somat pe cei doi Antonești să-l urmeze. Pe hol, mareșalul a observat pe cîțiva dintre sfetnicii regelui : — „Mîine veți fi cu toții spînzurați în piața palatului ! Nenorociților, nu vă dați seama ce faceți ? Distrugeți țara și o dați pe mîna comuniștilor !“ Cuvintele lui nu mai erau ascultate. La ora 17,05 se afla, împreună cu Mihai Antonescu, în camera blindată de la etajul I al palatului regal.

La ora 20 a fost emis decretul regal prin care C. Sănătescu era numit președintele Consiliului de Miniștri, apoi decretul privind componența noului guvern, din care făceau parte cîte un reprezentant al Blocului Național-Democratic (reprezentantul P.C.R., Lucrețiu Pătrășcanu, deținînd și interimatul Ministerului de Justiție). Majoritatea miniștrilor erau militari și tehnicieni. De la 20,30 armata română a început blocarea principalelor instituții de stat, a asediat obiectivele germane din oraș și a barat căile de acces ale trupelor hitleriste spre București.

Sesizat despre cele întîmplate, Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei, s-a prezentat la palat pentru a cere explicații în legătură cu soarta lui Antonescu. Regele i-a confirmat faptul că mareșalul fusese arestat. La cererea lui Killinger de a fi eliberat, regele a răspuns că „această cerere nu poate fi satisfăcută, deoarece voința întregii țări este aceea de a ieși din războiul împotriva Națiunilor Unite ; în aceste condiții, trupele germane sînt invitate să părăsească teritorul României“ [59].

La puțin timp după plecarea lui Killinger a sosit Emil Bodnăraș cu echipa care avea să-i preia pe cei arestați și să-i transporte, în cursul nopții, într-o casă conspirativă a Partidului Comunist. Regele a fost de acord cu predarea Antoneștilor, cerînd doar ca ei să nu fie împușcați *.

* Un participant la evenimente, Gh. C. Teodorescu, comandantul companiei I de gardă a palatului, avea să declare peste mai mulți ani : „Atunci eram convins că am făcut un act patriotic. Nu știam ce s-a discutat în cadrul audienței lui Antonescu. Astăzi, după toate cele întîmplate, îmi dau seama că arestarea mareșalului a fost o mare greșeală și am regretat toată viața mea faptul că, cu aprobarea mea, a fost predat comuniștilor pentru a fi judecat, condamnat la moarte și împușcat“ (Gh.

La ora 21,30 posturile centrale de radio au început să anunțe că în curînd vor transmite „un comunicat important pentru țară". Echipa de tehnicieni ai Societății de Radiodifuziune, în frunte cu Vasile Ionescu, directorul general al acestei instituții, a instalat, într-un birou de la primul etaj, aparatura necesară înregistrării proclamației regale. Mihai I a citit textul proclamației, după care Vasile Ionescu a plecat cu placa înregistrată spre a fi difuzată.

Începînd cu ora 22,12 s-a transmis la radio proclamația regelui Mihai * prin care se anunța ieșirea României din alianța cu puterile Axei, încetarea războiului împotriva Națiunilor Unite, formarea unui guvern de uniune națională.

Fără îndoială, hotărîrea regelui Mihai I de a-l demite

Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. II, Iași, 1990, p. 69).

* Textul complet este următorul :

Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decît o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală : ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.

Români,

Un nou guvern* de uniune națională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărîtă a țării, de a încheia pacea cu Națiunile Unite. România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile (Unite) ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită.

Români,

Poporul nostru înțelege să fie stăpîn pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărîrii noastre libere luate și care nu atinge drepturile nimănui este un dușman al neamului nostru. Ordon armatei și chem poporul să lupte prin orice mijloace și cu orice scrificii împotriva lui. Toți cetățenii să se strîngă în jurul tronului și al guvernului, pentru salvarea Patriei. Cel care nu va da ascultare guvernului se opune voinței poporului este un trădător de țară.

Români,

pe Ion Antonescu din funcția de conducător al statului a reprezentat un act de curaj, care se afla în consens cu voința națiunii române. Manifestațiile spontane desfășurate în fața palatului, în noaptea de 23/24 august 1944, precum și declarațiile tuturor partidelor politice din acea vreme sînt o mărturie elocventă în acest sens *

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor, cunoașterea unor documente privind activitatea diplomatică a guvernului Antonescu, dramatica deteriorare a statutului internațional al României după 23 august 1944 au generat unele poziții critice față de actul arestării mareșalului Antonescu, dar în acel moment era greu, dacă nu chiar imposibil, de imaginat ceea ce va urma.

Se cuvine subliniat faptul că acest act a fost elogiat

Dictatura a luat sfîrșit și cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor țării sînt garantate și vor fi respectate.

Alături de armatele Aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin dictatul nedrept de la Viena, pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mînă independența împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a hotărî singuri soarta depinde viitorul țării noastre.

Cu deplină încredere în viitorul neamului românesc, să pășim hotărîți pe drumul înfăptuirii României de mîine, a unei Românii libere, puternice și fericite". („România liberă", III, nr. 11 din 24 august 1944).

* Constantin-Titel Petrescu, în articolul *Cum s-a ajuns la armistițiu,* aprecia „rolul imens pe care l-a avut în această acțiune patriotică M. S. regele Mihai I" („Libertatea", I, nr. 9 din 5 septembrie 1944). Președintele Partidului Național-Țărănesc, Iuliu Maniu, afirma că regele „a arbitrat energic în această controversă dintre guvern și națiune și a hotărît repede în favoarea tezei susținută de națiune" (*Actul de la 23 August 1944. Imperativele naționale ale momentului,* în „Universul", 61, nr. 241 din 3 septembrie 1944). În *Manifestul Blocului Național Democrat* — semnat de Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Const. Titel Petrescu și Lucrețiu Pătrășcanu — după ce se evidențiau clipele hotărîtoare prin care trecea România, se arăta: „De aceea, noi am socotit de a noastră datorie de a da sprijinul nostru M. S. regelui (...) Blocul Național-Democratic sprijină guvernul constituit de M.S., cu scopul de a realiza armistițiul, de a scoate pe germani din țară și pentru a desființa regimul dictatorial" („România liberă", II, nr. 13 din 27 august 1944).

de conducătorii statelor din coaliția Națiunilor Unite. Astfel, la 6 iulie 1945, Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. a acordat regelui Mihai ordinul „Victoria“, cea mai înaltă distincție, pentru „actul curajos al cotiturii hotărîte a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă și alierea ei la Națiunile Unite, în clipa cînd nu se precizase clar înfrîngerea Germaniei“ [60]. De asemenea, Harry A. Truman, președintele S.U.A., la numit pe regele Mihai I comandor șef al „Legion of Merit“ (Legiunea pentru Merit), deoarece prin acțiunea sa de la 23 august a avut un rol însemnat în părbușirea frontului hitlerist în sud-estul Europei [61].

Este semnificativ faptul că la 23 august, ora 24,00, Hitler dădea ordin armatei germane din România „de a suprima puciul, a-l captura pe rege și camarila de la palat și a constitui un guvern condus de un general filogerman, în cazul că mareșalul Antonescu nu ar mai fi disponibil“ [62]. Dar, cum aveau să arate chiar oficialitățile germane, nici un general n-a acceptat acest rol, cei contactați declarînd că nu se puteau împotrivi regelui României [63]. Mult mai realist, generalul Erick Hansen, șeful Misiunii militare germane în România, raporta generalului Alfred Jodl, șeful Statului Major al O.K.W.-ului : „Nu este vorba de un puci al camarilei de la Curte, ci de o lovitură de stat bine pregătită de sus, în deplină concordanță cu armata și cu întreaga națiune. Pasul făcut se bucura de o largă încuviințare. Împotriva regelui și a noului guvern nici un general nu vrea să formeze un contra guvern“ [64].

Pe baza ordinului dat de Hitler, trupele germane au început pregătirile pentru înfrîngerea „puciului“. Mihai I era fără îndoială o țintă importantă pentru hitleriști ; în calitatea sa de șef al statului și comandant suprem al armatei, regele trebuia păzit de furia armatei germane. Uciderea sau luarea lui ca prizonier putea complica foarte mult situația. De aceea, C. Sănătescu a propus ca regele să plece din București, într-un loc sigur. După unele consultări, Mihai I a acceptat să meargă la Dobrița (Gorj). La ora 1 noaptea, patru mașini, dintre care una condusă de rege, au părăsit curtea palatului, îndreptîndu-se spre noua reședință.

În zorii zilei de 24 august hitleriștii au executat pri-

mul bombardament masiv asupra capitalei, distrugînd numeroase clădiri, avariind grav altele — între care și palatul regal din Calea Victoriei, producînd numeroase victime. Prin lupte grele, la 26 august, armata română a eliberat capitala, după care a continuat acțiunea de alungare a hitleriștilor și horthyștilor din teritoriul național.

Decretul regal din 31 august, publicat la 2 septembrie 1944, elaborat pe baza Jurnalului Consiliului de Miniștri din 30 august, prevedea: „Art. I. Drepturile românilor sînt cele recunoscute de Constituția din 1866 cu modificările ce ulterior au fost aduse și de Constituția din 29 martie 1923. Art. II. Sub rezerva celor cuprinse în art. III și IV puterile statului se vor exercita după regulile așezate în Constituția din 29 martie 1923. Art. III. Un decret dat în urma hotărîrii Consiliului de Miniștri va organiza Reprezentanța Națională. Pînă la organizarea Reprezentanței Naționale, puterea legislativă se exercită de către rege la propunerea Consiliului de Miniștri"[65].

Decretul — prin care s-au repus în vigoare 37 de articole din cele 138 ale Constituției din 1923 — a creat baza juridică a măsurilor adoptate de noul guvern și, totodată, izvorul de drept pentru măsurile ulterioare. În fapt, actul din 31 august 1944 a avut un caracter mai cuprinzător decît cele menționate în decretul lege, fiind aplicate și alte prevederi ale Constituției din 1923. De la 23 august 1944, forma de guvernămînt a cunoscut o nouă modificare: România a redevenit o monarhie constituțională, suveranul exercitîndu-și prerogativele stabilite prin constituțiile din 1866 și 1923.

Conform planului stabilit, la 10 septembrie 1944 regele a revenit în București, fiind întîmpinat în gara Mogoșoaia de C. Sănătescu și de ceilalți membri ai guvernului[66]. Deoarece palatul din Calea Victoriei era avariat în urma bombardamentelor hitleriste din 24 august, suveranul și-a stabilit reședința la palatul din șoseaua Kiseleff. În ziua de 13 septembrie miniștrii numiți la 23 august au depus jurămînul în fața suveranului[67].

După înlăturarea lui Ion Antonescu, guvernul de la Moscova n-a mai luat în considerație acordul de la Stock-

holm, astfel că relațiile cu noile oficialități române au fost luate de la zero. Clauzele stabilite prin negocierile opoziției la Cairo au fost și ele date uitării. În urma proclamației regelui din seara zilei de 23 august, armata română n-a opus nici o rezistență trupelor sovietice, care — profitînd de ocazie — au ocupat întreg teritoriul României, au luat aproape 130 000 de prizonieri, comportîndu-se ca o forță de ocupație. Abia după 20 de zile, la 12 septembrie 1944, a fost semnată la Moscova Convenția de armistițiu cu Națiunile Unite[68] care consemna: ieșirea României din războiul antisovietic și angajarea țării noastre (începînd cu 24 august, ora 4 dimineața) în lupta împotriva Germaniei hitleriste, plata unor însemnate despăgubiri de război, anularea dictatului de la Viena, stabilirea graniței româno-sovietice din 28 iunie 1940; totodată, Convenția prevedea reglementarea unor probleme interne deja soluționate de guvernul român, sau care reveneau de drept acestuia; s-a constituit o Comisie Aliată de Control, cu sediul în București, guvernul român fiind obligat să îndeplinească „toate instrucțiunile" acesteia „care decurg din Convenția de armistițiu". În fapt, România devenea o țară ocupată de sovietici *. Este semnificativ faptul că din partea Aliaților documentul a fost semnat numai de Malinovsky, deși ambasadorii S.U.A. și Marii Britanii erau și ei prezenți, jucînd rolul de simpli figuranți.

Regele și liderii partidelor istorice n-au realizat decît parțial faptul că marile puteri își delimitaseră sferele de influență și că S.U.A. și Marea Britanie abandonaseră România în brațele Uniunii Sovietice, care era hotărîtă să-i impună propriul ei sistem politic, folosindu-se de Partidul Comunist Român.

---

* În ședința Consiliului de Miniștri din 15 septembrie 1944, Iuliu Maniu a reamintit că „lui Antonescu i s-a promis de către dl. Molotov o zonă neutră pe care noi nu o avem", iar Constantin I. C. Brătianu arăta că sovieticii au negociat de pe poziții de forță, deoarece „se simțeau stăpîni în țara românească, fiindcă armata ocupase țara" *(23 August 1944. Docmente,* vol. III, p. 32, 42).

La 26 septembrie 1944, C.C. al P.C.R. a dat publicității un proiect de platformă pentru crearea Frontului Național-Democratic „din sînul căruia să se formeze un nou guvern“ [69]. În ziua de 13 octombrie o delegație a F.N.D. — alcătuită din L. Pătrășcanu, Gh. Gheorghiu-Dej, C. Titel Petrescu, Lothar Rădăceanu, Victor Brătfăleanu, Gh. Vlădescu-Răcoasa și Gh. Micle — a prezentat suveranului Platforma Frontului și a subliniat necesitatea chemării acestuia la putere ; totodată delegația a informat că reprezentantul P.C.R. și cel al P.S.D. au demisionat din guvern. Organul central de presă al P.C.R., scria la 14 octombrie : „Socotim că Majestatea Sa regele Mihai I, care la 23 august a fost alături de poporul hotărît să pună capăt unei stări care ducea țara la dezastru, va înțelege și astăzi chemarea poporului de a desăvîrși prin Frontul Național-Democratic actul de la 23 august 1944“.

Pe acest fond de agitație politică s-a înregistrat scrisoarea înaintată generalului Constantin Sănătescu, la 2 noiembrie, de generalul V. P. Vinogradov, prin care Comisia Aliată de Control constata „mersul cu totul nesatisfăcător al aplicării Convenției de armistițiu“ și cerea guvernului român „să curme această politică de tărăgănare“ [70].

După o serie de consultări cu șefii partidelor politice, regele a hotărît să-l însărcineze pe C. Sănătescu cu formarea unui nou guvern „de largă colaborare politică“ [71]. Noul guvern, format la 4 noiembrie, a durat mai puțin de o lună.

Pe plan internațional avuseseră loc la Moscova tratative între I. V. Stalin și W. Churchill (9—20 octombrie 1944), în cursul cărora premierul britanic a propus ca influența Rusiei în România să fie de 90%, în Bulgaria de 75%, în Iugoslavia și Ungaria de 50%, în Grecia de 10%, ceea ce Stalin a aprobat imediat [72]

Pe fondul unei permanente agitații politice, la 2 decembrie 1944, regele a acceptat demisia lui C. Sănătescu și l-a numit, în aceeași zi, în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe generalul N. Rădescu, șeful Marelui Stat Major, fost adjutant al reginei Maria și unul dintre conducătorii organizației fasciste Cruciada Româ-

nismului, înființată de M. Stelescu în 1936, adversar al Germaniei hitleriste, motiv pentru care fusese internat în lagăr. După intense negocieri, la 6 decembrie, s-a constituit guvernul Rădescu, dar nici acesta n-a avut o viață lungă.

Privațiunile la care cetățenii fuseseră supuși în ultimii ani datorită războiului, lipsirea de drepturi și libertăți democratice, au creat o stare de spirit nouă, radicală, pe care P.C.R. a știut s-o valorifice în folosul obiectivelor sale politice, organizînd mari întruniri pe cuprinsul întregii țări la care se cerea demisia lui Rădescu și formarea unui guvern F.N.D.

La 11 februarie 1945, N. Rădescu a rostit un discurs, în sala „Aro" din București, în care a spus : „În ce mă privește, afirm din nou că atîta timp cît frînele guvernării vor fi în mîinile mele, voi apăra cu orice preț liniștea și ordinea în țară" [73]. În ședința Consiliului de Miniștri din 16 februarie a fost și mai categoric : „În situația pe care o am mă voi opune din toate puterile, și dacă este nevoie să ajungem la război civil, îl vom face, domnilor, oricare ar fi rezultatul" [74].

În ziua de 24 februarie 1945 au avut loc mari manifestații organizate de F.N.D. în întreaga țară. În Piața palatului regal din București s-au înregistrat evenimente sîngeroase ca urmare a încercării unor manifestanți de a ocupa Ministerul de Interne [75]. În seara aceleiași zile, N. Rădescu a condamnat cu energie tulburările provocate de „niște indivizi fără neam și fără Dumnezeu" [76]. În replică, un grup de generali și ofițeri superiori a dat publicității o declarație prin care anunțau că se desolidarizează „de acțiunea și de declarațiile d-lui general Nicolae Rădescu, considerîndu-le pe amîndouă dăunătoare intereselor armatei și țării" [77]. Între semnatari se aflau doi foști adjutanți regali : gen. D. Dămăceanu și col. Radu Rusescu ; lor li se adăuga gen. C. Vasiliu-Rășcanu, vechi consilier pe probleme militare al suveranului. Ministrul de război (gen. Ion Negulescu), de comun acord cu președintele Consiliului de Miniștri, a elaborat decretul privind scoaterea din cadrele active ale armatei a ofițerilor care au încălcat disciplina militară. Deși afecta pe unii dintre foștii săi colaboratori, regele, respectînd spiritul constituțional,

şi-a pus semnătura, „uşor tremurată", pe acest decret[78]. La rîndul său, Comisia Aliată de Control (Sovietică) a trecut la dezarmarea trupelor române din interiorul ţării, fapt ce a determinat protestul Marelui Stat Major[79], dar fără rezultat.

Hotărîrile Conferinţei de la Ialta, din 4—11 februarie 1945, erau interpretate de cercurile palatului ca venind în sprijinul poziţiei lor. În declaraţia dată publicităţii, conducătorii U.R.S.S., S.U.A. şi ai Marii Britanii îşi afirmau „acordul comun de a duce o politică comună din partea celor trei guverne ale lor în timpul perioadei temporare de instabilitate în Europa eliberată şi acela de a ajuta popoarele Europei eliberate de sub dominaţia Germaniei naziste şi popoarele fostelor state satelite ale Axei, să rezolve prin mijloace democratice problemele lor politice şi economice cele mai urgente[80]. În fapt, la Ialta s-a ratificat împărţirea sferelor de influenţă hotărîtă anterior, în primul rînd la Moscova în octombrie 1944.

Pe fondul unor extraordinare tensiuni politice, în ziua de 27 februarie a sosit în România, A. I. Vîşinski, care în discuţiile cu regele Mihai şi-a exprimat nemulţumirea faţă de activitatea lui N. Rădescu, pe care-l considera fascist. Asemenea aprecieri a făcut şi la adresa liderilor partidelor istorice, în special a lui Iuliu Maniu[81]. În consecinţă, reprezentantul sovietic a cerut formarea imediată a unui guvern democratic, care să se sprijine pe masele populare.

Aflînd despre aceste demersuri, viceamiralul Stivenson şi Burton Y. Berry, reprezentanţii Marii Britanii şi S.U.A. în Comisia Aliată de Control, au propus, la 28 februarie, lui Vîşinski „o consultare prealabilă" asupra situaţiei şi stabilirea unui punct de vedere comun privind rezolvarea crizei de guvern din România[82]. Dar Vîşinski a răspuns abia la 5 martie, arătînd că guvernul sovietic aprecia că noul guvern român trebuia să fie cu adevărat democratic, pentru a „asigura în România, care reprezintă spatele frontului Armatei Roşii, ordinea şi liniştea, asigurînd totodată îndeplinirea onorabilă şi conştiincioasă a condiţiilor Convenţiei de armistiţiu. Pe lîngă aceasta — declara repre-

zentantul sovietic — consider necesar să vă atrag atenţia asupra faptului să, Conferinţa din Crimeea cere smulgerea din rădăcină a ultimelor urme ale nazismului şi fascismului, ceea ce constituie, de asemenea, o sarcină importantă a noului guvern român“ [83].

Pe de altă parte, intervenţiile lui C. Vişoianu — ministrul de externe — pe lîngă diplomaţii S.U.A. şi Marii Britanii în România, pentru obţinerea unui sprijin în favoarea soluţiei preconizate de rege, ca şi speranţele puse în „veştile“ de la Washington şi Londra s-au dovedit a fi iluzorii [84]. La rîndul său, Vîşinski a exercitat puternice presiuni asupra regelui Mihai, izbind cu pumnul în biroul acestuia, trîntind uşa, făcînd declaraţii ca acestea · „La Ialta nu s-a vorbit de Rădescu“, „Ialta sînt eu“ [85].

În aceste condiţii, la 2 martie 1945, Mihai I l-a însărcinat pe dr. Petru Groza cu formarea guvernului, insistînd pentru obţinerea colaborării Partidului Naţional-Ţărănesc şi a Partidului Naţional-Liberal. Groza a propus liderilor celor două partide să-şi desemneze 2—3 reprezentanţi în guvern, dar aceştia au respins oferta. În schimb, a fost realizat un acord de participare la guvern a Partidului Naţional-Liberal (Gh. Tătărescu) şi Partidului Naţional-Ţărănesc (Anton Alexandrescu). Lista astfel întocmită a fost supusă aprobării suveranului. Maniu şi Brătianu au insistat pe lîngă Mihai I să nu accepte lista [86], dar acesta a considerat rezistenţa inutilă, astfel că în seara zilei de 6 martie a semnat decretul pentru numirea noului guvern.

Luînd cunoştinţă de această decizie, Gh. Gheorghiu-Dej declara la adunarea publică ce se desfăşura în capitală : „Să mulţumim Majestăţii Sale regelui că a înţeles în cele din urmă să asculte glasul poporului. În ciuda clicii care îl înconjoară, îl izolează de popor, Majestatea Sa regele, ascultînd glasul poporului şi sfatul adevăraţilor conducători ai poporului nostru are mult de cîştigat, deoarece conducătorii partidelor aşa-zis istorice, în frunte cu Iuliu Maniu, serviţi de unelte — pentru că nu pot fi caracterizaţi altfel decît ca unelte oamenii de teapa generalului Rădescu — au căutat să tîrască monarhia în frămîntările politice, în vîltoarea luptelor politice“ [87].

În guvernul de la 6 martie 1945 erau reprezentate 6 formațiuni politice ; din cele 18 portofolii ministeriale, comuniștii dețineau numai 5, dar de fapt P.C.R. era principala forță conducătoare, deoarece se bucura de sprijinul masiv al Moscovei, care primise din partea aliaților occidentali mînă liberă de a acționa în România.

Una dintre primele măsuri ale noului guvern a fost legiferarea reformei agrare. Decretul-lege, semnat de rege, a fost publicat la 23 martie 1945 și prevedea exproprierea terenurilor arabile mai mari de 50 ha ; prin art. 8 al decretului-lege Domeniile Coroanei au fost exceptate de la expropriere [88], ceea ce arată că guvernul promova o politică de menajare a monarhiei în acele împrejurări. În urma reformei au fost expropriate 1 468 946 ha, dintre care 1 109 562 ha au fost împărțite la 917 777 țărani [89], producîndu-se astfel o modificare substanțială în structura proprietății agrare.

Abia instalat la conducerea S.U.A., președintele Harry Truman — care nu părea a fi la curent cu angajamentele predecesorului său — trimitea lui I. V. Stalin, la 7 iunie 1945, un mesaj prin care se declara „alarmat“ de faptul că în România și Bulgaria „există regimuri care nu asigură tuturor elementelor democratice ale poporului dreptul de a-și exprima liber părerea și care, prin sistemul lor de guvernare, nu reprezintă, după opinia mea, voința poporului și nu-i corespund“ [90].

În acest context, exprimînd aprecieri elogioase pentru contribuția României la înfrîngerea Germaniei, Prezidiul Sovietului Suprem a hotărît decorarea regelui Mihai I cu ordinul „Victoria“ [91]. Decorația a fost înmînată la 6 iulie 1945 — în cadrul ceremoniei desfășurate la palatul regal din București — de către mareșalul Feodor Ivanovici Tolbuhin [92].

În seria acțiunilor vizînd organizarea lumii postbelice, un rol important a revenit Conferinței de la Potsdam (17 iulie—2 august 1945) ; cu acest prilej, conducătorii celor trei mari puteri au hotărît înființarea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Străine, însărcinat cu elaborarea tratatelor de pace cu România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda. În comunicatul dat publicității se preciza că tratatele de

pace se vor încheia cu „guvernele democratice recunoscute“ de marile puteri[93].

Iuliu Maniu a expediat la Potsdam mai multe mesaje prin care cerea sprijinul în vederea constituirii unui guvern reprezentativ în România, format dn exponenții tuturor forțelor democratice și care să organizeze alegeri libere[94]. Comunicatul final al Conferinței l-a încurajat pe liderul național-țărănist, care s-a prezentat de îndată la palat pentru a cere regelui „să treacă la instituirea noului guvern“, întrucît cel existent nu era recunoscut de marile puteri[95].

Dar, la Potsdam, Stalin i-a precizat lui Truman că un guvern liber ales în Bulgaria, România sau Ungaria „va fi un guvern antisovietic, ceea ce eu nu pot admite“[96]. Președintele S.U.A. a fost de acord cu punctul de vedere al liderului de la Kremlin.

La 6 august, Uniunea Sovietică, „ținînd seama de participarea activă a României, începînd de la 23 august 1944, la lupta de partea Aliaților, în contra Germaniei hitleriste, precum și de îndeplinirea loială de către România a obligațiilor luate prin Convenția de armistițiu“, a hotărît să stabilească relații diplomatice cu țara noastră[97]. Acest act reprezenta, fără îndoială, un sprijin politic internațional acordat guvernului român.

Pe de altă parte, în ziua de 18 august, Roy Melbourne, locțiitorul reprezentantului S.U.A. în România, a prezentat ministrului de externe Gh. Tătărescu o notă verbală prin care arăta că guvernul american „nu are nici o obiecțiune de făcut reluării raporturilor diplomatice între U.R.S.S. și România“, dar că S.U.A. „dorește în această țară instituirea unui regim reprezentativ al opiniunii publice române, constituit din toate grupările democratice ale țării“[98]. În consecință, „Guvernul Statelor Unite nu admite să aibă tratative și nici să semneze un tratat de pace final româno-american, decît cu un guvern reprezentativ democratic, deplin recunoscut de către Casa Albă“. Ministrul de externe Gh. Tătărescu, de comun acord cu dr. P. Groza, a respins nota, declarînd-o nulă și neavenită, fără a intra în fondul ei, pentru că S.U.A. nu se putea adresa direct unui guvern pe care nu-l recunoștea ca ata-

rere ; în cazul în care ar fi avut de comunicat ceva guvernului României, trebuia s-o facă prin Comisia Aliată de Control, instituită prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944.

Informîndu-l pe rege, dr. P. Groza a arătat că, în forma în care a fost prezentată, nota era nulă și că, oricum, S.U.A. nu avea nici un drept să se amestece în treburile interne ale României ; țara noastră aflîndu-se sub regimul Convenției de armistițiu, cele trei mari puteri trebuiau să se adreseze în comun guvernului român, iar nu fiecare în parte.

La rîndul său, regele Mihai I a convocat la palat pe semnatarii Declarației Blocului Național-Democrat, consultîndu-i în legătură cu cele cuprinse în nota americană : Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, C. Titel Petrescu s-au pronunțat pentru crearea unui nou guvern, în timp ce L. Pătrășcanu a arătat că nota nu avea nici o valoare practică.

Între timp, s-au pus în mișcare și diplomați englezi ; ei au înaintat regelui, la 19 august, o notă prin care făceau cunoscut că Marea Britanie nu recunoștea guvernul român. Regele l-a chemat pe dr. Petru Groza în dimineața zilei de 20 august pentru a-i aduce la cunoștință nota engleză ; cu acel prilej, suveranul a spus : „Te rog să mă ajuți să ies din această situație“ *. Președintele Consiliului de Miniștri a arătat că, potrivit spiritului Constituției, regele domnește și nu guvernează, astfel că nota nu trebuia să ajungă direct în mîinile suveranului ; apoi a arătat că, din motivele prezentate anterior, nota engleză, ca și cea americană, era de drept nulă.

În după-amiaza aceleiași zile, mareșalul palatului a comunicat lui Groza că regele a hotărît să se adreseze direct celor trei mari puteri „cu rugămintea de a arăta soluțiunea acestei chestiuni“.

Într-adevăr, la 21 august, regele Mihai I a înmînat, succesiv, generalului sovietic Susaikov, generalului american C. V. R. Schuyler, viceamiralului englez Ralph Stevenson,

* Potrivit unor relatări, regele i-ar fi cerut deschis să demisioneze.

cîte o notă scrisă * în care se afirma : „Avînd în vedere că președintele de Consiliu, Groza, refuză să-și dea demisia, rog să interveniți“.

Aflînd despre această notă, șeful guvernului a avut o discuție cu regele, întrebîndu-l cînd i-a cerut demisia, iar el a refuzat-o. Mihai a răspuns că „am înțeles să mă ajuți și să mă lași să constitui un alt guvern care va fi recunoscut“. Groza a replicat : „nu am știut că a da ajutor înseamnă să demisionez. Eu nu am știut acest lucru și nici prin gînd nu mi-a trecut că Majestatea Sa are această dorință“. Șeful guvernului a arătat că, în mod normal, suveranul trebuia să se adreseze celor trei mari puteri în forma următoare : „Mi s-a comunicat o notă verbală din partea Angliei printr-un funcționar pe cale indirectă, sau am primit o notă verbală din partea reprezentantului Angliei în care spune că cele două mari puteri nu recunosc guvernul actual. Acest guvern însă a fost recunoscut de una din cele trei mari puteri. Vă rog să mă ajutați“. Cu alte cuvinte, U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie să se pună de acord între ele și apoi să-i comunice hotărîrea.

Suveranul a căutat să forțeze nota, declanșînd acțiune împotriva guvernului în preajma primei aniversări a zilei de 23 august, cînd era stabilită primirea triumfală a trupelor române întoarse de pe front. Programul fusese elaborat încă de la 7 august, regele avînd o participare substanțială la desfășurarea acestei festivități : în seara zilei de 22 august trebuia să înmîneze decorațiile militare, apoi, a doua zi, urma să treacă în fruntea trupelor pe sub Arcul de Triumf, să primească defilarea armatei în Piața palatului, să participe la banchetul organizat la Cercul Militar și la adunarea invitaților de la palatul regal [90]. Pentru ca atitudinea sa să nu fie interpretată ca ostilă armatei, Mihai I a fost prezent la decorarea ofițerilor, dar a refuzat — cu toate insistențele depuse de dr. P. Groza, gen.

* Nota a fost redactată de Victor Rădulescu-Pogoneanu, după ideile ce fuseseră stabilite într-o consfătuire anterioară la care au participat : Pogoneanu, B. Stirbey, Gr. Niculescu-Buzești, precum și Roy Melbourne și William C. Bulit din misiunea politică a S.U.A. în România (Gh. Țuțui, *Slăbirea rolului monarhiei în viața de stat. Proclamarea Republicii Populare Române, în 30 Decembrie '47. Premise și semnificații,* București, 1972, p. 132).

C. Vasiliu-Răşcanu, gen. sovietic Susaikov[101] — să participe la festivităţile din ziua de 23 august. El a rămas ferm pe poziţia sa, chiar şi după ce i-a fost înmînată o notă semnată de Molotov prin care se arăta că Uniunea Sovietică „se opune categoric demiterii guvernului Groza şi a notificat acest lucru şi la Londra şi la Washington"[101].

La 24 august regele Mihai I a primit — în prezenţa ministrului de externe Gh. Tătărescu — scrisorile de acreditare ale ambasadorului sovietic S. I. Kavtaradze, în cadrul unei ceremonii desfăşurate la palat[102], după care a intrat în „grevă", refuzînd să mai aibă vreun contact cu membrii guvernului. Biograful regelui nota: „Miniştrii veneau să se consulte cu el, dar erau respinşi. Mormane de decrete şi de hîrtii de stat erau aduse, dar erau trimise înapoi fără a fi semnate"[103]. Unii oameni politici — mai ales din emigraţie — considerau că regele Mihai adoptase o poziţie greşită, care-i periclita tronul *.

Pe cît de hotărît era guvernul Groza de a nu părăsi conducerea ţării, pe atît de atent a fost în a nu adînci divergenţele, a respecta normele protocolare şi a reîntinde punţile de legătură cu suveranul. Astfel, la 6 septembrie 1945, cînd s-au împlinit 5 ani de la urcarea lui Mihai I pe tron, presa guvernamentală a publicat fotografia acestuia şi articole elogioase pentru rolul avut de suveran la 23 august 1944; la Patriarhie s-a oficiat un Te-Deum la care au participat membrii guvernului, iar dr. P. Groza şi Gh. Tătărescu (aflaţi într-o vizită la Moscova) i-au trimis o telegramă în care se arăta: „Sîntem bucuroşi să putem mărturisi în această zi credinţa neşovăitoare şi devotamentul neclintit cu care vom continua a sluji toate năzuinţele Majestăţii Voastre pentru realizarea fericirii poporului român"[104].

* La 21 septembrie 1945, fostul rege Carol al II-lea nota că mai multe ziare din Occident „spun multe adevăruri asupra mea. Ele apără teoria că n-am abdicat, că Mihăiţă nu este rege de drept, deoarece nu a fost consfinţit de parlament şi că sînt în drept de a-i retrage în orice moment delegaţia ce i-am dat-o. Punct de vedere interesant şi juridiceşte corect" (Carol II, *Însemnări zilnice)*.

În ziua de 8 noiembrie 1945, regele se găsea la Sinaia. Membrii guvernului au participat la Te-Deum-ul de la Patriarhie oficiat pentru suveran, cu prilejul sărbătoririi numelui său, iar presa F.N.D. a publicat articole omagiale, cu referiri la rolul avut de Mihai I la 23 august 1944. În aceeași zi, din inițiativa Tineretului Național-Liberal și a Tineretului Național-Țărănesc, a avut loc o mare manifestație în Piața palatului sub lozincile : „Regele și patria !", „Brătianu și Maniu !", „Jos teroarea !", „Libertate !". Timp de mai multe ore numeroși cetățeni ai capitalei și-au exprimat vehment opoziția față de guvernul Groza. La chemarea guvernului au fost aduse mai multe camioane cu „muncitori", care au intrat în piață pentru a „sparge" întrunirea. Manifestanții le-au blocat, iar două camioane au fost incendiate. Dinspre clădirea Ministerului de Interne a început să se tragă în mulțime, fiind omorîte 11 persoane, iar multe altele au fost rănite [105], după care — noaptea — a urmat un val de arestări.

Evoluția situației din România depindea de marile puteri. Conferința miniștrilor de externe ai S.U.A., Marii Britanii și Uniunii Sovietice, desfășurată la Moscova în perioada 16—26 decembrie 1945, analizînd situația din România, a hotărît : „Cele trei guverne sînt gata să dea M. S. regelui Mihai sfatul pe care l-a cerut în scrisoarea sa din 21 august 1945 asupra lărgirii bazei guvernului român. M. S. regele va fi sfătuit ca un membru al Partidului Național-Țărănesc și un membru al Partidului Național-Liberal să fie cuprinși în guvern /.../ Cele trei guverne iau notă că guvernul român astfel reorganizat va declara că alegeri libere și nestingherite vor fi ținute cît de curînd posibil, pe baza votului universal și secret. Toate partidele democrate și antifasciste trebuie să aibă dreptul să ia parte la aceste alegeri și să prezinte candidați. Guvernul reorganizat va da asigurări cu privire la acordarea libertății presei, a cuvîntului, a religiei și a asociației". Se făcea precizarea că după ce va fi astfel reorganizat și va da asigurările cerute, guvernul român „va fi recunoscut de guvernul Statelor Unite și de guvernul Regatului Unit" [106].

Regele a aflat de conţinutul hotărîrilor Conferinţei din emisiunile în limba română a postului de radio Moscova [107]. La 30 decembrie, Mihai I a revenit în capitală, unde a adresat prin radio obişnuitul mesaj de Anul Nou; el cerea să fie uitate luptele din trecut şi să se treacă la unirea tuturor forţelor naţiunii.

În seara zilei de 31 decembrie au sosit în Bucureşti, A. I. Vîşinski, prim-locţiitor al comisarului poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., Averel Harriman, ambasadorul S.U.A. în Uniunea Sovietică şi Archibald Clark-Kerr, ambasadorul Marii Britanii în Uniunea Sovietică. La 1 ianuarie 1946 reprezentanţii celor trei mari puteri au fost primiţi de rege la palatul Kiseleff. Suveranul a înţeles clar că guvernul Groza nu era obligat să demisioneze, acesta urmînd a fi completat doar cu un reprezentant al Partidului Naţional-Ţărănesc şi cu unul al Partidului Naţional-Liberal.

După mai multe întrevederi, regele şi guvernul au acceptat toate hotărîrile Conferinţei de la Moscova. La 8 ianuarie 1946 Mihai I a semnat decretul prin care Mihail Romniceanu (din partea Partidului Naţional-Liberal) şi Emil Haţieganu (reprezentant al Partidului Naţional-Ţărănesc) erau numiţi în guvern[108]. În aceeaşi zi „greva regală" a luat sfîrşit. Încercarea monarhului de a răsturna guvernul Groza a eşuat; cea mai importantă prerogtivă a regelui — aceea de a numi şi demite guvernul — n-a putut fi utilizată cu succes.

Practic, guvernul Groza a ieşit întărit prin eşuarea „grevei regale", iar poziţia sa pe plan internaţional s-a consolidat. În ziua de 5 februarie 1946, S.U.A. şi Marea Britanie au recunoscut guvernul prezidat de dr. Petru Groza [109].

După experienţa „grevei" sale, regele s-a arătat mult mai prudent în relaţiile cu guvernul. În prima jumătate a anului 1946 Mihai I a ratificat actele legislative iniţiate de guvern după 24 august 1945 [110]. Semnificativă este decorarea de către rege a dr. Petru Groza, în mai 1946, cu „Ordinul Serviciului credincios în gradul de Colan" şi, mai ales, motivaţia adusă: „Apreciind realizările guver-

nului prezidat de d. dr Petru Groza, care a reuşit : să uşureze greaua situaţie creată de urmările războiului ; să înceapă opera de reconstrucţie şi de refacere în toate domeniile vieţii economice, mobilizînd forţele de producţie ale naţiunii şi să execute în acelaşi timp toate obligaţiile asumate prin Convenţia de armistiţiu ; să consolideze prestigiul statului în afară prin reluarea raporturilor diplomatice cu U.R.S.S., Statele Unite, Marea Britanie, precum şi prin stabilirea legăturilor de colaborare cu ţările vecine şi prietene ; să obţină reconsfinţirea graniţelor Transilvaniei întregite"[111]. Asemenea aprecieri arată că suveranul se detaşa de partidele istorice, care continuau să spere în înlăturarea cabinetului prezidat de dr. Petru Groza. În ziua de 10 mai 1946 regele Mihai a participat, alături de dr. Petru Groza, Gh. Gheorghiu-Dej, mareşalul Tolbuhin şi alte oficialităţi, la dezvelirea Monumentului eroilor sovietici din Bucureşti[112].

În vederea alegerilor parlamentare, din iniţiativa Partidului Comunist, la 17 mai 1946 s-a constituit Blocul Partidelor Democrate, care cuprindea : P.C.R., P.S.D., Partidul Naţional-Liberal (Gh. Tătărescu), Partidul Naţional-Ţărănesc (A .Alexandrescu), Frontul Plugarilor şi Partidul Naţional-Popular. Platforma-program a Blocului Naţional-Democrat cuprindea principalele obiective ale forţelor guvernamentale în domeniile economic, social, politic, sanitar, cultural ş.a. În privinţa formei de conducere a statului se prevedea : „Asigurarea regimului democratic şi a suveranităţii depline a statului român în cadrul monarhiei constituţionale"[113]. La rîndul lor, partidele istorice — datorită contradicţiilor dintre ele — n-au putut ajunge la un acord de colaborare. Atît Partidul Naţional-Ţărănesc, cît şi Partidul Naţional-Liberal se pronunţau pentru un „regim monarhic-constituţional"[114], punînd un accent deosebit pe sinceritatea şi durabilitatea sentimentelor lor monarhice.

În plină campanie electorală s-a judecat „procesul marii trădări naţionale", intentat lui I. Antonescu şi regimului său. Procesul, desfăşurat între 5 şi 15 mai 1946, a fost un „adevărat coşmar pentru rege şi regina-mamă.

Cu fiecare dezvăluire a implicării în marele dezastru național a domnilor Maniu și Brătianu, întrebările lui Mihai sînt din ce în ce mai neliniștite : «Ce-a mai declarat Antonescu ?»"[115] Totuși, numele regelui nu a fost evocat decît în legătură cu acțiunile vizînd înlăturarea regimului antonescian.

Procesul s-a încheiat cu sentințe grele pentru cei judecați. În ziua de 1 iunie 1946 ministrul justiției, L. Pătrășcanu, a prezentat regelui cererile de comutare a pedepsei capitale făcute de cei condamnați sau de avocații lor. Suveranul a uzat de dreptul său numai în trei cazuri : C. Pantazi, Radu Lecca și Eugen Cristescu, a căror pedeapsă cu moartea a fost comutată în muncă silnică pe viață[116]. În aceeași zi, Ion Antonescu *, M. Antonescu, C. Vasiliu și Gh. Alexianu au fost împușcați în curtea închisorii Jilava[117].

Alegerile parlamentare s-au desfășurat în ziua de 19 noiembrie 1946 ,iar din rezultatele date publicității reieșea că Blocul Partidelor Democrate a obținut 68,62% din voturi și 347 mandate, în timp ce Partidul Național-Țărănesc, cu 12,62% din voturi avea 33 de mandate, iar Partidul Național-Liberal cîștigase 4,72% din voturi și 3 mandate[118].

Luînd cunoștință de aceste rezultate, Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal afirmau că alegerile au fost falsificate și cereau „imediata lor anulare"[119]. Totodată, ele „rugau" Națiunile Unite „să dăruiască și pe viitor buna lor voință" și „să tragă de îndată consecințele firești față de guvernul actual"[120].

Regele a așteptat reacția guvernelor englez și american ; cu patru zile înaintea deschiderii parlamentului, „sperînd că avea să primească curînd un sfat din partea Washingtonului, el stătu treaz toată noaptea împreună cu

---

* Întrebat de R. Lecca dacă are ceva de transmis, I. Antonescu a lăsat acest mesaj : „Spune-i regelui că nu plec supărat pe el. Mai mult, spune-i că-i mulțumesc pentru că mi-a dat prilejul să mă așez cu un minut mai devreme lîngă martirii neamului care au luptat pentru gloria și mărirea lui" (Larry Watts, *În serviciul mareșalului*, vol. I, München, 1985, p. 89).

regina Elena, așteptînd oră de oră ajutorul care nu veni niciodată. În ultima noapte el se plimbă fără încetare prin cameră, singur, gîndindu-se la hotărîrea ce urma să ia. Toți îi spuneau : nu ! Dar un instinct îi spuneau că ei greșeau“ [121].

În ziua de 1 decembrie 1946 regele Mihai a deschis lucrările Adunării Deputaților, cu obișnuitul Mesaj al Tronului, în care afirma : „Sînt fericit să mă găsesc în mijlocul reprezentanților țării, întruniți astăzi pentru întîia oară, după o îndelungată întrerupere a vieții parlamentare (...). Noul parlament are menirea de a desăvîrși opera de lichidare a tristelor urmări ale războiului, așezînd statul nostru pe baze sănătoase și puternice. Am credința că veți consacra acestei opere de mare răspundere toată atențiunea și energiile domniilor voastre“ [122]. În continuare Mesajul schița programul de activitate al guvernului și al Adunării Deputaților.

Prezența regelui și cuvintele rostite depășeau importanța unui act protocolar. Ele însemnau validarea rezultatelor alegerilor de către suveran și o evidentă distanțare a sa de partidele istorice. Aprecierile făcute la adresa activității guvernului și angajamentul de a sprijini eforturile acestuia în perioada următoare arătau limpede că Mihi I nu mai era dispus să meargă pe linia sugerată de Maniu și Brătianu. Un participant la evenimente, național-țărănistul N. Pascu, nota : „El (regele) nu mai putea năzui la demiterea guvernului de vreme ce a fost nevoit să se plece în fața refuzului anterior al aceluiași prim-ministru de a executa forma regală de revocare, iar acum deschisese parlamentul aceluiași guvern“ [123].

Regele a ratificat toate legile adoptate de Adunarea Deputaților, chiar dacă; în fond ,nu era de acord cu ele. De asemenea, actele guvernului, inclusiv numirea unor cadre din aparatul administrativ, erau avizate de suveran aproape fără nici o discuție.

În fapt, Mihai I încetase a mai fi un arbitru în disputa politică, între partide; neputîndu-și îndeplini principala sa prerogativă constituțională.

Aflată sub ocupație sovietică, România se îndrepta cu pași repezi spre sistemul stalinist de guvernare. în-

temeiat pe monopartidism. La 29 iulie 1947, Adunarea Deputaţilor a ratificat hotărîrea Consiliului de Miniştri privind dizolvarea Partidului Naţional-Ţărănesc[124]. A urmat arestarea principalelor cadre ale acestui partid şi trimiterea lor în faţa instanţei. Procesul, desfăşurat în zilele de 29 octombrie — 4 noiembrie 1947, a pus în cauză nu numai pe conducătorii Partidului Naţional-Ţărănesc, dar şi pe unii colaboratori apropiaţi ai lui Mihai I, ca : I. Mocsony-Stîrcea, Gr. Niculescu-Buzeşti, Alex. Cretzeanu, C. Vişoianu.

Sentinţa de condamnare, pronunţată la 11 noiembrie, începea cu formula obişnuită : „Mihai I-iu, Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României" ; Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Grigore Niculescu-Buzeşti, Alexandru Cretzeanu, Constantin Vişoianu şi alţi fruntaşi naţional-ţărănişti fiind acuzaţi pentru crima de complot, înaltă trădare, tentativă de surpare a ordinii constituţionale, răzvrătire, insurecţie armată, instigare la înaltă trădare[125], au fost condamnaţi la ani grei de temniţă.

Cu aproape o săptămînă înainte, la 5 noiembrie, Adunarea Deputaţilor adoptase o moţiune de neîncredere în Gh. Tătărescu, titularul Ministerului de Externe[126]. În ziua următoare reprezentanţii Partidului Naţional-Liberal (Tătărescu) în guvern au demisionat. Regele a primit aceste demisii şi a semnat decretele pentru numirea unor noi titulari, în majoritate comunişti şi social-democraţi. Totalitarismul cîştiga teren de la o zi la alta.

Pentru situaţia reală a României este semnificativ faptul că Groza a adresat lui I. V. Stalin, cu ocazia zilei de 7 noiembrie o telegramă conţinînd 200 de cuvinte, în timp ce telegrama trimisă regelui Mihai, cu prilejul onomasticii, avea doar 27 de cuvinte. Monarhia era tot mai puţin implicată în viaţa politică, existenţa sa avînd mai curînd un caracter formal. Biograful regelui nota : „Îndatoririle sale se reduseseră, şi odată cu ele şi posibilităţile sale de a-şi exercita influenţa. Deşi două sau trei zile pe săptămînă erau ocupate cu audienţele pe care le avea cu miniştrii, aceştia reduceau treptat cîmpul discuţiilor sau raportau că nu aveau nimic de discutat"[127].

Pe acest fond politic, la care monarhia asista neputincioasă, a venit invitația guvernului englez ca regele Mihai să participe la căsătoria principesei Elisabeta, moștenitoarea Coroanei Marii Britanii. Guvernul român a fost de acord cu deplasarea suveranului.

În dimineața zilei de 12 noiembrie toți miniștrii, în frunte cu dr. Petru Groza, l-au salutat pe rege la plecarea sa de pe aeroportul Băneasa. Suveranul a călătorit cu avionul, pilotat chiar de el, făcînd o escală la Geneva și o deplasare la Lausanne, după care și-a continuat drumul spre Londra [128]. Ceilalți membri ai suitei au plecat cu trenul. Eugen Bianu și Emilian Ionescu au însoțit două vagoane speciale în care se aflau două mașini recent achiziționate de monarh, covoare, lucrări de artă, cîteva cufere și valize secrete ; ele au rămas la Lausanne [129].

În momentul plecării din țară, Mihai I a împuternicit guvernul ca în lipsa lui să efectueze toate lucrările necesare conducerii țării, inclusiv „numirile și revocările de funcționari“ [130] ; era, în fond, un „cec în alb“ acordat guvernului, regele însuși renunțînd la una din prerogativele sale esențiale. De altfel, Mihai I rămăsese singurul monarh în această parte a Europei, iar perspectivele sale erau cu totul incerte.

În timpul cît s-a aflat la Londra, regele Mihai I a discutat cu diferiți oameni politici. „Toți considerau că era periculos să se întoarcă în România, dar ezitau să-și ia răspunderea a-i da vreun sfat“ [131]. Din acest punct de vedere este semnificativă atitudinea lordului Clement Richard Attlee, șeful guvernului britanic : „Cînd suveranul român intră în amănuntele problemei, mărturisind că la București sînt destule puncte de neînțelegere între guvern și tron, viitorul monarhiei fiind nesigur... omul de stat englez se întoarse brusc spre un tablou și-l întrebă pe Mihai ce părere are despre autorul celebrei pînze“ [132]. Potrivit unor informații, Churchill și Smuts i-au spus : „Alegeți drumul curajos. Oricare ar fi riscul, întoarceți-vă acasă“. Pe de altă parte, ambasadorul american Lewis Douglas i-a comunicat că guvernul S.U.A. nu găsea util

ca Mihai I să se întoarcă în România[133]. Chiar unele persoane din suită afirmau că monarhul nu trebuia să se întoarcă în țară, deoarece s-ar putea ca, sub un pretext oarecare, să fie nu numai înlăturat de pe tron, dar și arestat. „Regele asculta și nu răspundea aproape nimic, căci deși înțelegea prea bine că perspectiva care îl aștepta nu era sigură, nu s-a gîndit niciodată serios la o altă eventualitate decît aceea de a se înapoia în țară“[134].

La Londra, Mihai a cunoscut-o pe principesa Anna de Bourbon-Parma, cu care a plecat în Elveția, la Lausanne, unde s-au logodit neoficial la 6 decembrie 1947. Cerînd încuviințarea guvernului român — conform Statutului Casei Regale — răspunsul, transmis la 16 decembrie, a fost vag : căsătoria nu era oportună în acel moment[135]. Cum presa internațională începuse deja să facă speculații în legătură cu rămînerea lui Mihai I în străinătate pentru o femeie, abandonîndu-și prerogativele constituționale, în ziua de 18 decembrie acesta s-a urcat în tren la Lausanne[136], iar la 21 decembrie a sosit la București.

În gara Mogoșoaia a fost întîmpinat de membrii guvernului[137] ; aici „majoritatea miniștrilor îl primi cu răceală. Pătrășcanu se prefăcu că privește în urma sa cînd regele se apropie să-i strîngă mîna ,alții îi întinseră cîteva degete în silă, ținîndu-și buzele strîns lipite“[138].

A doua zi, 22 decembrie, dr. P. Groza a avut o discuție cu Mihai I, privind rezultatele vizitei sale în Occident și problema căsătoriei. Cu acest prilej, președintele Consiliului de Miniștri s-a referit mai pe larg la situația din țară, avansînd ideea că monarhia era și ea trecătoare, că va sosi o vreme cînd România nu va mai avea nevoie de această instituție. După convorbire, în cursul căreia a semnat decretul pentru numirea lui Emil Bodnăraș în funcția de ministru al apărării naționale, regele și regina-mamă au plecat la Sinaia pentru sărbătorile de iarnă

La 24 decembrie a fost investit noul ministru al apărării naționale, Emil Bodnăraș, membru în Biroul Politic al C.C. al P.C.R. — care, potrivit unor informații, abia

se întorsese de la Moscova, unde primise din partea lui Stalin indicații privind organizarea abdicării regelui Mihai. În cuvîntul rostit cu acest prilej, dr. P. Groza a precizat că acest act era determinat „de rosturi mult mai adînci, rosturi care aparțin întregului popor". La rîndul său, Emil Bodnăraș a ținut să afirme că preia conducerea armatei „din însărcinarea Partidului Comunist Român și cu asentimentul unanim al guvernului condus de dr. Petru Groza" [140]. Acest act marca trecerea organismului militar sub conducerea Partidului Comunist Român.

A fost elaborat și un plan de măsuri de securitate și măsuri politice, care a început să se aplice începînd cu a doua jumătate a zilei de 29 decembrie. S-a trecut la punerea sub paza gărzilor muncitorești înarmate și a unităților militare a punctelor strategice din Capitală și din țară, a principalelor întreprinderi și instituții ; au fost rechemați în țară o serie de diplomați cunoscuți pentru concepțiile monarhiste ; s-a asigurat securitatea membrilor guvernului și fruntașilor partidelor politice ; unitățile militare au fost puse sub stare de alarmă și pregătite să intervină în caz de necesitate ; s-a efectuat o masivă mobilizare la sedii a activului de partid și de tineret ; a fost convocată sesiunea extraordinară a Adunării Deputaților ; ofițerii batalionului de gardă regală au fost consemnați în cazarma Regimentului 3 Care de luptă, iar militarilor în termen li s-a dat permisie ; au fost efectuate treceri în rezervă și numiri în comandamente și în rîndul cadrelor.

În seara zilei de 29 decembrie (ora 20,30) regele Mihai a fost anunțat de mareșalul palatului (aflat în București) despre cererea formală a dr. P. Groza de a-i acorda o audiență a doua zi, la ora 10 ; era rugată să fie de față și regina-mamă. Suveranul a înțeles că această chemare era determinată de ceva neobișnuit, dar nu-și putea da seama despre ce putea fi vorba ; presupunea că ar fi o discuție în legătură cu căsătoria lui. În dimineața zilei de 30 decembrie regele, împreună cu regina-mamă

— însoţiţi de persoane de la Curte şi garda obişnuită — au pornit cu maşina spre Bucureşti. La ora 12, Mihai I a sosit la palatul din şoseaua Kiseleff.

Mareşalul palatului, Dimitrie Negel, l-a informat telefonic pe Groza, care a sosit peste 15 minute împreună cu Gh. Gheorghiu-Dej. „Regele îşi dădu seama de implicaţiile pe care le avea prezenţa lui Dej... El venise în calitatea sa de secretar general al Partidului Comunist, ceea ce însemna neplăcere". Groza explică de la intrare : „Am venit cu prietenul meu Dej şi am dori să fim primiţi împreună". Suveranul nu avea altceva de făcut decît să accepte. Discuţia s-a desfăşurat în holul de la etaj al palatului [141]. Participau : regele Mihai I, regina-mamă Elena, dr. Petru Groza şi Gh. Gheorghiu-Dej. Biograful regelui nota : „Nu exista atmosfera în care un monarh primea în audienţă doi din miniştrii săi, ci aceea în care patru persoane stăteau liniştit de vorbă în colţul unei camere".

În esenţă ,a avut loc următoarea discuţie * : Dr. Petru Groza : — „Ei bine, Majestate, a sosit timpul să aranjăm o despărţire prietenească". După o lungă pauză, regele, luat prin surprindere, întrebă ce trebuia să înţeleagă prin aceste cuvinte. — „Am venit în problema importantă pe care am discutat-o cu cîteva zile înainte. Problema de a pune capăt monarhiei. La urma urmei v-am avertizat că va trebui să vă pregătiţi pentru aşa ceva. Trebuie să înţelegeţi că nu mai există loc în România pentru un rege". Mihai I continua să fie uluit ; se aştepta la un astfel de deznodămînt, dar nu se gîndise că el s-ar produce aşa de brusc. Totuşi, replică : — „Nu dv. sînteţi cel care puteţi să-mi spuneţi să plec. Această chestiune trebuie s-o hotărască poporul". În discuţie interveni Gheorghiu-Dej : — „Majestatea Voastră trebuie să înţeleagă că nu v-am cere acest lucru, dacă România nu ar fi coaptă pentru a deveni republică". Groza preciză că guvernul va aranja problemele materiale, astfel încît Mihai să

---

* Reconstituire după Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 235—247 ; Nicolette Frank, *op. cit.*, p. 233—236 ; *Azvîrlirea României în prăpastie* (interviu cu regele Mihai), în „România liberă", XLVIII, nr. 306 din 29 decembrie 1990.

ducă o viață confortabilă : „Vrem să rezolvăm această chestiune fără fricțiuni, în mod elegant".

Gheorghiu-Dej întări spusele primului ministru, dezvoltînd ideea că „atît timp cît sînteți aici, vor fi întotdeauna frămîntări. Fiecare reacționar privește la persoana dv. ca la inspiratorul rezistenței. Nu mai putem tolera această situație". El aminti că la procesul Partidului Național-Țărănesc s-au dezvăluit documente care atestau implicarea suveranului în acțiuni îndreptate împotriva guvernului Groza, iar „dacă se va produce vreo încurcătură, nu vom putea împiedica scoaterea lor la iveală, și atunci cum am putea opri legea să-și urmeze cursul ?" Amenințarea cu un proces era mai mult decît evidentă pentru rege.

— „Propunerea dv. ridică grele probleme constituționale", încercă el o manevră. — „Ne-am gîndit la toate, replică Groza scoțînd o coală de hîrtie din pergament alb din dosarul cu scoarțe roșii pe care-l ținuse în mînă de cînd începuse audiența. Majestatea Voastră nu trebuie să faceți altceva decît să semnați". — „Voi studia această hîrtie", declară regele, în speranța că va cîștiga timp. — „Trebuie s-o citiți acum. Nu părăsim această casă pînă cînd hîrtia nu va fi semnată, chiar dacă va trebui să stăm aici pînă diseară", preciză Groza. — „Îmi trebuie 48 de ore pentru a-mi analiza situația", afirmă Mihai. Dar răspunsul șefului guvernului fu lămuritor : „Este imposibil. Poporul nostru așteaptă știrea abdicării. Dacă nu vom avea semnătura dv., se vor ivi neplăceri".

Regele merse în camera de alături pentru a citi documentul. Aici a aflat de la D. Negel că garda palatului fusese schimbată, că palatul era înconjurat de trupe, legăturile telefonice erau decuplate, regele fiind complet izolat.

În acest timp, P. Groza i-a comunicat reginei-mamă că guvernul va asigura „fiului Majestății Voastre mijloacele necesare pentru a duce o viață confortabilă, pînă la sfîrșitul zilelor".

Regele Mihai a revenit în cameră : — „Pentru ce trupe în jurul palatului ? Și telefonul întrerupt ?" — „Poporul este impacientat Sire, sîntem aici de un timp destul

de lung". — „Şi dacă eu refuz să semnez ?" — „Dv. aţi văzut, totul a fost prevăzut. Ordinele sînt date, noi deţinem poziţiile cheie. Şi noi nu putem părăsi acest palat fără actul de abdicare semnat. Se poate ivi un război civil. Noi nu putem răspunde de securitatea nimănui. Şi dv. veţi purta răspunderea". — „Poporul a suferit deja foarte mult ; el nu trebuie să-şi verse sîngele pentru mine. Mă simt obligat să consimt la acest act de violenţă" *

Apoi se aşeză la masă şi semnă următorul document :

„Mihai I-iu

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, rege al României.

La toţi de faţă şi viitori sănătate.

În viaţa statului român s-au produs în ultimii ani prefaceri politice, economice şi sociale care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieţii de stat.

Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condiţiilor stabilite de pactul fundamental — Constituţia ţării — cerînd o grabnică şi fundamentală schimbare.

În faţa acestei situaţiuni, în deplină înţelegere cu factorii de răspundere ai ţării, conştient şi de răspunderea ce-mi revine, consider că instituţia monarhică nu mai

---

* Într-o relatare din decembrie 1990, fostul rege Mihai afirma că Groza şi Gheorghiu-Dej au recurs „la un şantaj. Mi-au comunicat că, tergiversîndu-se semnarea actului, locuitorii Bucureştiului îşi vor da seama că aici se întîmplă ceva deosebit, iar ei, membrii guvernului, adică şi comuniştii, vor fi nevoiţi, pentru a putea contracara orice formă de opoziţie, să execute peste o mie de studenţi dintre cei ce fuseseră arestaţi în ultimul an". De asemenea, a afirmat că Groza „s-a apropiat de mine şi m-a rugat să-i pipăi vestonul în dreptul buzunarului. Mi-a spus : «Pipăiţi». Şi avea pistolul în buzunar, dînd explicaţia : «Ca să nu mi se întîmple şi mie ce i s-a întîmplat lui Antonescu». Cu alte cuvinte, ca să poată riposta, dacă aş fi dat vreun semn că vreau să-l arestez" *(Azvîrlirea României în prăpastie, loc. cit.)*. Documentele vremii, inclusiv relatările din perioada următoare abdicării, făcute de Mihai de Hohenzollern lui Arthur Gould Lee şi Nicolettei Frank nu cuprind nici o referire la cei 1 000 de studenţi.

corespunde actualelor condiţiuni ale vieţii noastre de stat, ea reprezentînd o piedică serioasă în calea dezvoltării României.

În consecinţă, pe deplin conştient de importanţa actului ce fac în interesul poporului român,

A B D I C

pentru mine şi pentru urmaşii mei de la tron, renunţind pentru mine şi pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca rege al României.

Las poporului român libertatea de a-şi alege noua formă de stat.

Mihai I

Dată la Bucureşti,
astăzi 30 decembrie 1947"

După ce regele semnă documentul şi-l înmînă preşedintelui Consiliului de Miniştri, acesta „nu se putu abţine să dea o ultimă notă melodramatică. Apropiindu-se de regina-mamă el se lovi cu mîna peste buzunarul de la spate şi îi spuse : «Ia vedeţi ce am aici». Regina se retrase un pas înapoi, iar Groza se întoarce spre rege, rîdicînd clapa buzunarului pentru a se observa pistolul : «Nu voiam să risc. Nu aveam de gînd să vă las să procedaţi cu mine cum aţi făcut cu Antonescu»".

La ora 15, cu actul de abdicare semnat, dr. P. Groza şi Gh. Gheorghiu-Dej au plecat la Consiliul de Miniştri, care s-a deschis la ora 15,30. Dr. P. Groza a început cu următoarele cuvinte [143] : „Doamnă şi domnilor miniştri, v-am convocat pentru a vă comunica un fapt nou, care a intervenit de cînd nu ne-am văzut. Veţi lua cunoştinţă de acest fapt din conţinutul actului pe care vi-l voi citi", şi a citit documentul semnat de Mihai I. În continuare, dr. P. Groza a prezentat textul proclamaţiei guvernului către ţară. Proclamaţia aducea la cunoştinţă abdicarea regelui şi aprecia că „Astfel, poporul român a dobîndit libertatea de a-şi clădi o nouă formă de stat — Republica Populară" Primul ministru a declarat : „Istoria va înregistra o lichidare prietenească a monarhiei, fără zguduiri,

cum poate inamicii noştri n-ar fi dorit * Ca să citez o expresie a reginei-mame, poporul a făcut azi un divorţ şi decent, şi elegant de monarhie (...) Vreau să se ştie pretutindeni — şi aceasta este foarte important, că lucrul acesta s-a făcut cu cuminţenie, la timpul său. Nimeni n-a fost supărat cu ceva. Noi mergem înainte pe drumul nostru, cu minimum de zguduiri la maximum de foloase. Vom îngriji ca fostul rege să plece liniştit, aşa cum se cuvine, pentru ca nimeni să nu poată avea un cuvînt de reproş, pentru felul cum poporul nostru a ţinut să se poarte cu acela care, înţelegînd glasul vremurilor, s-a retras, lucru pentru care poporul român nu se poate arăta nerecunoscător. Deci fostul rege va fi respectat ca orice cetăţean al ţării" **.

La ora 19,10 s-a deschis, sub preşedinţia lui Mihail Sadoveanu, şedinţa extraordinară a Adunării Deputaţilor [144]. Primul a urcat la tribună dr. P. Groza, care a dat citire actului de abdicare a regelui Mihai I şi proclamaţiei guvernului. M. Sadoveanu a declarat, în numele deputa-

---

* Fostul rege Carol al II-lea nota: „Vestea a căzut ca o măciucă pe capul nostru, am rămas literalmente trăznit (...) Cine dracu l-a pus pe Mihăiţă să se întoarcă (din Anglia) ca după o săptămînă să plece în condiţiile cele mai urîte şi dînd către popor o proclamaţie ruşinoasă. Nu numai că abdică pentru el şi urmaşii săi, dar spune în proclamaţie că lasă poporului grija de a-şi alege felul cum doreşte să fie guvernat, considerînd că monarhia este un obstacol serios în calea dezvoltării democratice a ţării. Mă sufocă ideea că fiul meu, ca suveran, să poată să-şi pună iscălitura sub un document astfel redactat (...) Chiar dacă abdicarea şi proclamaţia i-au fost smulse prin ameninţare, s-a pus în situaţia cea mai oribilă posibilă" (Carol II, *Însemnări zilnice*, nota din 30 decembrie 1947).

** După ce a primit un paşaport pe numele Mihai de Hohenzollern-Sigmaringen, fostul rege a plecat din ţară în seara zilei de 3 ianuarie 1948. De la castelul Foişor a mers, însoţit de mama sa, în gara Sinaia; aici, pînă la urcarea în vagon cele două persoane au trecut printre două rînduri de ostaşi, care n-au mai prezentat onorul cum se obişnuia. Trenul era format din 8 vagoane, dintre care 2 de bagaje şi 6 vagoane salon. Odată cu Mihai au părăsit ţara 33 de persoane, majoritatea aflate de mai mulţi ani în serviciul Casei Regale; ulterior au plecat şi alţii, care s-au adăugat la membrii familiei regale aflaţi deja în străinătate — în total 46 de persoane, dintre care

ților, că parlamentul „ia act de abdicarea regelui Mihai, cît și de proclamația guvernului către țară".

Deputatul Gh. Nechiti a prezentat următorul proiect de lege din inițiativă parlamentară: „Art. 1. Adunarea Deputaților ia act de abdicarea regelui Mihai I, pentru el și pentru urmașii săi. Art. 2. Constituția din anul 1866, cu modificările din 29 martie 1923 și acelea din 1 septembrie 1944 și următoarele se abrogă. *Art. 3.* România este Republică Populară. Denumirea statului român este: Republica Populară Română. *Art. 4.* Puterea legislativă va fi exercitată de Adunarea Deputaților pînă la dizolvarea ei și pînă la constituirea unei Adunări legislative constituante, care se va face la data ce se va fixa de Adunarea

---

numai 17 făceau parte din suita fostului rege. În plină noapte trenul a trecut granița de stat a României, a parcurs teritoriile Ungariei și Austriei, îndreptîndu-se spre Elveția, unde Mihai de Hohenzollern și-a stabilit domiciliul. Pe traseu și la sosirea în Elveția el a refuzat să facă declarații ziariștilor.

La 4 martie 1948, aflîndu-se într-o vizită în Marea Britanie, Mihai a declarat presei că abdicarea i-a fost impusă prin forță, astfel încît nu se simțea legat de acest act; asemenea afirmații au fost repetate în S.U.A., cu prilejul primirii lui, în aceeași lună, de către H. Truman și G. Marschall, precum și în alte ocazii. Ca urmare, Consiliul de Miniștri a hotărît, la 22 mai 1948, retragerea cetățeniei române pntru: Mihai de Hohenzollern, Elena, mama sa; Elisabeta de Hohenzollern; Ileana de Habsburg și Nicolae de Hohenzollern. La 20 februarie 1948 fusese ridicată cetățenia fostului rege Carol al II-lea.

Totodată s-a hotărît trecerea în proprietatea statului român a bunurilor familiei regale, și anume: 15 190 ha teren arabil, 136 990 ha păduri, 29 castele cu 1 081 camere, 114 alte palate în diferite zone ale țării cu 1 979 camere, 16 castele de vînătoare și cabane cu 88 de camere, 3 991 502 bucăți acțiuni la cele mai importante întreprinderi industriale și bănci („Reșița", „Astra Română", „Titan-Nadrag-Calan", „Mica", „Steaua Română", „Letea", Banca Românească, Banca de Credit etc.). Casa Regală poseda numeroase bijuterii, tablouri, yacht-uri și alte bunuri în valoare „de mai multe sute de miliarde de lei".

De la 30 decembrie 1947 a fost sistată plata listei civile pentru familia regală și alte cheltuieli ale instituției monarhice.

La 10 iunie 1948 s-a oficiat în palatul regal din Atena (sala Tronului), căsătoria între Mihai de Hohenzollern și Anna de Bourbon-Parma, din care au rezultat cinci copii (Margareta, Elena, Irina, Sofia și Maria) („Scînteia", XVII, nr. 1 128 din 24 mai 1948; Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 239—242; Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 245—260; Gheorghe Țuțui și Gheorghe I. Ioniță, *op. cit.*, p. 125—126).

Deputaţilor. *Art*. 5. Adunarea Constituantă va hotărî asupra noii Constituţii a R. P. Române. *Art*. 6. Pînă la intrarea în vigoare a noii Constituţiuni, puterea executivă va fi exercitată de un Prezidium compus din cinci membri, aleşi cu majoritate de Adunarea Deputaţilor dintre personalităţile vieţii publice, ştiinţifice şi culturale ale Republicii Populare Române".

Proiectul a fost adoptat prin vot secret (cu bile) în unanimitate. În continuare, deputatul Gh. Apostol a prezentat, din iniţiativă parlamentară, proiectul de lege prin care se numeau membri ai Prezidiumului Republicii Populare Române : C. I. Parhon, M. Sadoveanu, Şt. Voitec, Gh. Stere şi I. Niculi. Proiectul a fost adoptat în unanimitate (295 bile albe), după care cei aleşi au depus jurămîntul. Şedinţa s-a încheiat la ora 19,55.

În aprecierea actului de la 30 decembrie 1947 trebuie să se ţină seama de contextul concret istoric în care se derula istoria României, şi mai ales de presiunea factorilor externi. Practic, România era înconjurată de state care evoluau în aceeaşi direcţie şi în care se instauraseră deja regimuri republicane : Uniunea Sovietică (1917), Bulgaria (septembrie 1946), Iugoslavia (decembrie 1945), Ungaria (februarie 1946). Asemenea altor state europene, România se afla în zona de influenţă şi dominaţie sovietică.

De asemenea, se cuvine subliniat faptul că în România se afirmase un curent republican, cu rădăcini încă din sec. al XVIII-lea. Dar, desigur, nu pentru Republica Populară, înfeudată marii puteri de la Răsărit, militaseră cei care, de-a lungul vremii, s-au pronunţat pentru un regim republican în România.

NOTE

1. „Monitorul Oficial", nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.

2. „Timpul", IV, nr. 1 205 din 8 septembrie 1940.

3. *Ibidem.*

4. „Monitorul Oficial", nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.

5. „Timpul", IV, nr. 1 205 din 8 septembrie 1940; „Universul" din 6 septembrie 1940 (a 2-a ediție specială); Barbara Cartland, *The scandalous life of King Carol,* Pyramid Books, New York, 1957, p. 220.

6. *Ancheta întocmită în 1941 privind fraudele din avutul public săvîrșite de Carol al II-lea,* în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani,* p. 563—631.

7. Arh. M.Ap.N. (C.C. al P.C.R.), fond 103, dos. 8 194, f. 3—4.

8. „Universul", 57, nr. 247 din 8 septembrie 1940.

9. „Monitorul Oficial", nr. 214 bis din 14 septembrie 1940.

10. „Universul", 57, nr. 277 din 8 octombrie 1940.

11. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Mihai I, dos. 10/1940, f. 8.

12. *Marile manifestații de la Iași,* în „Universul", 57, nr. 310 din 10 noiembrie 1940.

13. Vezi, pe larg, *Asasinatele de la Jilava... Snagov și Strejnicul.* 26—27 noiembrie 1940, București, 1941.

14. „Universul", 57, nr. 20 din 22 ianuarie 1941.

15. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 10/1940, f. 18.

16. *Telegrama M. S. regelui către d. general I. Antonescu,* în „Universul", 58, nr. 27 din 31 ianuarie 1941.

17. Mihai Fătu, *Contribuții la studierea regimului politic din România (septembrie 1940—august 1944),* București, Edit. Politică, 1984, p. 93.

18. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 28.

19. *Telegrama M. S. regelui Mihai către d. general I. Antonescu, loc. cit.*

20. „Universul", 57, nr. 187 din 14 iulie 1941.

21. *Ibidem*, nr. 196 din 23 iulie 1941.

22. *Ibidem*, nr. 199 din 26 iulie 1941.

23. „Monitorul Oficial", nr. 200 din 24 august 1941.

24. *Ibidem*, nr. 214 bis din 14 septembrie 1940.

25. Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 10/1940, f. 33.

26. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 42.

27. „Universul", 59, nr. 211 din 5 august 1942.

28. *Ibidem*, nr. 215 din 9 august 1942.

29. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 10/1940, f. 95.

30. „Timpul", V, nr. 2029 din 3 ianuarie 1943.

31. A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 169 ; *Memorial Antonescu*, p. 172.

32. A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 235.

33. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 46.

34. *Ibidem*, p. 64.

35. *Ibidem*, p. 47.

36. Al. Gh. Savu, *Războiul șicanelor*, în „Magazin istoric". nr. 6/1969, p. 91.

37. Arh. M.Ap.N. (C.C. al P.C.R.), fond 103, dos. 8 177, f. 187.

38. Vezi, pe larg : Ioan Chiper, *Situația politică din România în primăvara și vara anului 1944 în lumina unor documente germane*, în „Rev. ist.", nr. 6/1984 ; Idem, *În culisele adversarului : capacitatea de reacție a Germaniei față de evoluția situației din România în ajunul lui 23 August 1944, Ibidem*, nr. 8/1984 ; Fl. Constantiniu, *Aspecte ale crizei regimului antonescian în ajunul insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, Ibidem*, nr. 7/1979.

39. *23 August 1944. Documente*, vol. II, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 150.

40. Maxim Mourin, *Le drame des Etats satellits de l'Axe, de 1939 à 1945. Reddition sans conditions*, Paris, 1957, p. 11—13.

41. *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, p. 146.

42. *Ibidem*, p. 153.

43. Arh. ist. centr., fond Președ. Cons. Min., dos. 61/1940, f. 232.

44. *Procesul marii trădări naționale*, București, 1946, p. 224.

45. Arthur Gold Lee, *op. cit.*, p. 62.

46. Constantin Titel-Petrescu, *Cum s-a ajuns la armistițiu*, în „Libertatea", I, nr. 9 din 5 septembrie 1944.

47. Ioan Massoff, *O pagină de istorie contemporană. Cum s-a înfăptuit actul de la 23 August 1944*, în „Jurnalul de dimineață", V, nr. 35 din 25 decembrie 1944.
48. *Cine sînt făuritorii actului istoric de la 23 August 1944*, în „România liberă", III, nr. 324 din 24 august 1945.
49. „România liberă", II, nr. 9 din 10 august 1944.
50. I. Macsony-Stîrcea, *Memorii*, vol. III, *loc. cit.*, p. 1 427.
51. Gheorghe Buzatu, *Evenimentele din august 1944 în context internațional*, în *Actul de la 23 August 1944 în context internațional*. Coordonator Gheorghe Buzatu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 297.
52. Ioan Massoff, *O pagină de istorie contemporană...*, *loc. cit.*
53. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 302.
54. Idem, *Evenimentele din august 1944...*, *loc. cit.*, p. 300.
55. *Procesul marii trădări naționale*, p. 57.
56. V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, Tr. Udrea, *Din cronica unor zile istorice*, București, Edit. Academiei, 1972, p. 92.
57. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, I. Saizu, D. Șandru, *Din istoria unei zile (Contribuții la cronologia insurecției române din august 1944)*, Iași, Edit. Academiei, 1979, p. 30—31.
58. *Din cronica unor zile istorice*, p. 96 ; Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 68—71 ; Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 32—36 ; I. Mocsony-Stîrcea, *op. cit.*, *loc. cit.*, 1422—1498 ; Emilian Ionescu, *Antoneștii în seiful Castelului alb*, în „Magazin istoric", nr. 5/1967 ; Idem, *Contemporan cu veacul douăzeci*, București, Edit. Militară, 1983, p. 140—142.
59. *Ibidem*, p. 154.
60. „Scînteia", II, nr. 270 din 9 iulie 1945.
61. Arthur Gould Lee, *Crown against sickle*, p. 76—77 ; „Adevărul", 61, nr. 16 858 din 13 mai 1947.
62. *23 August 1944. Documente*, vol. II, p. 446.
63. *Ibidem*.
64. Hans Kiessel, *Die Katastrophe in Rumänien 1944*, Darmstadt, 1964, p. 112.
65. „Monitorul Oficial", nr. 202 din 2 septembrie 1944.
66. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 11/1940, f. 12.
67. *Ibidem*, f. 12.
68. „Monitorul Oficial", nr. 219 din 22 septembrie 1944.
69. *Proiect de Platformă al Frontului Național-Democratic din România*, în „Scînteia", I, nr. 6 din 26 septembrie 1944.
70. *23 August 1944. Documente*, vol. III, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 178—179.
71. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 27/1944, f. 1.
72. Nicolae Baciu, *Yalta și crucificarea României*, Roma, Edit. Europa, 1983, p 152.
73. „Viitorul", XXXI, nr. 9 424 din 13 februarie 1945.
74. Arh. M.Ap.N. (C.C. al P.C.R.), fond 103, dos. 8 495, f. 4.

75. Arh. ist. centr., Colecția microfilme S.U.A., rola 693, cadrele 279—280.
76. Apud Grigore Gafencu, *Jurnal*, p. 330.
77. „Frontul Plugarilor", II, nr. 24 din 28 februarie 1945.
78. Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 199.
79. *23 August 1944. Documente*, vol. IV, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 234.
80. *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II (1939—1945) p. 185.
81. Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 143—153 ; Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 147—153.
82. *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 220—222.
83. *Ibidem*, p. 239.
84. Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 122—123.
85. *Ibidem*, p. 119.
86. *Ibidem*, p. 128—129.
87. *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 245—246.
88. „Monitorul Oficial", nr. 68 bis din 23 martie 1945.
89. Mihail Rusenescu, *Date privind politica agrară a României (martie 1945—februarie 1949)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", vol. II, 1978, p. 85.
90. *Corespondența președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președinții S.U.A. și cu primii miniștri ai Marii Britanii în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, 1941—1945*, vol. II, București, 1958, p. 295.
91. „Scînteia", II, nr. 270 din 9 iulie 1945.
92. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 19/1945, f. 21.
93. *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, p 254.
94. Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 129.
95. Gheorghe Țuțui și Gheorghe I. Ioniță, *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, București, Edit. Militară, 1978, p. 53.
96. Nicolae Baciu, *op. cit.*, p. 189.
97. „Scînteia", II, nr. 295 din 8 august 1945.
98. Relatare asupra evenimentelor din 18—24 august 1945, după : *Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din ziua de 24 august 1945*, în Gheorghe Țuțui și Gheorghe I. Ioniță, *op. cit.*, anexa 2 ; Dr. Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri, texte alese*, București, Edit. Politică, 1973, p. 274—275 ; Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 155—162 ; Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 120—123.
99. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 54/1945, f. 2—8.
100. Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 202.
101. *Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din ziua de 24 august 1945, loc. cit.*, p. 205.
102. Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 43/1945, f. 9.
103. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 128.
104. *Guvernul felicită pe M. S. regele*, în „Drapelul", II, nr. 215 din 8 septembrie 1945.

105. Dan A. Lăzărescu, *Opt noiembrie 1945*, în „Liberalul", XLIV, nr. 26 din 14—21 noiembrie 1990; *Crimele din 8 noiembrie au fost premeditate*, în „Scînteia", II, nr. 379 din 15 noiembrie 1945.

106. *Hotărîrile Conferinței de la Moscova*, în „Ardealul", V, nr. 477 din 29 decembrie 1945.

107. Nicolette Fanck, *op. cit.*, p. 173.

108. *Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri din 8 ianuarie 1946*, în „România liberă", III, nr. 436 din 10 ianuarie 1946.

109 „Scînteia", II, nr. 445 din 7 februarie 1946.

110 Venera Teodorescu, *Activitatea legislativă a primului guvern revoluționar democratic (martie 1945 — octombrie 1946)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", vol. III, p. 126.

111. *D. dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, decorat pentru realizările guvernului de M.S. regele*, în „Drapelul", III, nr. 430 din 29 mai 1946.

112. *Dezvelirea Monumentului Eroilor Sovietici*, în „Universul", 63, nr. 107 din 13 mai 1946.

113. „Drapelul", III, nr. 423 din 21 mai 1946.

114. *Chemarea Partidului Național-Țărănesc*, în „Țărănismul", XXIII, nr. 16 din 9 iunie 1946; *Manifestul-program al Partidului Național-Liberal*, în „Liberalul", I, nr. 217 din 30 octombrie 1946.

115. Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 204—205.

116. „Liberalul", I, nr. 92 din 4 iunie 1946.

117. „Aurora", seria a II-a, nr. 99 din 3 iunie 1946.

118. Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, p. 527.

119. „Liberalul", I, nr. 237 din 24 noiembrie 1946; „Țărănismul", XXIII, nr. 26 din 25 decembrie 1946.

120. *Ibidem*, nr. 25 din 15 decembrie 1946.

121. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 146.

122. „D.A.D.", nr. 1, ședința din 1 decembrie 1946, p. 1.

123. Arh. M.Ap.N. (C.C. al P.C.R), fond 104, dos. 9 158, f. 120.

124. „D.A.D.", nr. 54, ședința din 29 iulie 1947, p 8.

125. *Procesul conducătorilor fostului Partid Național-Țărănesc*, București, (1947), p. 371—388.

126. „D.A.D.", nr. 11, ședința din 5 noiembrie 1947, p. 102.

127. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 151—152.

128. *Plecarea M. S. regelui și M. S. regina-mamă Elena la Londra*, în „Liberalul", II, nr. 521 din 16—18 noiembrie 1947.

129. Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 207.

130. „Monitorul Oficial", nr. 263 din 13 noiembrie 1947.

131. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 223.

132. Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 209—210.

133. Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 229; Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 223—224.

134. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 223.

135. *Ibidem*, p. 225—228.

136. Nicolette Franck, *op. cit.*, p. 230 ; Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 214.
137 *M. S. regele și M. S., regina au sosit în Capitală,* în „Universul", 64, nr. 295 din 24 decembrie 1947.
138. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 229.
139. Carol al II-lea, *Însemnări zilnice* (nota din 6 ianuarie 1948).
140. „Universul", 64, nr. 297 din 31 decembrie 1947.
141. Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 165—166.
142. „Monitorul Oficial", nr. 300 bis din 30 decembrie 1947.
143. Relatare după *Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 30 decembrie 1947,* în Arh. M.Ap.N. (C.C. al P.C.R.), fond 103, dos. 9 082, f. 1—6.
144. Relatare după „D.A.D.", nr. 33, ședința din 30 decembrie 1947.

ÎNCHEIERE

Instaurarea monarhiei străine în România s-a realizat într-un context intern și internațional complex, marcat de abdicarea silită a domnitorului român Alexandru Ioan Cuza în noaptea de 11/12 februarie 1866 și aducerea pe tron a lui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen. Acest act se înscrie în practica vremii, cu rădăcini în epoca medievală, cînd înrudirile de familie jucau un rol important pentru existența și afirmarea statelor.

Treptat, forma de guvernămînt în Europa a cunoscut evoluții importante. Luînd ca reper anii 1866 (instaurarea dinastiei de Hohenzollern în România), 1919 (sfîrșitul primului război mondial și afirmarea statelor naționale), 1948 (anul imediat următor abdicării lui Mihai I) și 1991 (tipărirea acestei cărți), se constată următoarele :

Țara	1866	1919	1948	1991
1. Albania	—	R	R	R
2. Austria	D*	R	R	R
3. Belgia	D	D	D	D
4. Bulgaria	—	D	R	R
5. Cipru	—	—	—	R
6. Cehoslovacia	—	R	R	R
7. Danemarca	D	D	D	D

* D = dinastie

8. Elveția	R**	R	R	R
9. Finlanda	—	R	R	R
10. Franța	D	R	R	R
11. Germania	D	R	R	R
12. Grecia	D	D	D	R
13. Irlanda	—	R	R	R
14. Islanda	—	D	R	R
15. Italia	D	D	R	R
16. Iugoslavia	—	D	R	R
17. Lichtenstein	D	D	D	D
18. Luxemburg	D	D	D	D
19. Malta	—	—	—	R
20. Marea Britanie	D	D	D	D
21. Monaco	D	D	D	D
22. Norvegia	D	D	D	D
23. Olanda	D	D	D	D
24. Polonia	—	R	R	R
25. Portugalia	D	R	R	R
26. România	D	D	R	R
27. San Marino	R	R	R	R
28. Spania	D	D	R	D
29. Suedia	D	D	D	D
30. Turcia	D	D	R	R
31. Ungaria	D	R	R	R
32. Rusia (U.R.S.S.)	D	R	R	R
33. Vatican	D	D	D	D

La o analiză sintetică, rezultă următoarele :

Forma de guvernămînt	1866	1919	1948	1991
Dinastie	21	18	11	11
Republică	2	13	20	22

Dacă în 1866 în Europa existau două state cu formă de guvernămînt republicană (Elveția și San Marino), după primul război mondial aceasta a crescut la 13, pentru ca

** R = republică.

în 1948 să ajungă la 20, iar în 1991 la 22. În acest interval de timp (1948—1991) un stat a devenit republică (Grecia, în 1973), iar un altul a trecut de la republică la regimul monarhic (Spania, în 1975). Dacă se consideră că regimul republican a fost impus de Uniunea Sovietică, situația este valabilă numai pentru statele în care existau regimuri monarhice (Bulgaria, Iugoslavia, România), nu și pentru celelalte, care aveau forme republicane din 1919 și chiar de mai înainte.

Forma dinastică are tradiție (continuitate) în șapte state europene (Belgia, Danemarca, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Suedia), toate aflate în zona de nord a continentului, la care se adaugă Lichtenstein, Monaco, San Marino — state liliput. În aceste țări monarhul este mai curînd un simbol, neimplicîndu-se efectiv în activitatea de guvernare.

La nivel mondial, în 1991 existau 118 state cu regim republican și 44 cu dinastii (împărat, rege, sultan, emir, duce, prinț). Toate statele din zona centrală și sud-est europeană au regim republican. România este înconjurată, încă din septembrie 1946, de state avînd formă de guvernămînt republicană.

CUPRINS

1. Instaurarea dinastiei străine . . . 5
2. Domnia lui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen . . 17
3. Regele Ferdinand 59
4. Regenţa 83
5. Regele Carol al II-lea 97
6. Domnia regelui Mihai 127
7. Încheiere 185

În curînd, în Editura DANUBIUS vor mai apărea:

Horia C. Matei

LUMEA ANTICĂ. MIC DICȚIONAR BIOGRAFIC

Constantin Paraschiv

PARLAMENTUL ROMÂN ȘI MAREA UNIRE

*

Alfred Assolant

MINUNATELE AVENTURI ALE CĂPITANULUI CORCORAN

Maurice Leblanc

ARSENE LUPIN ȘI TEZAURUL REGILOR FRANȚEI

Zane Grey

DRUMUL DE FIER

Zane Grey

AURUL DEȘERTULUI